

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ (PREHİSTORYA)
ANABİLİM DALI

ILISU BARAJ GÖLÜ ALANI
PALEOLİTİK ÇAĞ ÇEKİRDEKLERİNİN TEKNO-TİPOLOJİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BETÜL FINDIK

ANKARA – 2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ (PREHİSTORYA)
ANABİLİM DALI

ILISU BARAJ GÖLÜ ALANI
PALEOLİTİK ÇAĞ ÇEKİRDEKLERİNİN TEKNO-TİPOLOJİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BETÜL FINDIK

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. HARUN TAŞKIRAN

ANKARA – 2013

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ (PREHİSTORYA)
ANABİLİM DALI

ILISU BARAJ GÖLÜ ALANI
PALEOLİTİK ÇAĞ ÇEKİRDEKLERİNİN TEKNO-TİPOLOJİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HARUN TAŞKIRAN

Tez Jürisi Üyeleri

<u>Adı ve Soyadı</u>	<u>İmzası</u>
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

Tez Sınav Tarihi:

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

GİRİŞ.....	1
I. AMAÇ-YÖNTEM-MATERYAL.....	4
I.1. AMAÇ.....	4
I.2. YÖNTEM.....	5
I.2.1. LEVALLOİS ÇEKİRDEKLER VE DİĞER ÇEKİRDEKLERDE ORTAK KULLANILAN ÖLÇÜTLER.....	5
I.2.2. LEVALLOİS ÇEKİRDEKLER İÇİN KULLANILAN ÖLÇÜTLER.....	10
I.2.3. DİĞER ÇEKİRDEKLER İÇİN KULLANILAN ÖLÇÜTLER.....	11
I.3.MATERYAL.....	12
II. ÇEKİRDEKLERE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR.....	13
II.1.2. ÇEKİRDEK TİPLERİ.....	14
II. 1.2A. HAZIRLANMAMIŞ ÇEKİRDEKLER.....	14
II.1.2B. HAZIRLANMIŞ ÇEKİRDEKLER.....	15
II.2. ÖLÇME YÖNTEMİ.....	18
II.2A. HAZIRLANMAMIŞ ÇEKİRDEKLERDE ÖLÇME YÖNTEMİ.....	18
II.2B. HAZIRLANMIŞ ÇEKİRDEKLERDE ÖLÇME YÖNTEMİ.....	18
III. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ.....	20

III.1. GÜNEYDOĞU ANADOLU ARAŞTIRMALARI.....	20
III.2. DİCLE HAVZASI ARAŞTIRMALARI.....	23
III.3. ILISU BARAJ GÖLÜ ALANI ARAŞTIRMALARI.....	24
IV. İSTATİSTİKLER.....	29
IV.1. ÇEKİRDEKLERE İLİŞKİN İSTATİSTİKLER VE SONUÇLAR.....	53
IV.2. LEVALLOİS ÇEKİRDEKLERE İLİŞKİN İSTATİSTİKLER VE SONUÇLAR.....	75
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA.....	104
HARİTALAR	
LEVHALAR	
ÖZET	
SUMMARY	

ÖNSÖZ

Bu çalışma, “Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları” sonucu elde edilen Paleolitik Çağ çekirdeklerinin tekno-tipolojik analizini ve sonuçların değerlendirilmesini kapsamaktadır. Yüzey araştırmaları, ODTÜ-TAÇDAM projesi kapsamında Ilısu Baraj Gölü alanındaki arkeolojik kültür varlıklarının kurtarılması amacıyla 2001 yılında başlamış ve 2008 yılı araştırma sezonu sonuna kadar sürmüştür. Proje, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı öğretim üyeleri Prof. Dr. Harun Taşkiran ve Doç. Dr. Metin Kartal tarafından yürütülmüş, yine Anabilim Dalı asistanlarının ve öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Çalışmalarım sırasında desteklerini esirgemeyen değerli hocalarıma, başta tez danışmanım ve anabilim dalı başkanımız Sayın Prof. Dr. Harun Taşkiran’a ve anabilim dalımızın öğretim üyeleri Doç. Dr. Metin Kartal, Doç. Dr. Kadriye Özçelik, Uzm. Dr. Beray Kösem’e desteklerinden ötürü teşekkür ederim. Çizimlerini, tüm emeğini benimle tereddütsüz paylaşan çok sevgili Zehra Füzzen Taşkiran’a; iş arkadaşlarım Arş. Gör. Murat Karakoç, Arş. Gör. Gizem Kartal, Arş. Gör. Hande Bulut’a sabırlarından ve desteklerinden ötürü teşekkür ederim.

Ayrıca yine desteklerini esirgemeyen, sevgili arkadaşım Ayşegül Çaylak, Göker Güngür, Olgun Bökü ve Sayın Lütfullah Göktaş’a desteklerinden ötürü teşekkür ederim. Ve tabii ki aileme, sabırları ve destekleri için sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Betül FINDIK

2013

GİRİŞ

Anadolu’da Paleolitik Çağ araştırmaları, başladığı günden bu yana, özverili çalışmalara rağmen yeterli derecede ilerleyememiştir. Bunun başlıca nedenleri, bu ağın Anadolu ve Dünya arkeolojisi açısından -halen- gereken önemi görmemesi ve - tam olarak bu nedenle- bu alanda yeterli sayıda araştırmacının yetişmemesidir. Oysaki Paleolitik ağ insanlık tarihinin ilk aşamasıdır, başlangıcıdır. İnsan, bu süreçte ilk kez, bir taşı -ya da belki odunu ve kemiği de- işleyerek bugünkü teknolojiye ulaşılmasında dönülmez adımı atmıştır. Yine kültürel ve düşünsel yaşamın temellerinin atıldığı; sosyal örgütlenmeler, inanç biçimleri ve sanat gibi doğada yalnızca insana hasredilmiş öğeler, insanlık tarihinin zamansal olarak en uzun süren bu evresinin ürünleridir. şu halde Paleolitik ağ’ı anlamadan insanlık tarihini anlamaya çalışmak bir kitabı ortasından okumaya başlamak olacaktır. Bu da insan ve insanlık tarihi ile ilgili eksik bilgilere sahip olunmasına ve hatta belki yanlış yorumlamalara neden olacaktır.

Anadolu, her dönemde olduğu gibi Paleolitik dönemlerde de gerek konumu gerekse uygun koşulları nedeniyle insanlık tarihinde önem arz eden coğrafyalardan biri olmuştur. Anadolu’da Paleolitik dönemlerin varlığı ilk kez 19. yüzyılın sonunda keşfedilmiştir. 1894 yılında bulunan bir iki yüzeyli alet, Anadolu’nun, keşfedilmeyi bekleyen, Paleolitik ağ kültürel kalıntılarını barındırdığının ilk sinyalinini vermiştir. Bu tarihten sonra yerli ve yabancı araştırmacılar, rastlantısal olarak ya da bilimsel araştırmalar ve kazılar sonucunda Paleolitik ağ’ın çeşitli evrelerine ait buluntulara ulaşmışlardır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Anadolu’da Paleolitik ağ açısından en çok araştırılmış bölgedir. Ancak bu bölge içinde Dicle Havzası, Paleolitik ağ açısından araştırılmayı uzun zaman beklemiştir. Güneydoğu Anadolu’nun ekonomik kalkınmasına yönelik başlatılan Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında yapımına

başlanan barajlar, bölgede pek çok alanı sular altında bırakacağından bu alanlarda arkeolojik kültür varlıklarının kurtarılmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin başlattığı, Guillermo Algaze tarafından yürütülen “Dicle-Fırat Arkeolojik Araştırmaları Projesi” kapsamında yapılan yüzey araştırmaları, Dicle Havzası'nda Paleolitik dönemlerin varlığın ilk kez ortaya koymuştur. Ancak bu araştırmaların sınırlı ve Paleolitik Çağ buluntu yerlerinin değerlendirilmesi açısından yetersiz kalması nedeniyle 2001 yılında ODTÜ-TAÇDAM Projesi kapsamında, “Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları”na başlanmıştır. Ankara Üniversitesi'nin de katılımıyla Prof. Dr. Harun Taşkiran ve Doç. Dr. Metin Kartal tarafından yürütülen proje ile Dicle Havzası'nın Paleolitik Çağ potansiyeli daha açık şekilde anlaşılmıştır. Ancak, 7 sezon devam eden araştırmalar, kurtarma çalışmaları boyutunda kalmak zorunda olup sistemli kazı ve detaylı araştırmalara olanak vermemiştir. Bu nedenle bölgeden elde edilen malzeme tasnif edilip değerlendirilerek bölgenin Paleolitik Çağ kültürleri az çok anlaşılmaya çalışılmaktadır. Buluntuların yüzey buluntusu olmaları ve pek çoğunun taşınmış, sürüklenmiş, dolayısıyla in-situ özelliklerini kaybetmiş olmaları nedeniyle, buluntular ancak tekno-tipolojik özellikleriyle değerlendirilmek durumundadırlar.

Paleolitik Çağ'a ilişkin elimizdeki en önemli belgeler yontmataş endüstrilerdir. Yontmataş endüstrilerin teknik ve tipolojik açıdan incelenmesi Paleolitik Çağ insanların yaşantısı; sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı ve daha birçok bilgiye ulaşılmasında önemlidir.¹ Böyle bir çalışmada ise çekirdeklerin önemi oldukça fazladır. Yontulmadan önce bir hazırlık evresinden geçen veya hazırlanmadan doğrudan yontulan çekirdekler, Paleolitik Çağ'a ilişkin birçok konuda bilgi verebilecek materyallerdir. Örneğin, çekirdeklerde kullanılan teknolojiye göre Paleolitik buluntu yerini bir zaman arlığına yerleştirmek mümkündür. Yine yalnızca çekirdekler incelenerek kullanılan teknoloji, yongalama yöntemi, alet yapmak üzere çekirdeğin üzerinden alınan ürünün cinsi, boyutu gibi önemli bilgilere de

¹ Özçelik, 2005: 65

ulaşılabilir.² Paleolitik ağ çekirdekleri yalnızca üretim teknolojileri değil aynı zamanda üretilen alet tiplerini, dolayısıyla yaşam biçimi ve dşşünsel gelişmeyi de ortaya koymaları açısından önemlidir. Bir ekirdek incelenirken, özellikle hazırlanmış çekirdeklerde hazırlama aşamaları ve üretilen alet taşımalığının negatif izi bu konuda bizi aydınlatacaktır. ekirdeklerde seçilen hammadde, hammaddenin kullanımı ve alet üretimine yönelik taşımalık üretimi; yaşam biçimi, ekonomik model, evre, insanların çevreyi tanımaları ve ihtiyaçları hakkında bilgi verecektir. Bu anlamda çekirdekler, üretim artıkları değil üretimin ve tarihsel gelişimin kanıtları olarak görülmelidir. Biz de tezimizin kapsamında Ilısu Baraj Gölü alanı Paleolitik ağ çekirdeklerinin tekno-tipolojik analizlerini yaparak birtakım sonuçlara ulaşmayı, Dicle Havzası'nın Paleolitik ağ'daki görünümüne dair az çok bilgi sahibi olmayı ve bu çalışmamızın sonuçlarını bilim dünyasına sunmayı amaçladık.

² zelik, 2005: 68

I. AMAÇ-YÖNTEM-MATERYAL

I.1. AMAÇ

GAP kapsamında yapımına başlanmış olan Ilısu Barajı'nın suları altında kalacak olan bölgelerde, 2001 yılından 2008 yılı araştırma sezonunun sonuna kadar yapılan Paleolitik Çağ yüzey araştırmalarında toplanmış yontmataş malzeme içinden seçilmiş çekirdeklerin tekno-tipolojik açıdan incelenmesi tezimizin konusunu oluşturmaktadır. Türkiye'de ilk kez, Dicle Havzası'nın yontmataş buluntu toplulukları içerisinde yer alan çekirdeklerle ilgili tekno-tipolojik verileri elde etmek ve bu verileri bilim dünyasına sunmak öncelikli amacımız olmuştur. Çalışmamızda hedeflenen bir diğer nokta ise çekirdekler üzerinde yapılan tekno-tipolojik incelemelerden sonra, istatistiksel verilere ve gözlemlere dayalı olarak ulaşılan birtakım sonuçların, daha önce incelenmiş olan Fırat Havzası *levallois* çekirdekleri³ ve Adıyaman-Samsat yöresinin Paleolitik Çağ çekirdekleri⁴ ile ilgili çalışma sonuçlarıyla karşılaştırılması ve bu yolla parçadan bütüne giden bir görünüme ulaşmaktır. Güneydoğu Anadolu'nun Paleolitik Çağ çekirdekleri ile ilgili genel bir sonuca varmak, Güneydoğu Anadolu'nun Paleolitik Çağ'daki görünümünü bir parça olsun aydınlatmak anlamına da gelecektir kanısındayız.

³ Fırat Havzası *levallois* çekirdekleri Anabilim Dalımızın Yüksek Lisans programından mezun, Buket Babataş tarafından, "Karkamış Baraj Gölü Alanında Bulunan Levallois Çekirdeklerin Tekno-tipolojik Analizi" adıyla Yüksek Lisans tezi kapsamında incelenmiştir.

⁴ Adıyaman-Samsat yöresinin Paleolitik Çağ çekirdekleri Anabilim Dalımız öğretim üyelerinden Doç. Dr. Metin Kartal tarafından, "Paleolitikte Çekirdekler ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne Ait Örnekleri" adıyla, 1992 yılında yüksek lisans tezi kapsamında incelenmiştir.

I.2. YÖNTEM

Çekirdekler incelenirken, bir çekirdeği tanımlamak için gözden geçirilmesi gereken birçok ölçüt bulunmaktadır. Bu ölçütlerin belirlenmesinde daha önceki çalışmalardan faydalanılmış, incelediğimiz materyale göre gerekli ölçütler eklenmiş ya da çıkarılmıştır. Bu ölçütler, tek tek çekirdekler üzerinde izlenerek bilgisayar ortamında hazırlanan veri tabanına işlenmiştir. Ölçütler veri tabanına işlenirken her bir ölçüt kendi başlığı altında rakamlarla ifade edilmiştir. Rakamlarla ifade edilen ölçütler, hazırladığımız veri tabanının anahtar kısmında açıklanmıştır.

Levallois çekirdekler, teknik açıdan farklı bir grubu temsil ettiklerinden bu çekirdekler için farklı ölçütler belirleme gereği vardır. *Levallois* çekirdekler ve diğer çekirdekler için ortak ve her iki grup için ayrı olarak belirlenmiş birtakım ölçütler mevcuttur. Öncelikle ortak ölçütler, daha sonra da *levallois* çekirdekler ve diğer çekirdekler için belirlenmiş ayrı ölçütler bu bölümde açıklanmıştır.

I.2.1. *Levallois* Çekirdekler ve Diğer Çekirdeklerde Ortak Kullanılan Ölçütler

- 1- **Buluntu Yılı:** Ilısu Baraj Gölü alanında Paleolitik Çağ yüzey araştırmaları 2001 yılında başlamış ve 2008 araştırma sezonunun sonuna kadar devam etmiştir. 2005 yılında maddi olanaksızlıklar nedeniyle ara verilen araştırmalar, toplam 7 sezon sürmüştür. 7 sezon yapılan yüzey araştırmalarının sonucunda elde edilen çekirdekler, ilk olarak, buluntu yıllarına göre tasnif edilmiştir. Bu nedenle veri tabanında ilk hanede buluntu yılı belirtilmiştir.
- 2- **Analiz No:** Bu hanede analizi yapılan her bir çekirdek 1'den başlayarak numaralandırılmış, kaç çekirdek incelenmişse o sayıya kadar devam edilmiştir.

- 3- **Envanter No:** Yüzey araştırmasında bulunan tüm parçalar markajlanmıştır. Envanter no. hanesine, incelediğimiz parçalar üzerinde yer alan markajlar yazılmıştır.
- 4- **Buluntu Yeri:** Analizi yapılan materyalin buluntu yerleri, yüzey araştırmaları sırasında kullanılmış kodların aynısı ile veri tabanına işlenmiştir. Kodlamaların açılımı, yine anahtar kısmına işlenmiştir.
- 5- **Hammadde:** Hammaddenin hepsi taş grubundandır. Bu hanede, taşların cinsi belirtilmiştir.
- 6- **Hammadde Rengi:** Hammadde rengi belirtilirken herhangi bir renk kataloğundan yararlanılmamıştır. Bu nedenle de bazı tonlar görece değişebileceğinden hammadde renklerini, ton farkı belirtmeden bellibaşlı renkler üzerinden tanımladık. Yalnızca, en çok karşımıza çıkan kahverenginin tonlarını, açık ve koyu olmak üzere basitçe ayırdık.
- 7- **Patina:** Öncelikle patinanın olup olmadığı tespit edilmiştir.
- 8- **Patina Rengi:** Patina ile karşılaşıldığı durumlarda patina rengi de ayrıca belirtilmiştir.
- 9- **Vurma Düzlemi:** Vurma düzlemleri incelenirken, vurma düzlemlerinin tipleri esas alınmıştır. Bunlar;
- Düz
 - Yüzcüklü

- Düz-Yüzcüklü
- Ham
- Kırık
- Yanmış
- Düz-Ham
- Düz-Kırık, şeklinde belirtilmiştir.

10- Vurma Düzlemi Sayısı: Kullanılan vurma düzlemlerinin sayısını belirtmektedir. Tek, ikili, üç ve üçten fazla olması durumunda ise çoklu olarak ifade edilmiştir.

11- Alınan Ürün Sayısı: Alınan ürün sayısı belirtilirken hazırlanmış çekirdeklerde tercihli ürün sayısı, diğer çekirdeklerde ise yongalama yüzündeki tüm yonga negatif izleri dikkate alınmıştır. Bu bilgi, adet cinsinden veri tabanına işlenmiştir.

12- Son Alınan Ürün: Çekirdekler üzerinde tespit edilen, alınmış son ürünün cinsi bu hanede belirtilmiştir. Eğer çekirdeğin durumu ya da yongalamanın düzensizliği nedeniyle son alınan parça belirlenememişse yine bu hanede "belirlenemedi" şeklinde ifade edilmiştir.

13- Alet Olarak Kullanımı: Paleolitik endüstriler içinde çekirdeklerin bazen, çekirdek olarak kullanılmadan önce ya da çekirdek olarak kullanıldıktan sonra, çeşitli şekillerde işlenerek alet olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Bu nedenle çekirdekleri alet olarak;

- Kullanılmamış
- Kullanılmış

şeklinde iki ölçüt altında topladık.

Ancak düzeltelerin niteliği, ne tür aletlere dönüştürüldükleri ve ne amaçla kullanıldıkları tezimizin kapsamı dışındadır. Bu nedenle yalnızca alet olarak kullanılmış ya da kullanılmış olabilecek parçaların varlığından ve bu tür örneklerin kaç tane olduklarından söz etmekle yetindik.

14- Ham Yüz: Çekirdek üzerinde ham yüz varsa çekirdeğin bütününe oranı belirtilmiştir:

- Yok
- Ham $< \frac{1}{2}$ yüzey
- Ham $= \frac{1}{2}$ yüzey
- Ham $> \frac{1}{2}$ yüzey

15- Kırık: Eğer çekirdek kırık ise, kırık kısmın çekirdeğin bütününe oranı belirtilmiştir:

- Yok
- Kırık $< \frac{1}{2}$ alan
- Kırık $= \frac{1}{2}$ alan
- Kırık $> \frac{1}{2}$ alan

Çekirdeğin boyutunda küçülmeye neden olmayan, ufak tefek kırıklar dikkate alınmamıştır.

16- Kabuk: Analizi yapılan çekirdeklerin bir kısmı, üzerlerinde çeşitli oranlarda kabuk taşımaktadır. Kabuğun varlığı ya da yokluğu; eğer varsa çekirdeğin bütününe oranı şu şekilde ifade edilmiştir:

- Yok
- Kalıntı
- $< \frac{1}{2}$ yüzey
- $= \frac{1}{2}$ yüzey
- $> \frac{1}{2}$ yüzey

17- Yanma İzi: Çekirdekler ya da diğer yontmataş parçalar üzerinde yanma izi olması alışıldık bir durumdur. Bu nedenle, daha önceki çalışmalar da dikkate alınarak bu başlık veri tabanına eklenmiştir. Yanma izinin durumu basitçe belirtilmiştir:

- Yok
- Var

18- Ölçümler: Çekirdekler üzerinde yapılan birtakım ölçümler, veri tabanı üzerine milimetre; ağırlık ise gram cinsinden işlenmiştir. Ölçümlere ilişkin detaylar, ölçme yöntemleriyle ilgili bölümde açıklanmıştır.

19- Çizim: Çalışılan malzeme sayıca fazla olduğundan, tüm çekirdeklerin çizimini yapmak ya da tezimizde çizimlerin tamamını kullanmak olanaklı

olamayacağından yalnızca gerekli görülen parçalar çizilmiştir. Söz konusu çekirdeğin çiziminin yapıp yapılmadığı bu hanede belirtilmiştir. Çizimlerin büyük bir bölümü Arkeolog Zehra Füzzen Taşkiran'a aittir.

1.2.2. *Levallois* Çekirdekler İçin Kullanılan Ölçütler

1- *Levallois* Metot ve Tipi: *Levallois* çekirdeklerin hangi metotla yontulmuş ve hangi alt tipte olduğunu belirtmektedir.

- *Levallois Lineal*
- *Levallois Recurrent*
- *Proto Levallois Lineal*
- *Proto Levallois Recurrent*
- Atipik *Levallois*
- Uçlu *Levallois*

2- *Recurrent* Tipi: *Levallois* çekirdek *recurrent* metotla yontulmuşsa, *recurrent* metodun hangi tipte olduğunu ifade etmektedir. Bu ölçüt, *levallois recurrent* ve *proto levallois recurrent* çekirdeklere, ayrıca atipik *levallois* çekirdekler içinde *recurrent* metotla yontulmuş çekirdeklere uygulanmıştır.

- Tek Kutuplu *Recurrent*
- Tek Kutuplu Yöneşen *Recurrent*
- İki Kutuplu *Recurrent*
- Merkezci *Recurrent*

I.2.3. Diğer Çekirdekler İçin Kullanılan Ölçütler

1- Çekirdek Tipi: Çekirdeklerin hazırlanmış ya da hazırlanmamış oluşlarına ilişkin bilgiyi içermektedir.

2- Alt Tip: Hazırlanmış ya da hazırlanmamış şeklinde iki ana gruba ayrılan çekirdeklerin alt tipleri belirtilmiştir.

3- Çıkarım Yönü: Yongalamanın yönünü ifade etmektedir.

- Tek kutuplu
- İki kutuplu
- Merkezci
- Düzensiz
- Çapraz

Elde edilen istatistiksel veriler değerlendirilmiş, sonuçları grafikler ve tablolar halinde sunulmuştur. *Levallois* çekirdekler dışında kalan malzeme “Çekirdekler” grubu olarak ifade edilmiştir. Ölçütlerimizden bazıları hem “Çekirdekler” grubu için hem “*Levallois* Çekirdekler” grubu için ortak ele alınmıştır. Bunlar hammadde cinsi, hammadde rengi, patina durumu, patina rengi, yanma izi gibi teknolojik ve tipolojik fark gözetmeksizin yontmataş malzemeler üzerinde gözlenebilecek ölçütlerdir. Diğer yandan her iki grup için ayrıca değerlendirilen ölçütler, önce çekirdekler grubu için daha sonra *levallois* çekirdekler için grafikler ve tablolar ile açıklanmıştır.

I.3. MATERYAL

Tezimizde incelemeye aldığımız materyal, Ilısu Baraj Gölü alanından 2001 yılı ile 2008 yılı sonuna kadar 7 sezon süren yüzey araştırmalarında toplanmış yontmataş malzeme içinde yer alan çekirdeklerdir. Söz konusu materyal 872 adettir. Bu materyal Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı koleksiyonunda bulunmaktadır. Çalışmalarımız, yine Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi laboratuvarında gerçekleştirilmiştir.

II. ÇEKİRDEKLERE İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR

Çekirdek, en anlaşılır tanımı ile “*Üzerinden yonga, dilgi ya da dilgicik alınmış hammadde kitlesidir.*”⁵ Bunlar üretim artıkları olup üretim teknikleri ve alet üretmek için alınmış taşımaları hakkında önemli bilgiler verir. Çekirdekler, üzerinden parça alınmadan önce hazırlanmış ya da hazırlanmadan doğrudan yontulmuş olabilir. Hazırlama, bir çekirdeğin yontulmadan önce belli bir biçime sokulması, bazen de alınacak parçanın, yongalanmadan önce çekirdek üzerinde tasarlanması anlamına gelir.

Hazırlanmış olsun ya da olmasın her çekirdekte bir vurma düzlemi söz konusudur. Vurma düzlemi, yongalama için vurgaç adı verilen bir nesne –taş, kemik, odun vb.- ile darbenin indirildiği yüzeydir. Bu yüzey ham ya da hazırlanmış olabilir. Hazırlık, tek bir çıkarımla yapılabileceği gibi özellikle bazı yontma teknolojilerinde daha sık görülen, küçük çıkarımlarla elde edilmiş yüzcüklü bir hazırlamayı da gösterebilir. Her yongalamada vurma düzleminin bir kısmı alınan parça üzerine taşınacaktır. Taşınan bu kısım, parça üzerinde topuk adını alır ve yine yontma tekniği ile ilgili bilgi parça üzerine de taşınmış olur.

Yongalama sonucu, vurgaç darbeleri vurma düzlemi üzerinde ezikler oluşturacaktır ve yeni yongalar almayı zorlaştıracaktır. Bu durumda bu yüzeyi yenilemek çekirdeğin kullanımına devam edebilmek için önemlidir. Vurma düzleminin enine olarak kaldırılması çekirdeğin vurma düzleminin yenilenmesini sağlayacaktır. Bu işlem sonucu kaldırılan parça üretim artığı olacaktır ve bu atık parça çekirdek tablası olarak adlandırılır.⁶ Bu yenilemeyi gerektiren çoğu zaman vurma düzleminde oluşan kornişlerdir. Korniş, vurma ya da bastırma yüzeyinin negatif yumru üzerine yaptığı çıkıntıya tekabül eden ve çekirdeği taçlandıran çıkıntılı kısımdır. Kornişler de yongalama tekniği hakkında bilgi verebilir.

⁵ Yalçınkaya, 1989: 72

⁶ Yalçınkaya, 1989: 24

II.1.2. ÇEKİRDEK TİPLERİ

Çekirdekler hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdekler olmak üzere iki ana grupta toplanırlar. Hazırlanmamış çekirdekler yontulmadan önce belli bir teknik işleminden geçmemiş, doğrudan yontulmuş çekirdeklerdir. Hazırlanmış çekirdekler ise, hammaddenin belli bir tekniğin uygulanmasına yönelik olarak hazırlanması sonucu oluşmuştur. Her iki grup kendi içinde alt tiplere ayrılır. Bu ayrım, değişik biçim ve tekniklere göre yapılmıştır. Tezimizin konusunu oluşturan Ilısu Baraj Gölü alanı Paleolitik Çağ çekirdekleri içinde karşımıza çıkan çekirdek tipleri, bu bölümde kısaca açıklanmıştır.

II.1.2a. Hazırlanmamış Çekirdekler

Yuvarımsı Çekirdek: *“Kabaca çok yüzeyli bir biçim gösteren; yongaların, çekirdeğin eller arasında hemen hemen düzenli bir şekilde döndürülerek ve daha önceki yonga çıkarım yüzeylerinin peş peşe vurma düzlemi olarak kullanılmasıyla elde edildiği yongalı çekirdeklerdir”*.⁷

Şekilsiz Çekirdek: *“Yuvarımsı çekirdeklerin kötü bir formu olup yonga çıkarımlarının düzenli bir biçimde yapılmadığı çekirdeklerdir”*.⁸

İki Kutuplu çekirdek: *“Karşıt olan iki ucundan çıkarımlar alınmış çekirdeklerdir.”*⁹

Tek Kutuplu Çekirdek: Yongalamanın, hammaddenin yalnızca bir ucundan, tek yönlü yapıldığı, ham ya da düz vurma düzlemlerine sahip çekirdeklerdir.

⁷ Yalçinkaya, 1989: 22

⁸ Yalçinkaya, 1989: 22

⁹ Yalçinkaya, 1989: 22

Çapraz Kutuplu Çekirdek: Çıkarımların çapraz kutuplardan yapıldığı çekirdek tipidir. Bu tip çekirdeklerde tek yönlü bir çıkarım yapıldıktan sonra, bu çıkarım yönüne çapraz yeni bir vurma düzlemi kullanılarak, çıkarımlar bu defa tek yönlü olarak bu vurma düzlemi üzerinden yapılmaktadır. Böylece çekirdek üzerindeki negatif izler birbirine çapraz şekilde izlenebilmektedir.

II.1.2b. Hazırlanmış Çekirdekler

Disk Biçimli Çekirdek: Disk biçimli çekirdekler merkezci çıkarımlarla yongalanmış, yassı, yonga çekirdekleridir. Bu çekirdekler iki farklı sürecin sonunda oluşur:

- a) *“Levallois çekirdeklerde olduğu gibi işlem, önce çevrenin yontulmasıyla başlar, sonra üst yüz merkezci yongalarla soyulur ve çekirdeğin tükenmesine kadar yonga çıkarılmaya devam edilir. Kenarları düzeltmek gerektiğinde ise, yanıtıcı levallois uçlar elde edilir.”*
- b) *“Önce üzerinden tek bir yonga alınmış levallois çekirdek yapılır, daha sonra çekirdek terk edilmek yerine bitene kadar yontulur.”¹⁰*

Levallois Çekirdek: Levallois tekniği, Alt ve Orta Paleolitik dönemler boyunca yontma teknikleri içinde en iyi tanımlanan ve bir o kadarda tartışılan tekniklerden biridir.¹¹ Genellikle yassı ve oval bir yumrunun, üst yüz kabuğunun, bir seri merkezci çıkarımla soyulması ile bombeli bir yüzeyin elde edildiği ve kaplumbağa bağısı biçiminde tasvir edilen çekirdek tipidir. Biçimi, çekirdekten çıkarılmadan önce, çekirdek üzerinde tasarlanmış taşımaların üretimine yönelik özel bir teknik işlemin uygulandığı *levallois* çekirdekler, kesişen asimetric iki dışbükey yüz teşkil ederler.¹² Çekirdeğin yassı yüzüne dik bir vurma düzlemi, küçük façetalarla ya da geniş bir çıkarımla hazırlanır. Bu vurma düzlemine vurguçla

¹⁰ Yalçınkaya, 1989: 23

¹¹ Peer, 1992: 1

¹² Ceylan, 1994: 25

yöneltiren bir darbeye, üst yüzdeki hazırlık çıkarımlarının negatif izlerini taşıyan, şekli önceden belirlenmiş bir taşımalık elde edilir.¹³

Levallois tekniğinde uygulanan iki metottan söz edilir. Metot, soyut üretimle bu üretimin gerçekleştirilmesi arasındaki bağıdır¹⁴. Boëda, çekirdeğin hazırlanmış üst yüzünden tek bir yonga elde etme metoduyla hazırlanmış bir çekirdeğin üst yüzünden bir seri *levallois* yonga elde etme metodunu birbirinden ayırmıştır.¹⁵ Hazırlanmış her bir yongalama yüzeyinden tek bir yonga elde edilmesi, “*Lineal Metot*” olarak adlandırılmaktadır. Bu metotla elde edilen yonga, hazırlanmış üst yüzün büyük bir kısmını içereceğinden, yeni bir *levallois* yonga elde etmek istendiğinde çekirdeğin yongalama yüzünün aynı hazırlık işleminden geçmesi gerekecektir.¹⁶ Hazırlanmış her bir yongalama yüzeyinden, önceden tasarlanmış birden fazla yonganın elde edilmesini gerçekleştiren metot, “*Recurrent Metot*” olarak adlandırılmaktadır.¹⁷ “*Levallois recurrent metot, çıkarım yönlerine, vurma düzleminin pozisyonuna ve boyutlarına göre farklı morfolojide çoğul yongalar vermesine bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir.*”¹⁸ Bunlar tek kutuplu, tek kutuplu yöneşen, iki kutuplu ve merkezci *recurrent* olarak adlandırılmışlardır.

Levallois teknikle yalnızca yonga değil, dilgi ve uçlar da elde edilmektedir. Ancak *levallois* bir dilgi ile *levallois* bir yonganın yongalanması arasında teknik olarak fark yoktur. Aradaki tek fark biçimseldir.¹⁹

Uçlu *Levallois* Çekirdek: Çekirdeğin üst yüzü, merkezci çıkarımlar yerine uzun iki yonga ya da dilgi çıkarımıyla, bir orta ayırt elde edilecek şekilde hazırlanır. Böylece, vurma düzlemine yöneltiren bir darbe ile üçgen bir yonga elde edilecektir.²⁰

¹³ Bordes, 1961: 95; Yalçınkaya, 1989: 23

¹⁴ Boëda, 1988: 14; Ceylan, 1994: 29

¹⁵ Peer, 1992: 6

¹⁶ Boëda, 1988: 14; Ceylan, 1994: 30

¹⁷ Boëda, 1988: 14; Ceylan, 1994: 30

¹⁸ Ceylan, 1994: 30

¹⁹ Ceylan, 1994: 45

Proto-Levallois Çekirdek: *Proto levallois* çekirdekler, özellikle Orta Acheuleen'de görülen, ilkel ve beceriksizce yapılmış *levallois* işçilikli çekirdeklerdir.²¹

Atipik Levallois Çekirdek: Atipik *levallois* olarak tanımlanmış çekirdekler, gerçek anlamda *levallois* tasarımı göstermeyen, *levallois* tekniğin tam manasıyla izlenemediği ancak belirlenmiş bir parçanın üretiminin gözetildiği çekirdeklerdir. Bunlar, büyük oranda ham yüz taşıyabilirler. Bu ham yüzler ya da çekirdeğin doğal formu, tam bir hazırlık gerektirmeksizin, istenen parçanın alınmasında amaca yönelik kullanılmış olabilir. Bu parçaları hazırlanmamış çekirdeklerden ayıran ise hazırlanmamış yüzeyleri destekleyen ve istenen parçanın şekillenmesini sağlayan bazı hazırlık izlerinin bulunmasıdır. Buna ek olarak, *levallois* çekirdek tanımının dışına çıkan, her iki yüzünde de *levallois* tasarım ve çıkarım izlerini taşıyan çekirdekler de atipik *levallois* grubu içine alınmıştır.

Prizmatik Çekirdek: Çok yüzlü kesit gösteren, prizma biçimli çekirdeklerdir. Uzun dilgi ya da dilgicik verirler. Tek ya da iki kutuplu, bazen de çapraz kutuplu bir yongalama gösterirler²².

Piramit Biçimli Çekirdek: Genel şekli piramidi andıran dilgi ya da dilgicik veren, oldukça kısa boyutlu çekirdeklerdir.²³

²⁰ Bordes, 1961: 96; Yalçinkaya, 1989: 23

²¹ Bordes, 1961: 96; Yalçinkaya, 1989: 23

²² Kartal, 1992: 29

²³ Bordes, 1961: 97; Yalçinkaya, 1989: 23

II.2. ÖLÇME YÖNTEMİ

Ölçme yöntemimiz, çekirdeklerin hazırlanmış ya da hazırlanmamış oluşuna göre değişmektedir ve uzunluk, genişlik ve kalınlık kavramları üzerinden geliştirilmiştir. Ayrıca hassas bir tartı ile ağırlıkları ölçülmüştür.

II.2a. Hazırlanmamış Çekirdeklerle İlişkin Ölçme Yöntemleri:

Hazırlanmamış çekirdekler ölçülürken çıkarım yönleri esas alınmaya çalışılmıştır. Tek kutuplu ve iki kutuplu çekirdeklerde yön tayini zorluk teşkil etmezken şekilsiz ve yuvarımsı çekirdekler başta olmak üzere, hazırlanmamış diğer çekirdekler için yönlendirme kolay değildir. Bu tür çekirdeklerde çıkarımlar yoğunlukla nasıl yönlenmişse, uzunluk ölçütü bu yönde ele alınmıştır. Uzunluk ölçütüne göre genişlik ve kalınlık yönleri kendiliğinden belirlenmiştir. Eğer, çıkarımların yönlenişi arasında belirgin bir fark gözlenememişse son çıkan ürünün yönü uzunluk ölçütü için referans alınmıştır.

II.2b. Hazırlanmış Çekirdeklerle İlişkin Ölçme Yöntemleri:

Disk Biçimli Çekirdeklerde Ölçme Yöntemi: Disk biçimli çekirdekler, teknolojileri ve tipolojileri gereği farklı bir ölçüm yöntemi uygulamayı gerektirmektedir. Disk biçimli çekirdeklerde, uzunluk, genişlik, kalınlık ve ağırlık gibi temel ölçümlere ek olarak çevre uzunluğu ölçüsü alınmıştır. Bu yöntem tercih edilirken daha önceki çalışmalar da dikkate alınmış ve disk biçimli çekirdeklerde çevre ölçüsünün alınması uygun görülmüştür. Merkezci çıkarımlı disk biçimli çekirdeklerde çevre ölçüsü, şerit halinde kesilmiş milimetrik bir kağıt yardımıyla alınmıştır.

Levallois Çekirdeklerde Ölçme Yöntemi: *Levallois* çekirdeklerin ölçüleri alınırken *lineal* çekirdeklerde alınan ürünün çıkarım yönü uzunluk kabul edilmiş, genişlik ve kalınlık ölçüleri buna göre belirlenmiştir. *Levallois recurrent* çekirdeklerde ise son çıkan yonganın yönü esas alınmıştır.

Piramit ve Prizmatik Çekirdeklerde Ölçme Yöntemi: Bu iki çekirdek tipi için belirlenen ölçüm yöntemi aynıdır. Bu kez vurma düzlemi çevre uzunluğu, disk biçimli çekirdeklere uyguladığımız yöntemle, uzunluk, genişlik, kalınlık ve ağırlık ölçülerine ek olarak alınmıştır. Prizmatik çekirdeklerin birden fazla kutuptan yongalanmış olması halinde, en son kullanılan vurma düzleminin uzunluğu alınmıştır.

III. ARAŞTIRMA TARİHÇESİ

III.1. GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE PALEOLİTİK ÇAĞ ARAŞTIRMALARI

Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin de arkeolojik geçmişine ilişkin ilk bilgilerimiz, çeşitli meslek gruplarından gezginlerin ve araştırmacıların tesadüf ettikleri tekil ya da az sayıda olan buluntulara dayanmaktadır. 1894 yılında J.E Gautier'in Urfa-Birecik'te, Fırat Nehri'nin eski alüvyonları içinde bulunduğu bir iki yüzeyli alet, Güneydoğu Anadolu'nun ilk Paleolitik buluntusu ve Anadolu'da Paleolitik dönemlerin varlığının ilk kanıtı olmuştur. Bu ilk buluntunun ardından, 1907'de G. Arne Gaziantep'te, 1925'te E. Passemard ve 1927 yılında ise E. Pittard Adıyaman-Pirun çevresinde Paleolitik aletler toplamışlardır²⁴. 1938 yılında, yine E. Pittard'ın Adıyaman-Pirun yakınında bulunduğu, içinde keçi gravürleri bulunan bir mağara ve 1947'de W. Brice tarafından Urfa-Siverek arasında toplanan bazı yontmataş aletler²⁵, bölgede Paleolitik açıdan giderek artan bir önemi ortaya koymuştur.

Bölgede, 1938 yılından itibaren Türk araştırmacıların da çalışmalara başladıkları görülmektedir. İsmail Kılıç Kökten²⁶ başta olmak üzere, Şevket Aziz Kansu²⁷, Muine Atasayan²⁸, Kemal Erguvanlı²⁹, Enver Bostancı³⁰ ve Refakat Çiner³¹ gibi araştırmacılar, bölge hakkında Paleolitik Çağ'a ilişkin ilk bilgileri teyit etmenin yanı sıra çok daha fazlasına da ulaşmışlardır. Daha çok Gaziantep, Adıyaman, Urfa

²⁴ Çiner, 1958: 125

²⁵ Kansu, 1964: 161

²⁶ Kökten, 1947a: 223-236; 1947b: 431-472; 1947c: 161-163

²⁷ Kansu, 1964: 161-163

²⁸ Atasayan, 1939: 313-317

²⁹ Erguvanlı, 1946: 375-379

³⁰ Bostancı, 1961: 87-162; 1973: 89-170

³¹ Çiner, 1958: 125-129

illeri çevresinde yoğunlaşan bu araştırmalar sonucunda, Paleolitik Çağ'a ait çeşitli buluntular elde edilmiştir.

Güneydoğu Anadolu, daha ilk araştırmalarda Paleolitik Çağ'a ilişkin potansiyelini göstermiş ancak araştırmaların niteliği ve koşulların yetersizliği nedeniyle bölgenin bu potansiyeli tam olarak ortaya konulamamıştır. Bu nedenle 1977 yılında "Aşağı Fırat Projesi" kapsamında daha sistemli yüzey araştırmalarına başlanmış ve proje Mehmet Özdoğan başkanlığında, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Prehistorya Anabilim Dalı tarafından yürütülmüştür.³² 1979 yılında ise Türk-Alman ortak projesiyle, H. Müller-Beck, G. Albrecht, I. Yalçinkaya ve arkeoloji öğrencilerinin de içinde bulunduğu bir ekip tarafından, Adıyaman-Samsat ve kısmen de Malatya-Kuruçay çevrelerinde ayrıntılı bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir.³³

1971'de Dülük'teki Şarklı Mağara'da Enver Bostancı tarafından başlatılan ve 1982'de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı ile Tübingen Üniversitesi'nin yaptığı Adıyaman-Samsat'taki Şehremuz Tepe kazılarına kadar, bölgedeki araştırmalar genel olarak açık hava buluntu yerlerinin tespitini sağlamıştır. Buluntular sürüklenmiş ve çevreye yayılmış olduklarından in-situ değildir ve bu nedenle ele geçtikleri yerler, gerçek yerleşme yerleri olarak görülemezler. Buluntular stratigrafik bir konuma sahip olmamalarına rağmen, bölgedeki kültür evrelerinin saptanmasında ve Alt, Orta ve Üst Paleolitik insanların bu bölgedeki varlığının ortaya konmasında son derece önemli olmuşlardır.³⁴

1986-1987 yıllarında Gaziantep'te Minzoni-Deroche Paleolitik Çağ yüzey araştırmaları gerçekleştirmiş³⁵. 1986 yılında Nizip Çayı Vadisi'nde yapılan araştırmalarda toplanan yontmataş malzemenin yanı sıra, jeolog ve morfologlar

³² Özdoğan, 1977

³³ Yalçinkaya, 1990: 36

³⁴ Yalçinkaya, 1990: 37

³⁵ Minzoni-Deroche, 1988: 275-295; 1989: 591-594

tarafından bölgenin kayalarının tanımları yapılmış, çakmaktaşı yatakları ve nehir sekileri tespit edilerek bunların yontmataş malzemenin toplandığı alanlarla topografik konteksi bağdaştırılmıştır³⁶. Yüzey toplamalarının çoğu konglomeralar içinden stratigrafik olarak toplanmış Orta ve Geç Acheuleen'e bağlanan aletler elde edilmiştir³⁷. Nehir vadilerinde yapılan araştırmalar özellikle Orta Acheuleen'de önemli ölçüde yerleşimin olduğunu göstermiştir³⁸. Orta Paleolitik'e ait malzeme çok yetersiz olmakla birlikte Üst Paleolitik'e ait hiçbir materyale de rastlanmamıştır³⁹.

Gaziantep çevresinde yoğunlaşmış Paleolitik Çağ araştırmalarından bir diğeri Garrard'ın yaptığı Sakçagözü yüzey araştırmalarıdır⁴⁰. Bu araştırmalarda da yoğun olarak Alt ve Orta Paleolitik dönemlere ait buluntularla karşılaşmıştır⁴¹. Yine Üst Paleolitik ve Epi-paleolitik dönemlere tarihlendirilebilecek hiçbir yerleşime rastlanmamış ancak şüpheli olarak bu dönemlere bağlanabilecek dilgi içeren buluntu toplulukları ile karşılaşmıştır⁴².

Son olarak bölgede ODTÜ-TAÇDAM Projesi kapsamında Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıkları Projesi adı altında sistemli yüzey araştırmaları başlatılmıştır. 1998-2000 yılları arasında 3 sezon gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında Fırat Havzası'nda Alt ve Orta Paleolitik karakterli pek çok buluntu yeri saptanmıştır⁴³.

³⁶ Minzoni-Deroche, 1988: 279

³⁷ Minzoni-Deroche, 1988: 284; 1989: 591-593

³⁸ Minzoni-Deroche, 1989: 593

³⁹ Minzoni-Deroche, 1988: 285; 1989: 591

⁴⁰ Garrard ve diğ., 1996: 53-81

⁴¹ Garrard ve diğ., 1996: 59-66

⁴² Garrard ve diğ., 1996: 62

⁴³ Taşkiran-Kartal, 1999: 45-62; 2001: 478-528; 2002: 383-429

III.2. DİCLE HAVZASI ARAŞTIRMALARI

Türkiye’de prehistorik dönem kazı ve araştırmalarının yüz yılı aşan tarihi boyunca Dicle Havzası’nın yeterince araştırılmadığı, hatta bu alanda Paleolitik Çağ buluntuları açısından tamamen bir boşluk olduğu görülmektedir.⁴⁴ 1894’te Güneydoğu Anadolu’nun ilk Paleolitik buluntusu olan bir iki yüzeyli aletin bulunmasından, 1988 yılına kadar, Güneydoğu Anadolu Paleolitiğine ilişkin araştırmalarda Dicle Havzası’ndan söz edilmemiştir. 1988 yılında yaptığı yüzey araştırmaları ile Dicle Havzası’nda Paleolitik Çağ’a ilişkin buluntuların varlığından ilk kez Guillermo Algaze söz etmiştir.⁴⁵

Algaze tarafından 1988 yılında yapılan, Dicle ve Fırat yüzey araştırmalarında, 75’in üzerinde buluntu yeri kaydedilmiştir. Araştırmacı, özellikle Batman çevresinde, Üst Paleolitik Dönem’den Osmanlı Dönemi’ne kadar çeşitli dönemlerde yerleşim olduğunu gösteren buluntuların varlığından söz etmiştir.⁴⁶ Araştırmalar, 1988, 1989 ve 1990 yıllarında olmak üzere 3 sezon devam etmiştir. İkinci ve üçüncü sezon araştırmaları, Guillermo Algaze, Ray Breuninger, Chris Lightfoot ve Michael Rosenberg’in de içinde bulunduğu bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir.

Araştırmacılar 1989 yılında, Batman Çayı ile Dicle’nin birleştiği yerden başlayarak Raman Dağı’nın batı eteklerini ve kısa zaman sonra sular altında kalacak olan Paleolitik Çağ açık hava ve mağara yerleşmelerini tespit edip incelemeyi amaçlamışlardır.⁴⁷ 1990 yılı çalışmaları iki temel amaca dayanmaktadır. Bunlardan ilki, Urfa ve Mardin müzelerinde bulunan yüzey malzemesinin kayıt altına alınması; ikincisi ise Dicle Havzası’nda arkeolojik ve jeomorfolojik araştırmaların

⁴⁴ Taşkiran-Kartal, 2004a: 695

⁴⁵ Taşkiran-Kartal 2004a: 696; Algaze 1990: 391-403; Algaze-Rosenberg 1991:137-161; Algaze 1992: 425- 445; Algaze ve diğ., 1994: 1-96

⁴⁶ Algaze,1990: 393; Taşkiran-Kartal, 2004a: 696

⁴⁷ Algaze-Rosenberg, 1991: 138

tamamlanmasıdır.⁴⁸ Bu çerçevede Batman Çayı, Garzan ve Botan Çayı havzalarının jeomorfolojik açıdan değerlendirilmesi, Garzan Çayı çevresindeki sitlerin araştırılması ve Dicle Havzası'nda Ilısu Barajı'ndan etkilenecek iki önemli yazıtın kayıt altına alınması hedeflenmiştir.⁴⁹ 1990 yılı çalışmalarında, Orta Paleolitik Dönem'den Orta Çağ'a kadar tarih veren 26 buluntu yeri tespit edilmiştir.⁵⁰ Ancak Algaze'nin yaptığı araştırmalar Paleolitik Çağ buluntu yerleri açısından sınırlıdır ve buluntuların incelenmesi açısından da yetersiz kalmıştır. Bu nedenle 2001 yılında, ODTÜ TAÇDAM projesi kapsamında, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Harun Taşkiran ve Doç. Dr. Metin Kartal tarafından Dicle Havzası'nın ilk sistemli yüzey araştırmalarına başlanmıştır.

III.3. ILISU BARAJ GÖLÜ ALANI PALEOLİTİK ÇAĞ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

ODTÜ-TAÇDAM Projesi kapsamında, Taşkiran ve Kartal tarafından yürütülen “Kargamış Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları”nın 2000 yılında tamamlanmasının ardından, 2001 yılında “Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları”na başlanmıştır.⁵¹ 2001 yılında başlayan araştırmalar, 2005 yılında maddi yetersizlikler nedeniyle verilmiş bir aranın dışında, 2008 yılı araştırma sezonunun sonuna kadar, toplam 7 sezon sürdürülmüştür.

Ilısu Barajı tamamlandığında, baraj gölü Dargeçit'ten Bismil'e kadar uzanan oldukça büyük bir alanı suları altında bırakacaktır.⁵² Araştırmalar, bugüne kadar Paleolitik Çağ açısından bir boşluk teşkil eden bu alanı, sular altında kalmadan önce

⁴⁸ Algaze, 1992: 425

⁴⁹ Algaze, 1992: 429

⁵⁰ Rosenberg, 1992: 448-449

⁵¹ Taşkiran-Kartal, 2004a: 695

⁵² Taşkiran-Kartal, 2003: 191

inceleyip Türkiye prehistoryasında belki çok uzun zaman doldurulamayacak bir boşluğu az çok doldurmayı amaçlamıştır.

2001 yılı araştırmalarına, baraj gövdesine en uzak noktada olan, Diyarbakır'ın Bismil ilçesinden başlanmıştır. Araştırma alanı, Bismil ilçesinden Batman Çayı'na kadar olan alan ve Batman'ın hemen güneyinde yer alan ve hem Batman Çayı'na hem de Dicle Nehri'ne hâkim konumdaki Raman Dağı kütlesi olmak üzere iki bölüm halinde ele alınmıştır⁵³(Harita 1-4). Bu araştırmalar sonucunda Paleolitik Çağ buluntusu veren toplam 19 buluntu yeri tespit edilmiştir. Bunlardan 11 tanesi Bismil-Batman arasında, diğer 8 buluntu yeri ise Raman Dağı'nda yer almaktadır.

2002 yılı yüzey araştırmaları, Bismil ilçesi ile Batman ili arasında kalan alanda sürdürülmüştür (Harita 5-8). 2001 yılında Dicle Nehri'nin kuzey kıyıları, 2002 yılında ise Dicle Nehri'nin güney kıyılarını oluşturan alan araştırılmıştır.⁵⁴ Bu alanda toplam 22 adet Paleolitik buluntu yeri saptanmıştır. Tamamı açık hava buluntu yeri niteliğindeki 22 buluntu yerinden toplanan yontmataş yüzey malzemesi, tamamen Alt ve Orta Paleolitik Dönem özellikleri göstermektedir.⁵⁵

Ödenek yetersizliği nedeniyle kısa süreli olarak gerçekleştirilen 2003 yılı yüzey araştırmaları, Raman Dağı kütlesi ve Dicle Nehri'nin Batman Çayı ile birleştiği yerde girdiği kanyonda yürütülmüştür (Harita 9). Bu alanda saptanan toplam 21 adet buluntu yerinden 15 tanesi Paleolitik Çağ'a aittir. 15 buluntu yerinden 14 tanesi Raman Dağı'nda, 1 tanesi ise Dicle Nehri'nin kuzey kısmında yer almaktadır. Daha çok Alt ve Orta Paleolitik Dönem buluntuları ile karşılaşıldığı bu alanda, Üst Paleolitik Dönem'e kesin olarak bağlanabilecek bir buluntu yeri ile karşılaşılmamıştır. Ancak bazı buluntu yerlerinde, şüpheli olarak Üst Paleolitik ve

⁵³ Taşkiran-Kartal, 2003: 197

⁵⁴ Taşkiran-Kartal, 2004b: 295

⁵⁵ Taşkiran-Kartal, 2004b: 301

Üst Paleolitik sonrasına ait olması muhtemel bazı yontmataş parçalarla da karşılaşmıştır.⁵⁶

2003 yılında araştırılması öngörülen, ancak ödenek yetersizliği nedeniyle tamamlanamayan alanın araştırmaları, 2004 yılı araştırmaları ile tamamlanabilmiştir.⁵⁷ Söz konusu araştırma alanı, Batman Çayı ile Dicle Nehri'nin birleştiği yerden doğuya doğru Hasankeyf'e kadar olan ve Dicle'nin kuzey kıyısını oluşturan alandır (Harita 10-12). 2004 yılı araştırmalarında 15 adet Paleolitik Çağ buluntu yeri saptanmıştır. Buluntu yerleri daha önceki yıllarda olduğu gibi daha çok Alt ve Orta Paleolitik karakterdedir ve yine Üst Paleolitik Dönem'e bağlanabilecek bir buluntu yeri ile karşılaşmamıştır.⁵⁸

2001 yılında başlayan ve 4 sezondur devam ettirilen yüzey araştırmaları, Dicle Havzası'nın Paleolitik Çağ açısından önemini ortaya koymuştur. Ancak 2005 yılı çalışmaları ödenek sağlanamaması nedeniyle yapılamamıştır.

2006 yılı çalışmaları, az bir ödenekle 15 gün süreyle gerçekleştirilebilmiştir. Araştırma alanı, Hasankeyf ilçesinden doğuya doğru Dicle Nehri'nin iki kıyısında olmak üzere, Yanarsu (Garzan) Çayı'nın Dicle Nehri ile birleştiği noktaya kadar olan bölge olarak belirlenmiştir (Harita 13-14). Bu alanda 14 adet Paleolitik Çağ buluntu yeri saptanmıştır. Bunlardan 6 tanesi Dicle Nehri'nin kuzeyinde, 8 tanesi ise Dicle Nehri'nin güneyinde yer almaktadır. Yontmataş parçaların seyrek ve dağınık halde bulunduğu ve genel olarak Dicle Nehri'nin eski sekileri üzerinde yer alan buluntu yerleri, gerçek birer Paleolitik istasyon görünümünden uzaktırlar. Araştırmacılar, bu yerlerin ara sıra Paleolitik insanları tarafından ziyaret edilen, belki de hammadde temini için başvurdukları alanlar olabileceğini belirtmektedir. Daha çok Alt ve Orta

⁵⁶ Taşkiran ve diğ., 2005: 339

⁵⁷ Taşkiran-Kartal, 2006: 205

⁵⁸ Taşkiran-Kartal, 2006: 211

Paleolitik görünümlü buluntu yerlerinin bazılarında, şüpheli olarak, Üst Paleolitik ya da Epi-Paleolitik Dönem'e ait olabilecek parçalara da rastlanmıştır.⁵⁹

2007 yılı araştırmaları, Yanarsu (Garzan) Çayı'nın doğu ve batı yakası olmak üzere iki alanda yürütülmüştür. Paleolitik Çağ açısından bugüne kadar hiç araştırılmamış olan Yanarsu (Garzan) Çayı Vadisi'nde 7 adet buluntu yeri bulunmaktadır (Harita 15,16). Bunlardan 6 tanesi Yanarsu Çayı'nın doğu kıyısında, bir tanesi ise bu çayın batı kıyısında yer almaktadır. Buluntu yerlerinden 5 tanesi daha önce alanda yüzey araştırmaları yapan Doç. Dr. Aslı Erim Özdoğan tarafından saptanmış, 2 tanesi ise 2007 Paleolitik Çağ yüzey araştırmalarında keşfedilmiştir.⁶⁰ Buluntu yerlerinin Paleolitik Çağ açısından kapsamlı şekilde incelenmesi "Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları" ile gerçekleştirilmiştir. Saptanan buluntu yerlerinin yoğun bir biçimde kullanılmadığı, gerçek anlamda Paleolitik yerleşim yerleri olmadıkları gözlemlenmiştir.⁶¹ Buluntu yerlerinden, Alt ve Orta Paleolitik dönemlerden daha geç zamanlara kadar farklı dönemlerin varlığını gösteren yontmataş parçalar elde edilmiştir. Bölgenin, Paleolitik Çağ yerleşimleri açısından zengin olmadığı söylenebilir. Ancak yüzey araştırmaları ile yeni bilgiler de elde edilmiştir. Örneğin bulunan bir iki yüzeyli alet, Yanarsu Vadisi'nin Alt Paleolitik Dönem'den itibaren ziyaret edildiğini göstermiştir⁶².

2007 yılında, araştırma alanı olarak belirlenmiş ancak güvenlik nedeniyle - daha sonra tamamlanmak üzere- araştırma kapsamı dışında bırakılmış alanlar, 2008 yılı araştırmalarının da kapsamı dışında bırakılmıştır. 2008 yılında bu alanların tamamlanmasının hedeflenmesine rağmen, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün araştırma önceliğinin baraj gövdesi inşaat sahası içinde tamamlanmasını istemesi üzerine araştırmacılar, araştırma alanını değiştirmiştir.⁶³ 2008 yılı yüzey araştırmalarında, Paleolitik Çağ'a ilişkin yerleşim yerleri

⁵⁹ Taşkiran-Kartal, 2008: 447

⁶⁰ Taşkiran-Kartal, 2009: 401

⁶¹ Taşkiran-Kartal, 2009: 402

⁶² Taşkiran-Kartal, 2009: 402

⁶³ Taşkiran-Kartal, 2010: 234

saptanamamıştır. Ancak bazı tekil çakmaktaşı buluntulara, özellikle Mirgamirza Tepeleri'nin eteğinde bulunan Orta Paleolitik Dönem'e ait tek bir basık Mousterien uçtan ve Koçtepe'de ele geçirilen *levallois* çekirdeğin varlığına dayanarak araştırmacılar, alanın ara sıra Paleolitik insanları tarafından ziyaret edilmiş olabileceğini belirtmektedir⁶⁴ (Harita 17).

“Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları” Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ve özellikle, bugüne kadar çok az bilinen, Dicle Havzası'nın Paleolitik Çağ potansiyelini açık bir biçimde göstermiştir. Ancak araştırmaların baraj gölünün etki alanı ile sınırlı tutulduğu, Paleolitik yerleşimlere uygun daha yüksek kotların araştırma alanı içinde olmadığı unutulmamalıdır. İn-situ açık hava ve mağara yerleşimleri bu alanlarda yoğunlaşmış olabilir. Bölgenin Paleolitik Çağ'daki görünümünü daha net görebilmek için bu alanların da araştırılması ve bu eksiğin tamamlanması gerektiği kanısındayız.

⁶⁴ Taşkiran-Kartal, 2010: 242

IV. İSTATİSTİKLER

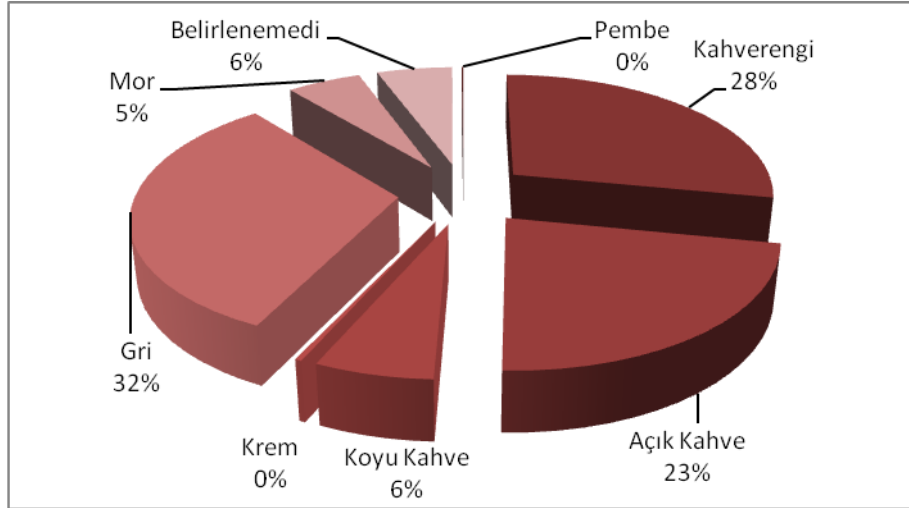
2001 yılında başlayan ve 2008 yılı sezonunun bitimine kadar devam eden yüzey araştırmaları ile Ilısu Baraj Gölü alanından toplanan malzeme içinden toplam 872 çekirdek incelenmiştir.

İncelenen malzemenin tamamının hammaddesi çakmaktaşıdır. Bölgede çakmaktaşı yataklarının varlığı bilinmektedir. Araştırmalar sırasında iri çakmaktaşı yumrularına da rastlanmıştır.⁶⁵

Hammadde renklerine baktığımızda kahverengi ve tonlarının baskın olduğu görülmektedir. Kahverengi ve tonlarının ardından en çok kullanılan, gri renkli çakmaktaşı hammaddedir. Bazı çekirdekler tamamen patina ile kaplanmış olduğundan hammadde rengi belirlenememiştir (Bk. Grafik 1, Tablo 1)

Hammadde renkleri, hammadde kullanımında özel bir seçime gidilmesinden çok, yakındaki çakmaktaşı kaynaklarının niteliğiyle doğrudan ilişkili gibi görünmektedir. Buluntu yerleri ayrı ayrı ele alındığında, belli hammadde renklerinin bölgesel olarak baskın olduğu durumlar görülmektedir. İncelemelerimiz sırasında, örneğin bazı buluntu yerlerinde sadece gri renkte çakmaktaşı hammadde kullanıldığı görülmüştür (Bk. Grafik 1, Tablo 1).

⁶⁵ Taşkiran-Kartal, 2003: 196; 2004b: 300; 2009: 402

Grafik 1: Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Çekirdeklerinin Hammadde Rengi

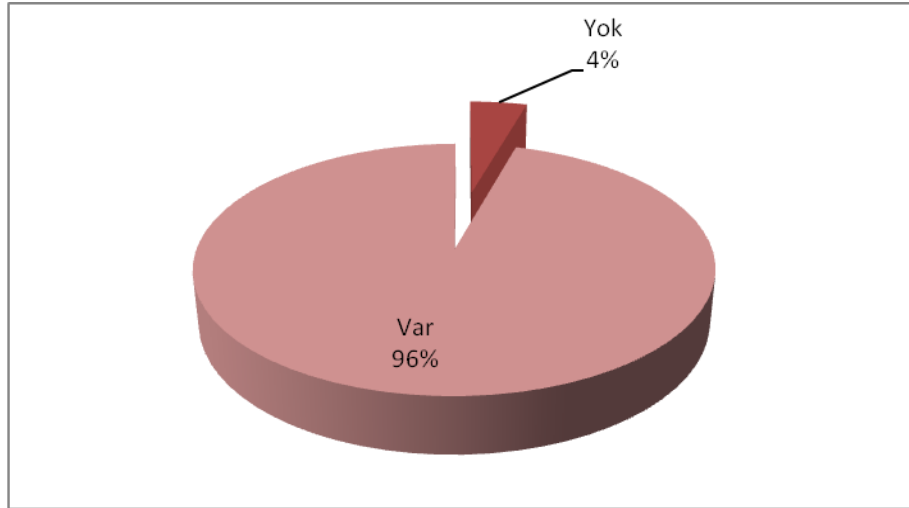
Hammadde Rengi	n	%
<i>Kahverengi</i>	245	28
<i>Açık Kahverengi</i>	196	23
<i>Koyu Kahverengi</i>	53	6
<i>Krem</i>	3	0
<i>Gri</i>	279	32
<i>Mor</i>	47	5
<i>Pembe</i>	1	0
<i>Belirlenemedi</i>	48	6
TOPLAM	872	100

Tablo 1

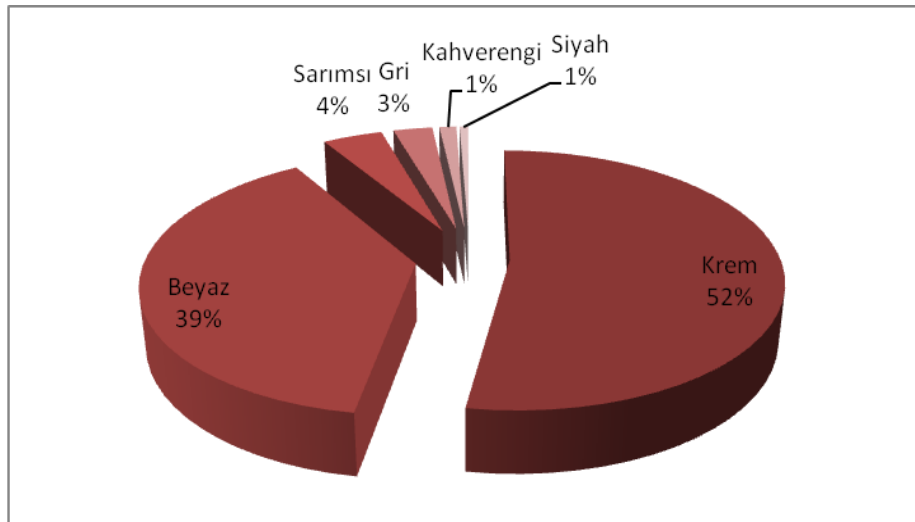
Patina taşların bünyesinde; güneş, su gibi dış faktörler ve kimyasal oluşumlar nedeniyle meydana gelen değişimlerdir. Yontmataş malzemeler üzerinde görülen bu tür değişiklikler aslında, fiziksel ya da kimyasal, bazen de her ikisinin de etkisi ile meydana gelen bir kaplama oluşumdur⁶⁶. Malzemenin tamamı yüzey buluntusu olduğundan çekirdeklerin pek çoğu üzerinde az ya da çok patinalaşma söz konusudur. Patinalaşmanın gözlenemediği çekirdek sayısı 38'dir. 834 çekirdek üzerinde ise farklı renklerde ve oranlarda patina bulunmaktadır (Bk. Grafik 2).

⁶⁶ Erek, 1998: 210

Çekirdekler üzerindeki patina durumu, hiçbir tekno-tipolojik ayrım gözetilmeksizin çekirdekler bir bütün halinde değerlendirilerek ortaya konmuştur. Patina durumu öncelikli olarak patinanın bulunup bulunmamasına, daha sonra da patina oluşumunun çekirdek üzerinde yarattığı renk değişimine göre değerlendirilmiştir (Bk. Grafik 2,3; Tablo 2).

Grafik 2: Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Çekirdekleri Üzerinde Patina Durum

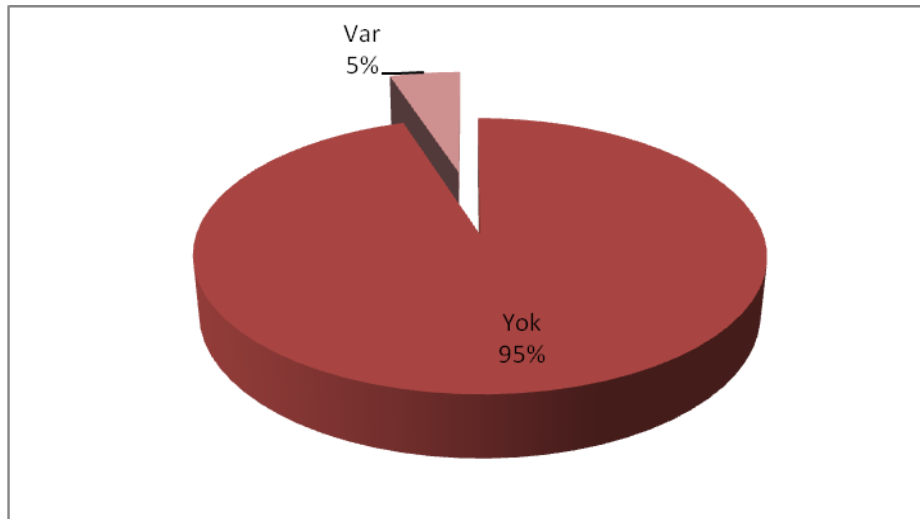

Grafik 3: Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Çekirdekleri Üzerinde Patina Rengi

Patina Rengi	n	%
<i>Krem</i>	438	52
<i>Beyaz</i>	323	39
<i>Sarımsı</i>	35	4
<i>Gri</i>	23	3
<i>Kahverengi</i>	10	1
<i>Siyah</i>	5	1
TOPLAM	834	100

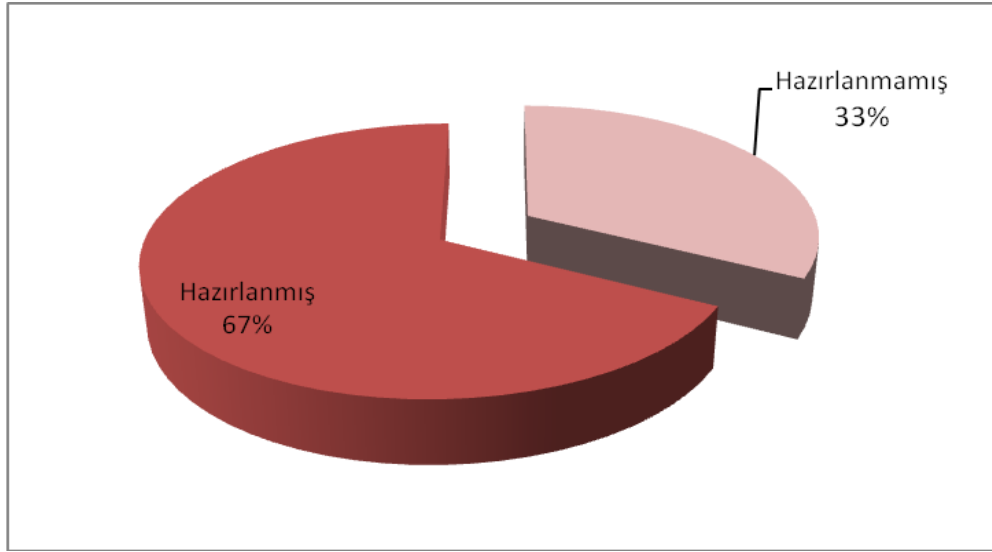
Tablo 2

Çekirdekler içinde yanma izini takip edebildiğimiz 43 örnek bulunmaktadır. Bu çekirdeklerin özellikle kabuklu kısımlarında ateşe maruz kaldıklarını gösteren belirgin yanma izleri mevcuttur. Diğer 829 çekirdekte ise yanma izine rastlanmamıştır (Bk. Grafik 4). Yontmataş teknolojilerinde yongalamanın daha düzenli ve kaliteli olması için hammaddenin ısısal işleme tabi tutulması bilinen bir yöntemdir. Ancak malzememiz içinde yanma izine rastladığımız çekirdekler, erken dönemleri temsil eden hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdeklerin çeşitli alt tiplerinden meydana gelmektedir. Dolayısıyla çekirdekler üzerinde izlenen bu türden yanma izleri yongalama ile ilgili özel bir yöntemi yansıtmaktan çok tarlalarda anız yakma gibi yapay ya da doğal yollarla ateşe maruz kalma sonucu oluşmuş olmalıdır.

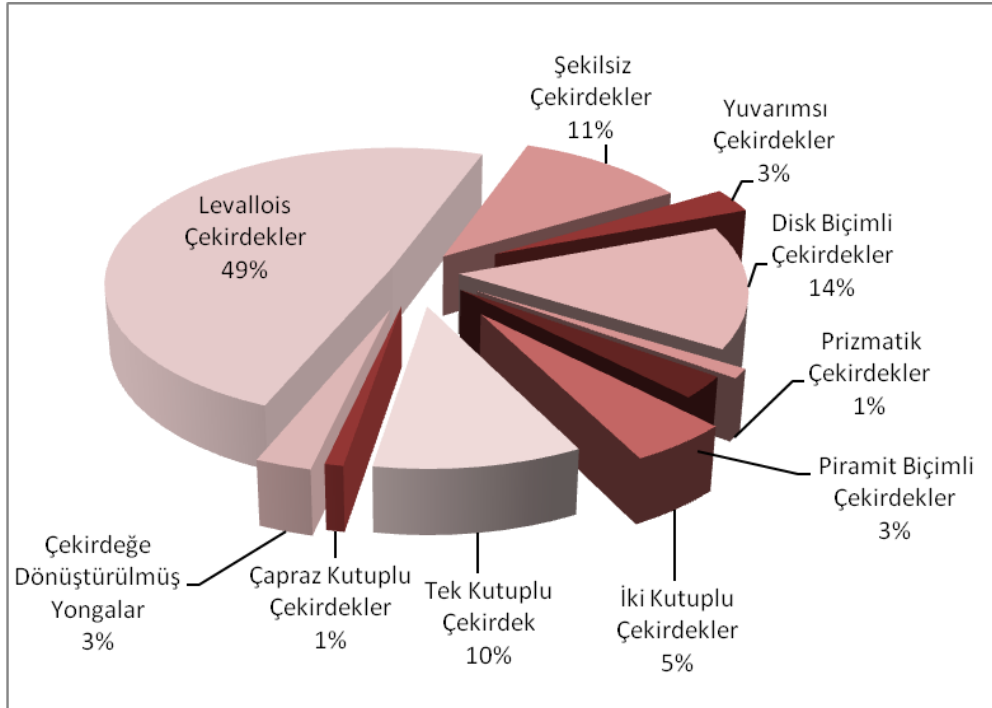

Grafik 4: Çekirdeklerde Yanma İzi

Çekirdeklerin 284 tanesini hazırlanmamış çekirdekler oluştururken 588 tanesini hazırlanmış çekirdekler oluşturmaktadır (Bk. Grafik 5,6).

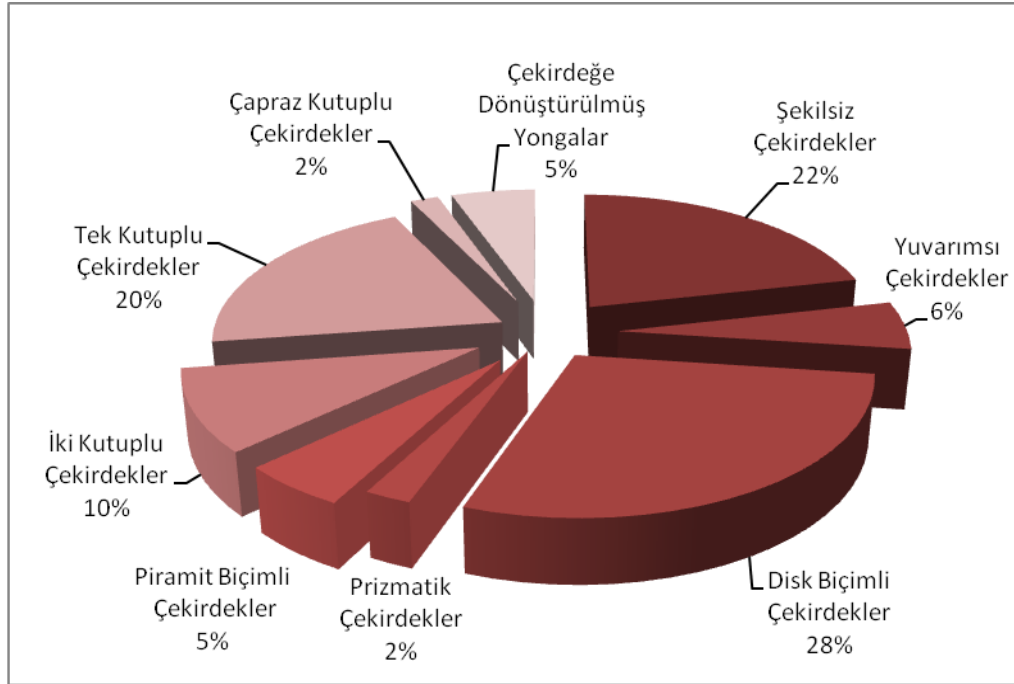
Grafik 5: Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Çekirdeklerinin Ana Tiplere Göre Dağılımı

Grafik 6: Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Çekirdeklerinin Alt Tiplere Göre Dağılımı

Levallois çekirdeklerin teknik açıdan farklı bir grubu temsil ettiğini ve bu nedenle *levallois* tekniğe özel bazı ölçütler belirlediğimizi daha önce belirtmiştik. Bu bölümde öncelikle diğer çekirdekler üzerinden, daha sonra da *levallois* çekirdekler üzerinden ulaşılan istatistiksel sonuçlar değerlendirilmiştir.

Levallois çekirdeklerden ayrı olarak incelediğimiz ve “Çekirdekler” adıyla genel bir başlık altında topladığımız materyal içinde büyük çoğunluğu hazırlanmamış çekirdekler oluşturmaktadır. Toplam 443 çekirdekten 284’ü hazırlanmamışken 159 tanesi yongalama için hazırlanmıştır. Hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdeklerin “Çekirdekler” grubu içindeki dağılımı Grafik 7 ve Tablo 3’teki gibidir.

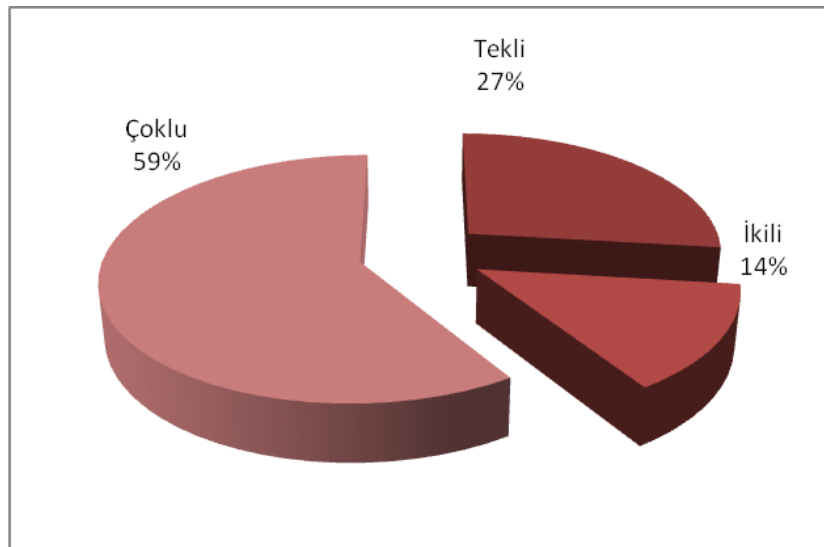

Grafik 7: Çekirdeklerin Alt Tiplere Göre Dağılımı

Çekirdek Alt Tipleri	n	%
<i>Şekilsiz Çekirdekler</i>	95	22
<i>Yuvarımsı Çekirdekler</i>	25	6
<i>Disk Biçimli Çekirdekler</i>	126	28
<i>Prizmatik Çekirdekler</i>	10	2
<i>Piramit Biçimli Çekirdekler</i>	23	5
<i>Tek Kutuplu Çekirdekler</i>	89	20
<i>İki Kutuplu Çekirdekler</i>	43	10
<i>Çapraz Kutuplu Çekirdekler</i>	8	2
<i>Çekirdeğe Dönüştürülmüş Yonga</i>	24	5
TOPLAM	443	100

Tablo 3

Çekirdekler üzerinde vurma düzlemi, yongalamanın ya da tekniğin karakterine göre birden fazla olabilmektedir. Vurma düzlemi sayısını incelediğimizde çoklu vurma düzlemlerinin baskın olduğunu görmekteyiz (Bk. Grafik 8, Tablo 4).

Grafik 8: Çekirdeklerde Vurma Düzlemi Sayısı

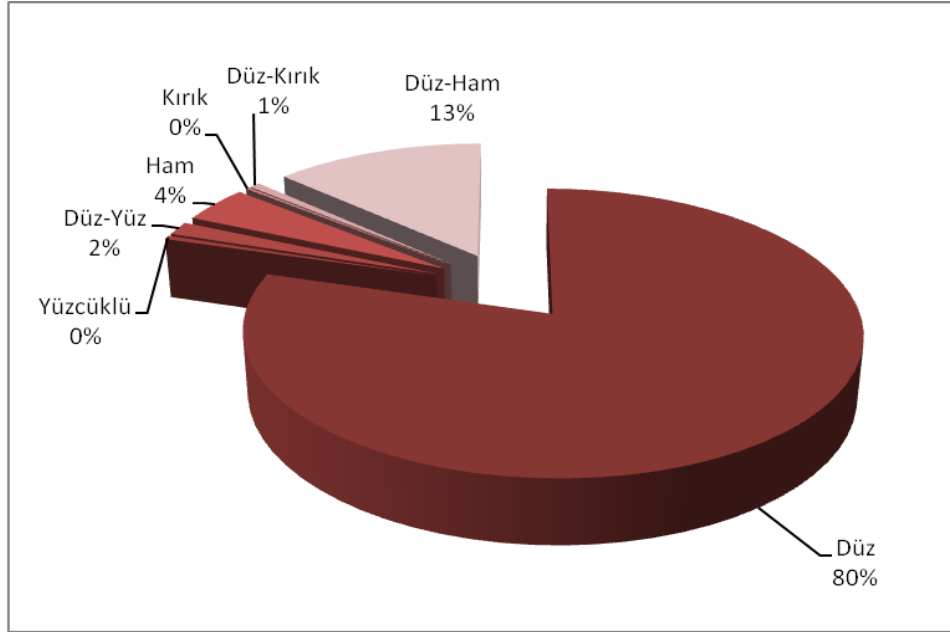
<i>Vurma Düzlemi Sayısı</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Tek</i>	119	27
<i>İkili</i>	62	14
<i>Çoklu</i>	262	59
<i>TOPLAM</i>	443	100

Tablo 4

Çekirdekler içinde, merkezci çıkarmılarla yontulan disk biçimli çekirdeklerin, her bir çıkarımın bir sonraki çıkarım için vurma düzlemi olarak kullanıldığı yuvarımsı çekirdeklerin ve yongalamanın düzensiz yapıldığı şekilsiz çekirdeklerin sayısına baktığımızda vurma düzlemlerinde çoklu bir görünümün olması normaldir. Çekirdeklerden bir tanesi, kırık olması nedeniyle, vurma düzlemi sayısı ile beraber birçok ölçütün de izlenmesine olanak vermemiştir.

Çekirdekler grubunda vurma düzlemlerinin hazırlanışına ya da kullanılan vurma düzleminin biçimine bakıldığında, düz hazırlanmış vurma düzlemlerinin çok büyük bir oranla temsil edildiği görülmektedir.

Düz hazırlanmış vurma düzlemlerinin yanı sıra, vurma düzlemlerinde düzyüzcüklü, düz-ham, düz-kırık şeklinde çeşitlilik de görülebilmektedir. Bunlar ayrı birer başlık altına toplanmışlardır. Vurma düzlemi tiplerinin çekirdekler grubu içinde yüzdelik dilimleri ve sayıları Grafik 9 ve Tablo 5'te verildiği gibidir.

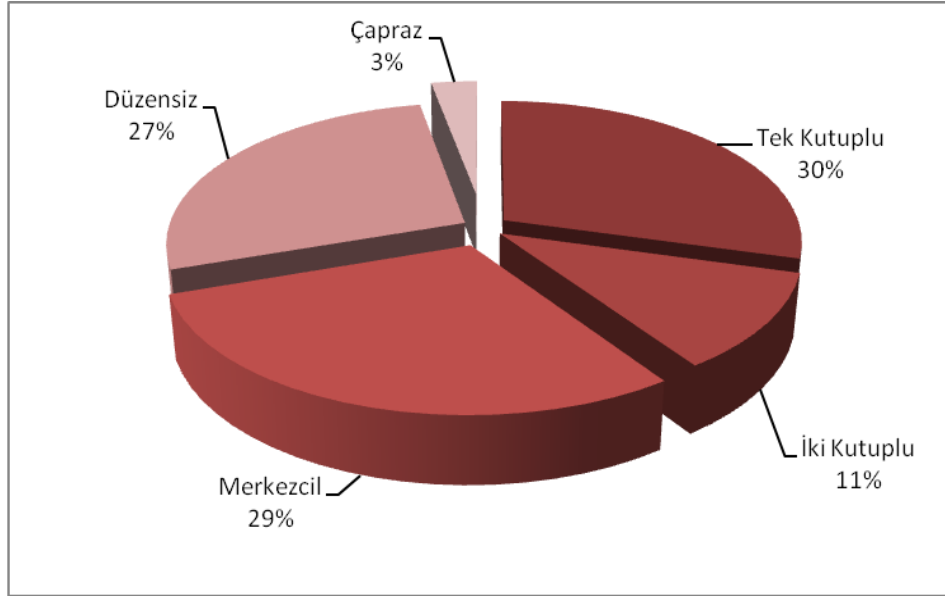

Grafik 9: Çekirdeklerin Vurma Düzlemi Şekli

<i>Vurma Düzlemi Şekli</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Düz</i>	353	80
<i>Yüzcüklü</i>	2	0
<i>Düz-Yüzcüklü</i>	9	2
<i>Ham</i>	16	4
<i>Kırık</i>	1	0
<i>Düz-Ham</i>	59	13
<i>Düz-Kırık</i>	3	1
TOPLAM	443	100

Tablo 5

Çekirdeklerin %29'u merkezci çıkarımlarla yontulmuştur. Çıkarma yönleri düzensiz olan çekirdeklerin oranı %27, tek kutuptan yontulmuş çekirdeklerin oranı %30, iki kutuptan yontulmuş çekirdeklerin oranı %11 ve çıkarımların çapraz şekilde yapıldığı çekirdeklerin oranı %3'tür (Bk. Grafik 10, Tablo 6).

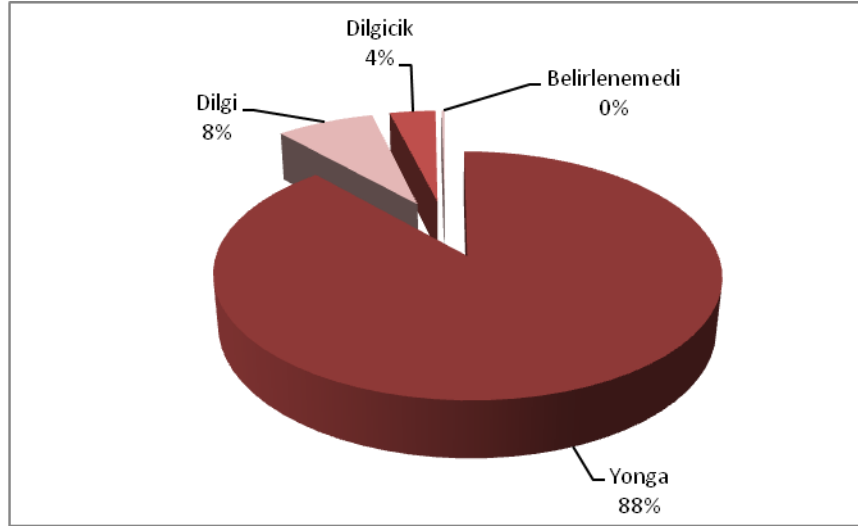

Grafik 10: Çıkarım Yönleri

Çıkarım Yönleri	n	%
<i>Tek Kutuplu</i>	<i>130</i>	<i>30</i>
<i>İki Kutuplu</i>	<i>49</i>	<i>11</i>
<i>Merkezci</i>	<i>130</i>	<i>29</i>
<i>Düzensiz</i>	<i>121</i>	<i>27</i>
<i>Çapraz</i>	<i>13</i>	<i>3</i>
TOPLAM	443	100

Tablo 6

Son alınan ürünlere baktığımızda 392 çekirdekte tespit edilen son ürün yongadır. Bu sayı, son alınan ürünlerin tümü içinde yongaları %88'lik bir oranla temsil etmektedir. Bu oranı, %8'le dilgiler ve %4'le dilgicikler takip etmektedir. Ancak yalnızca son ürünleri dikkate aldığımız çekirdeklerin bazılarının üzerinde, yonga ve dilgilerin ya da yonga ve dilgiciklerin negatif izleri bir aradadır (Bk. Grafik 11, Tablo 7).

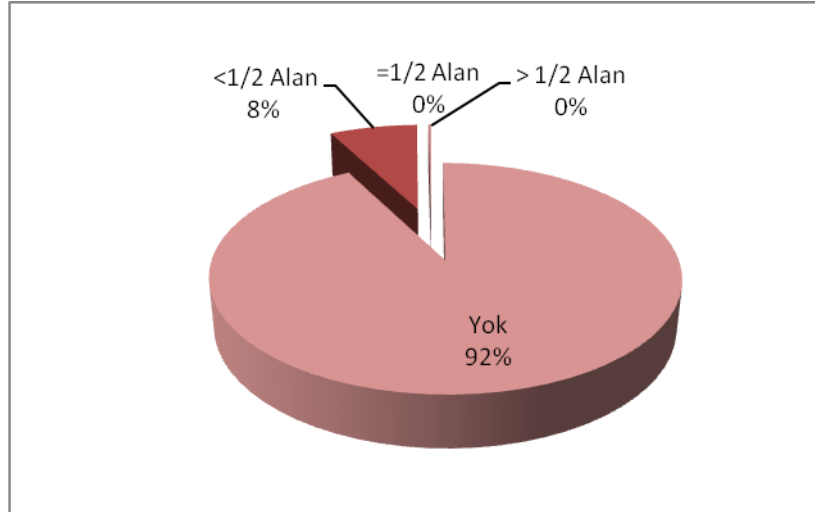
Grafik 11: Son Alınan Ürün

<i>Son Alınan Ürün</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Yonga</i>	<i>392</i>	<i>88</i>
<i>Dilgi</i>	<i>34</i>	<i>8</i>
<i>Dilgicik</i>	<i>16</i>	<i>4</i>
<i>Belirlenemedi</i>	<i>1</i>	<i>0</i>
<i>TOPLAM</i>	<i>443</i>	<i>100</i>

Tablo 7

Çekirdekler üzerindeki negatif izlerin sayılmasıyla, alınan ürün sayısı belirlenmiştir. Ürün sayısı belirlenirken hazırlanmamış çekirdekler üzerindeki tüm negatif izler, hazırlanmış çekirdeklerde ise yalnızca tercihli ürün sayıları dikkate alınmıştır. Ürün sayısına baktığımızda en az 1, en fazla 35 ürün alındığı görülmektedir. Ortalama ürün sayısı 13'tür.

Çekirdeklerin 409 tanesinde hiç kırık yoktur. 33 tanesinde kırık alan çekirdeğin yarısından küçüktür. Çekirdeğin yarısı kadar bir alanın kırık olduğu yalnızca 1 örnek vardır. Bundan daha büyük bir kırıkla karşılaşılmamıştır (Bk. Grafik 12, Tablo 8).

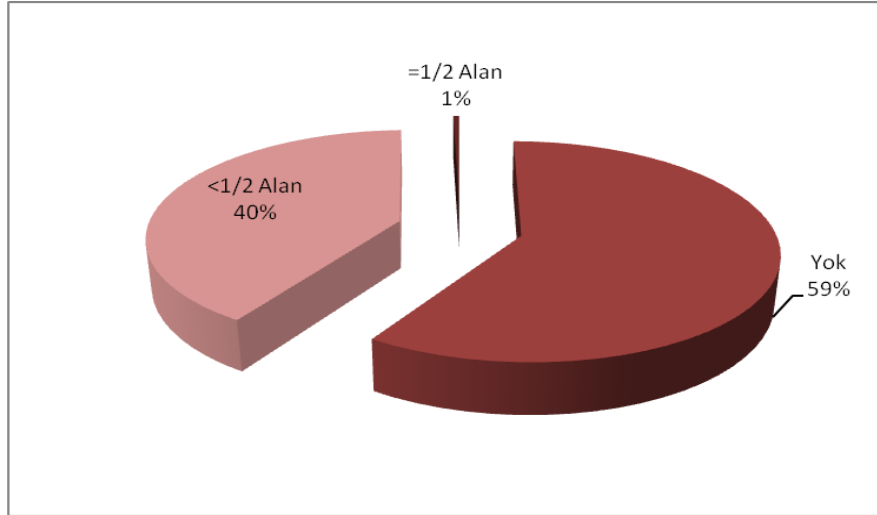

Grafik 12: Çekirdeklerde Kırık Durumu

<i>Kırık Durumu</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Yok	409	92
<1/2 Alan	33	8
=1/2 Alan	1	0
>1/2 Alan	0	0
TOPLAM	443	100

Tablo 8

Çekirdeklerin bir kısmı üzerlerinde doğal ve kabuksuz yüzeyler taşımaktadır. Bu yüzeyler ham yüz olarak adlandırılmaktadır. Ham yüz taşıyan çekirdekler 181 tanedir. Bunlardan 2 tanesi çekirdeğin yarısı kadar bir alanı kaplamaktadır, 179 tanesi ise çekirdeğin bütününe oranla $\frac{1}{2}$ alandan küçüktür. 262 tanesinde ise ham yüz tespit edilmemiştir (Bk. Grafik 13, Tablo 9).

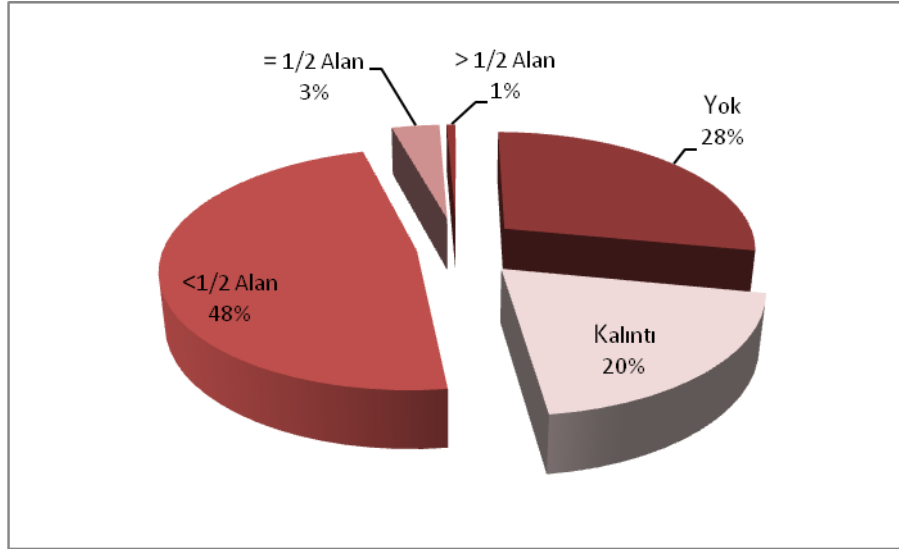

Grafik 13: Çekirdekler Üzerinde Ham Yüz Durumu

<i>Ham Yüz Durumu</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Yok	262	59
<1/2	179	40
=1/2	2	1
TOPLAM	443	100

Tablo 9

Çekirdekler üzerinde kabuk durumuna baktığımızda 125 tanesi hiç kabuk taşımazken 210 tanesi çekirdeğin $\frac{1}{2}$ 'sinden küçük bir alanda kabuk taşımaktadır. 89 tanesinde ise kalıntı denebilecek kadar az oranda kabuk bulunmaktadır. 16 tanesi yarısında, 3 tanesi ise yarısından daha büyük bir alanda kabukludur (Bk. Grafik 14, Tablo 10).

Grafik 14: Çekirdeklerde Kabuk Durumu

<i>Kabuk Durumu</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Yok	125	28
Kalıntı	89	20
<1/2 Alan	210	48
=1/2 Alan	16	3
>1/2 Alan	3	1
TOPLAM	443	100

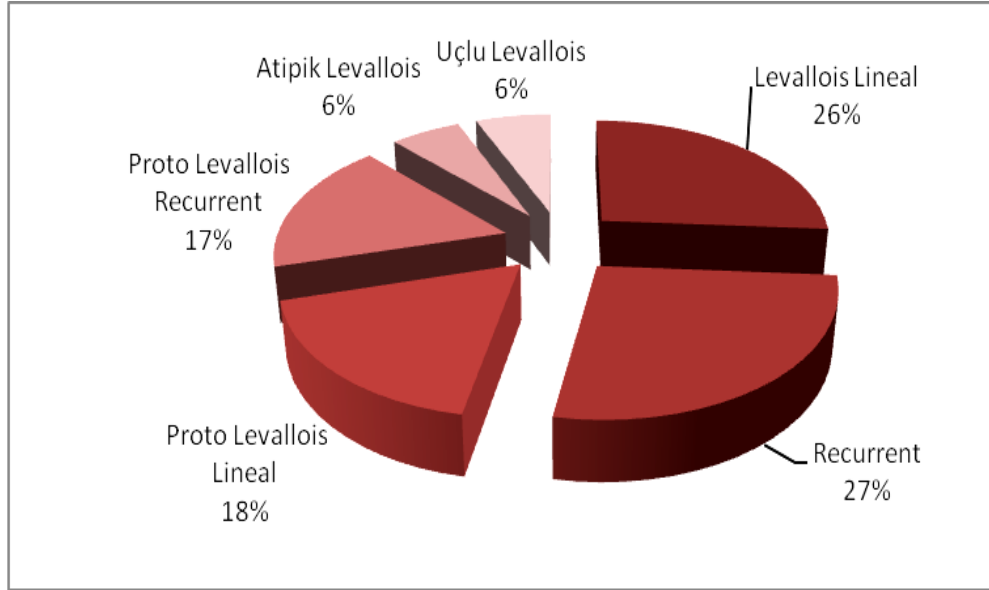
Tablo 10

Çekirdeklere ait ölçümler, *levallois* çekirdekler hariç, hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdekler için olmak üzere iki grup halinde en az, en çok ve ortalama değerleriyle Tablo 11’de verilmiştir. Uzunluk, genişlik, kalınlık ve ağırlık ölçütleri -hazırlanmış çekirdeklerde vurma düzlemi çevre uzunluğu ve çevre uzunluğu da dahil- tüm çekirdekleri kapsayacak şekilde değerlendirilmiştir. *Levallois* çekirdekler için de aynı genel değerlendirme söz konusudur (Bk. Tablo 20). Daha sonraki bölümlerde, her bir çekirdek alt tipi için, kendi içinde aynı ölçütler değerlendirilmiştir. Çekirdeklerin boyutları ve ağırlıklarıyla ilgili genel bir görünüme ulaşmak adına bu şekilde bir veri hazırlamayı gerekli gördük.

		Hazırlanmamış Çekirdekler	Hazırlanmış Çekirdekler
Uzunluk (mm)	En Az	23	28
	En Çok	127	125
	Ortalama	63	61
Genişlik (mm)	En Az	28	18
	En Çok	121	124
	Ortalama	59	61
Kalınlık (mm)	En Az	12	10
	En Çok	88	89
	Ortalama	39	35
Çevre (mm)	En Az	-	127
	En Çok	-	394
	Ortalama	-	220
VDÇU (mm)	En Az	-	105
	En Çok	-	316
	Ortalama	-	175
Ağırlık (gr)	En Az	26	8
	En Çok	912	839
	Ortalama	177	176

Tablo 11

Levallois çekirdekler içinde *lineal* metotla yontulmuş 188 çekirdek bulunmaktadır. Bunların 112 tanesini *levallois*, 76 tanesini *proto levallois* çekirdekler oluşturmaktadır. Aynı şekilde, *recurrent* metotla yontulmuş 189 çekirdeğin 115 tanesi *levallois*, 74 tanesi *proto levallois* çekirdektir. Uçlu *levallois* çekirdekler 27, atipik grubuna aldığımız çekirdekler 25 tanedir (Bk. Grafik 15, Tablo 12).

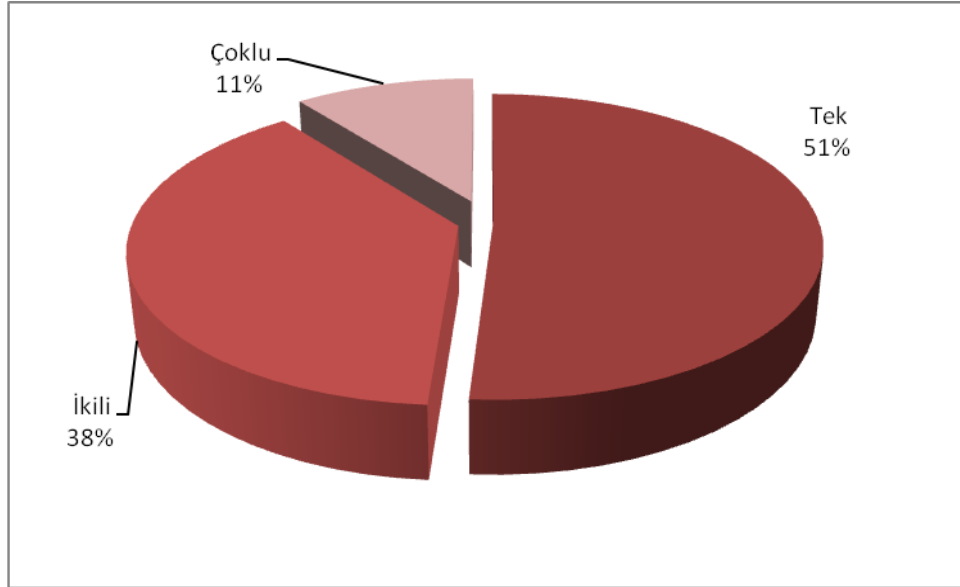

Grafik 15: Levallois Metot

Levallois Metot	n	%
<i>Levallois Lineal</i>	112	26
<i>Levallois Recurrent</i>	115	27
<i>Proto Levallois Lineal</i>	76	18
<i>Proto Levallois Recurrent</i>	74	17
<i>Atipik Levallois</i>	25	6
<i>Uçlu Levallois</i>	27	6
TOPLAM	429	100

Tablo 12

Levallois çekirdeklerde vurma düzlemi sayısı incelendiğinde tek vurma düzlemlilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Arkasından ikili ve çoklu vurma düzlemlili çekirdekler gelmektedir (Bk. Grafik 16, Tablo 13).

Grafik 16: Levallois Çekirdeklerde Vurma Düzlemi Sayısı

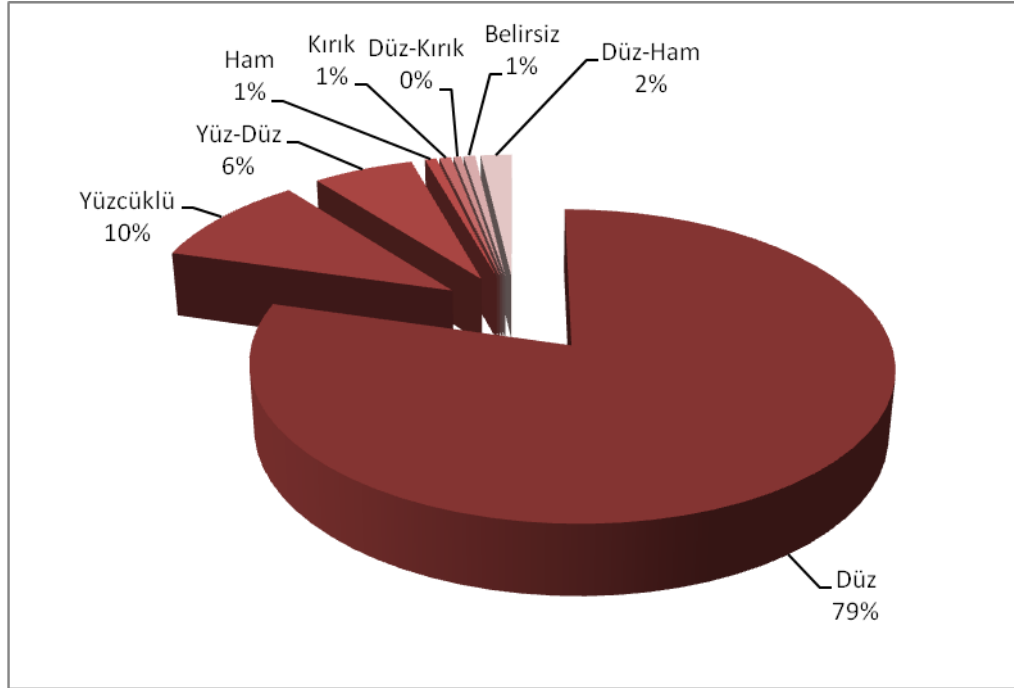
<i>Vurma Düzlemi Sayısı</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Tek</i>	219	51
<i>İkili</i>	165	38
<i>Çoklu</i>	45	11
TOPLAM	429	100

Tablo 13

Levallois teknikte daha fazla görülmesi beklenen yüzcüklü vurma düzlemlerinin aksine, daha çok düz vurma düzlemleriyle karşılaşmaktayız. Düz hazırlanmış vurma düzlemlerinin sayısı 341 iken yüzcüklü vurma düzlemleri 43 tanedir, düz-yüzcüklülerin sayısı ise 26'dır.

Ham vurma düzlemleri kabuk üzerindedir ve ham vurma düzlemlili çekirdeklerin sayısı 3'tür. Ham vurma düzlemine sahip çekirdekler proto *levallois* tiplerdir. Vurma düzlemine uygulanan şiddetin kontrol edilemediği durumlarda, çekirdekte derin negatif izler bırakan yongalar çıkarıldığı görülmüştür. *Levallois* çekirdeklerde ham vurma düzlemleriyle karşılaşmamız, vurma düzleminin, tümüyle

bu kalın yonga üzerine taşınmış olmasıyla açıklanabilir. 1 tanesi kırık, 5 tanesi ise kalın bir tabaka ile kaplanmış çekirdeklerde olmak üzere 6 çekirdeğin vurma düzlemlerinin durumu belirsizdir. Yine çoklu vurma düzlemine sahip çekirdeklerden 8 tanesinde düz-ham, 2 tanesinde ise düz-kırık olan vurma düzlemlerine rastlanmıştır (Bk. Grafik 17, Tablo 14).

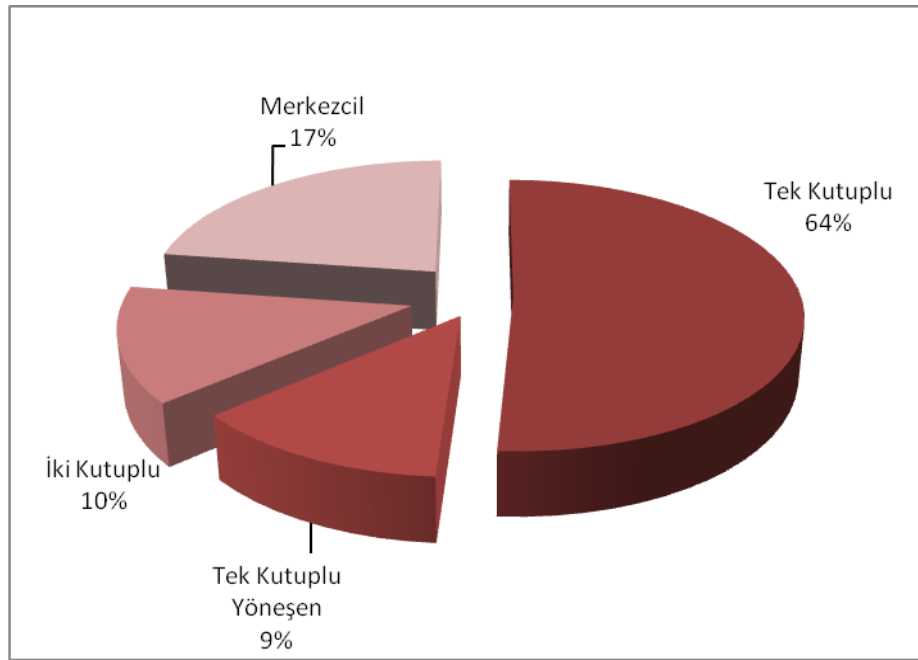

Grafik 17: Levallois Çekirdeklerde Vurma Düzlemi Şekli

<i>Vurma Düzlemi Şekli</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Düz</i>	341	79
<i>Yüzcüklü</i>	43	10
<i>Düz-Yüzcüklü</i>	26	6
<i>Ham</i>	3	1
<i>Kırık</i>	3	1
<i>Belirsiz</i>	3	1
<i>Düz-Ham</i>	8	2
<i>Düz-Kırık</i>	2	0
<i>TOPLAM</i>	429	100

Tablo 14

Recurrent metotla yontulmuş çekirdeklerin alt tiplerini incelediğimizde tek kutuplu *recurrent* tiplerin 101 tane ile sayıca en fazla olduğunu görmekteyiz. Tek kutuplu yöneşen tipler 25, iki kutuplular 27, merkezcil yontulmuş olanlar ise 45 tanedir. Toplamda 198 *recurrent* tip görülmektedir. Bunlardan 115 tanesi *levallois recurrent*, 74 tanesi *proto levallois recurrent*, 7 tanesi atipik *levallois* çekirdeklere, 2 tanesi ise uçlu *levallois* çekirdeklere aittir (Bk. Grafik 18, Tablo 15).

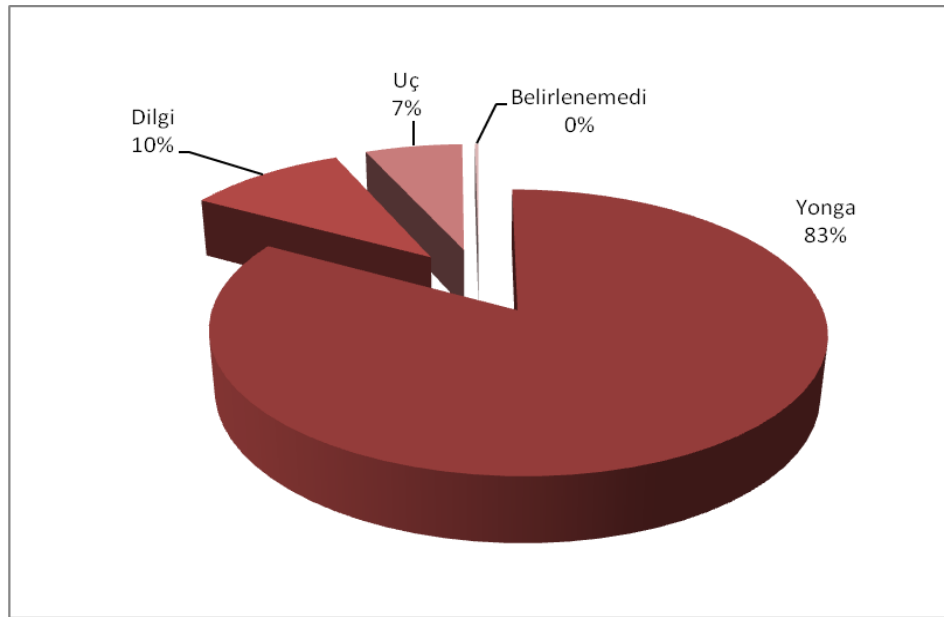

Grafik 18: Levallois Çekirdeklerde Recurrent Tipi

Recurrent Tipi	n	%
<i>Tek Kutuplu Recurrent</i>	101	64
<i>Tek Kutuplu Yöneşen Recurrent</i>	25	9
<i>İki Kutuplu Recurrent</i>	27	10
<i>Merkezcil Recurrent</i>	45	17
TOPLAM	198	100

Tablo 15

Levallois çekirdeklerde de son alınan ürüne baktığımızda, en çok yongaların alındığını görmekteyiz. 357 çekirdek üzerinden alınan son ürün yongadır. Diğerlerinin ise 44 tanesi dilgi ve 27 tanesi uçtur. Yarısı kadar bir alanının kırık olduğu 1 çekirdekte ise son ürünün dilgi mi yoksa yonga mı olduğu belirlenememiştir. Çekirdekler grubunda olduğu gibi *levallois* çekirdeklerde de örneğin yonga ve dilginin aynı çekirdek üzerinden alındığı örnekler olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu durum, Dicle Havzası'nda *levallois* teknolojisinde dilgisel çıkarımların, daha çok yonga üretimiyle ilişkili olduğunu göstermektedir.

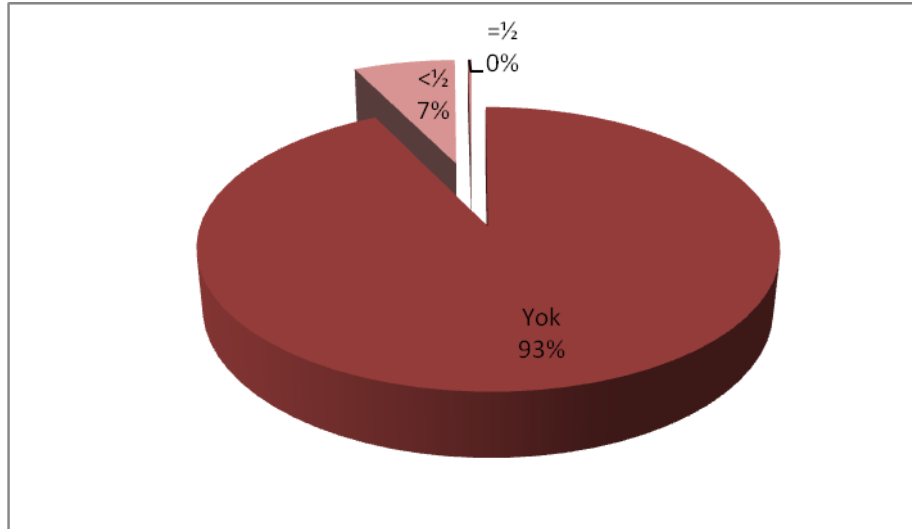
Grafik 19: *Levallois* Çekirdeklerde Son Alınan Ürün

<i>Son Alınan Ürün</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Yonga</i>	<i>357</i>	<i>83</i>
<i>Dilgi</i>	<i>44</i>	<i>10</i>
<i>Uç</i>	<i>27</i>	<i>7</i>
<i>Belirlenemedi</i>	<i>1</i>	<i>0</i>
TOPLAM	429	100

Tablo 16

Levallois çekirdeklerde alınan ürün sayısı en çok 6 en az 1'dir. Atipik *levallois* çekirdeklerde iki yüzü de *recurrent* metotla yontulmuş çekirdekler ürün sayısını artırmaktadır. 429 *Levallois* çekirdekte alınan ürün sayısının ortalaması ise 2'dir.

Kırık durumuna baktığımızda, yüzey malzemesi olmalarına karşın, çekirdeklerde kırıkların çok fazla olmadığı görülmektedir. *Levallois* çekirdeklerin 398 tanesinde kırığa rastlanmazken, 30 çekirdekte çekirdeğin bütününe oranla $\frac{1}{2}$ alandan daha küçük kırıklar görülmektedir. 1 örnekte ise çekirdek, aşağı yukarı yarısından kırılmıştır. Yarıdan büyük kırıklara rastlanmamıştır.

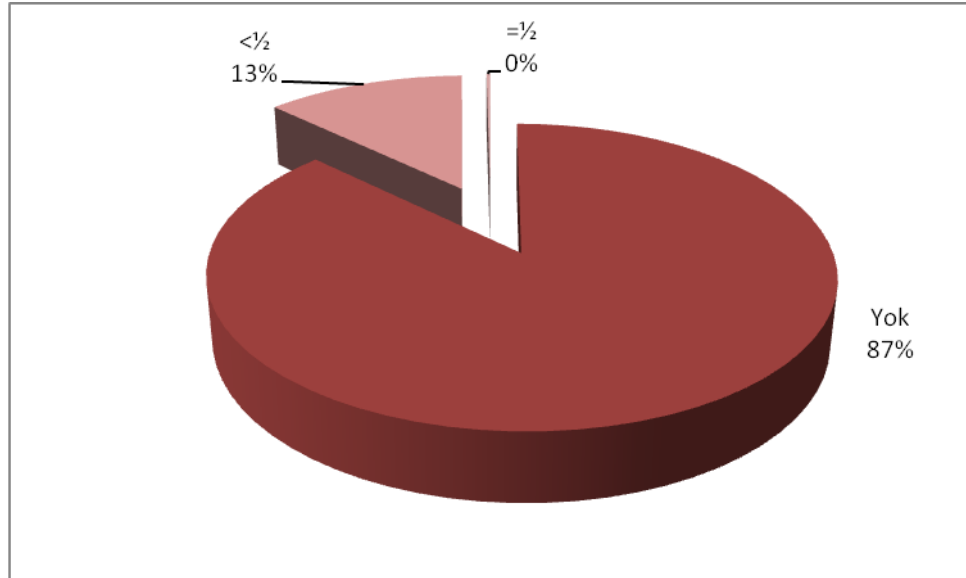

Grafik 20: *Levallois* Çekirdeklerde Kırık Durumu

<i>Kırık Durumu</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Yok	398	93
<1/2 Alan	30	7
=1/2 Alan	1	0
TOPLAM	429	100

Tablo 17

Levallois çekirdeklerde, teknolojinin doğal bir sonucu olarak, diğer çekirdeklere oranla çok daha az ham yüz görülmektedir. *Levallois* çekirdeklerin 374 tanesi ham yüz taşımazken 54 tanesi çekirdeğin yarısından az oranda, 1 tanesi ise çekirdeğin yarısı kadar bir alanda ham yüz taşımaktadır (Bk. Grafik 21, Tablo 18). Ham yüzler, atipik ve *proto levallois* tiplerde üzerindedir.

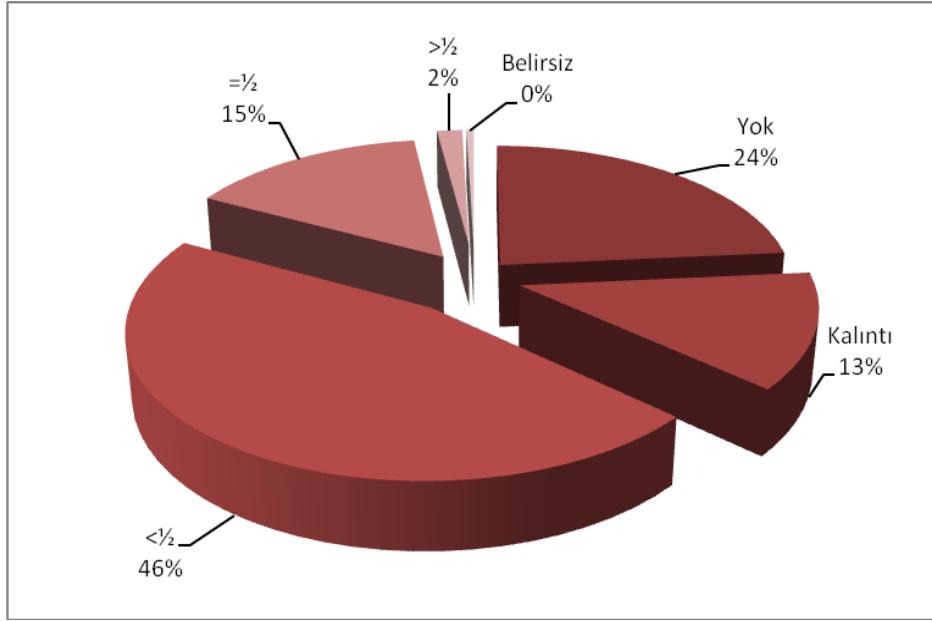

Grafik 21: *Levallois* Çekirdeklerde Ham Yüz Durumu

<i>Ham Yüz Durumu</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Yok	373	87
<1/2	55	13
=1/2	1	0
TOPLAM	429	100

Tablo 18

Kabuk oranlarına baktığımızda *levallois* çekirdeklerin çoğunda az ya da çok kabukla karşılaşmaktayız. 429 *levallois* çekirdekten 100 tanesi hiç kabuk taşımazken 67 tanesinde kabuk kalıntı halindedir. Çekirdeğin bütününe oranla $< \frac{1}{2}$ alanda kabuk taşıyan çekirdeklerin sayısı 237'dir. Yarısı kabuklu olanlar 23 tane iken 2 çekirdekte, kalın kireçli bir tabaka ile kaplanmış olduklarından, kabuk durumu belirsizdir.

Grafik 22: Levallois Çekirdeklerde Kabuk Durumu

Kabuk Durumu	n	%
Yok	101	24
Kalıntı	56	13
<1/2	198	46
=1/2	56	15
>1/2	7	2
Belirsiz	2	1
TOPLAM	429	100

Tablo 19

Levallois çekirdeklerde tüm alt tiplerin uzunluk, genişlik, kalınlık ve ağırlık ölçümleri Tablo 20’de verilmiştir. Ortalama değerlere baktığımızda çekirdek boyutlarında bir standartlaşmaya gidildiği görülmektedir. Proto tipler ve atipik *levallois* çekirdekler bu standardın biraz üzerindedir. Ancak hazırlık evrelerinin niteliğine göre değerlendirdiğimizde boyutlardaki farkın çok fazla olmadığı da düşünülmelidir.

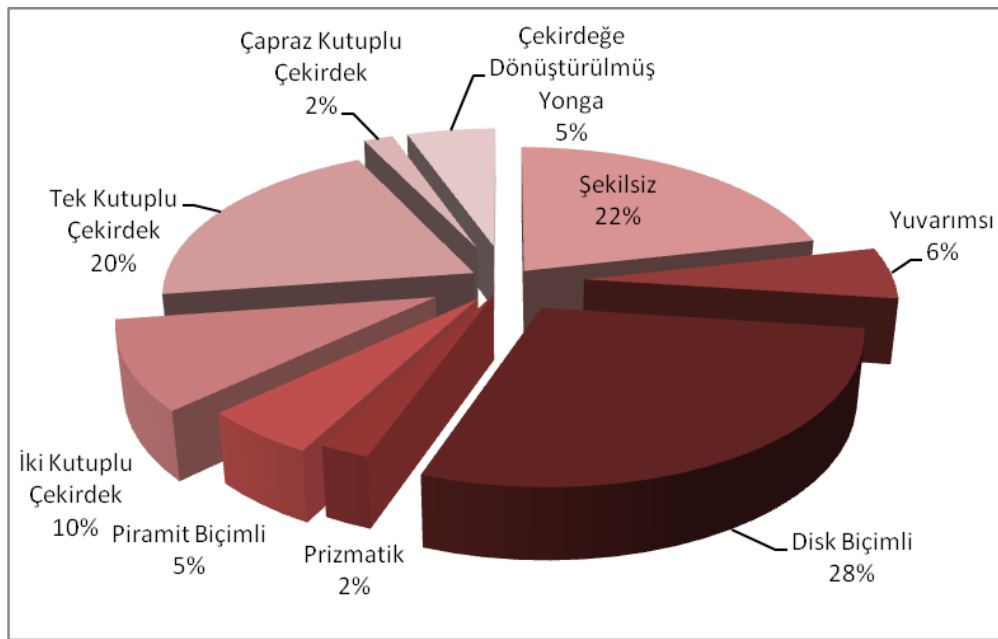
		<i>Levallois Lineal</i>	<i>Proto Levallois Lineal</i>	<i>Levallois Recurrent</i>	<i>Proto Levallois Recurrent</i>	<i>Uçlu Levallois</i>	<i>Atipik Levallois</i>
Uzunluk (mm)	En Az	34	34	37	42	47	49
	En Çok	117	114	112	116	101	108
	Ortalama	66	67	67	71	69	73
Genişlik (mm)	En Az	38	31	38	34	48	37
	En Çok	104	107	97	91	97	97
	Ortalama	65	66	65	68	64	70
Kalınlık (mm)	En Az	15	17	11	14	14	16
	En Çok	86	76	55	98	56	48
	Ortalama	32	33	30	35	30	33
Ağırlık (gr)	En Az	23	36	27	22	47	48
	En Çok	539	853	478	564	378	287
	Ortalama	152	172	151	188	156	182

Tablo 20

IV.1. ÇEKİRDEKLERE İLİŞKİN İSTATİSTİKLER VE SONUÇLAR

İncelediğimiz malzeme içinde, *levallois* çekirdekler hariç, hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdeklerden oluşan ve “çekirdekler” grubu adı altında topladığımız malzemenin sayısı 443’tür (Bk. Grafik 23).

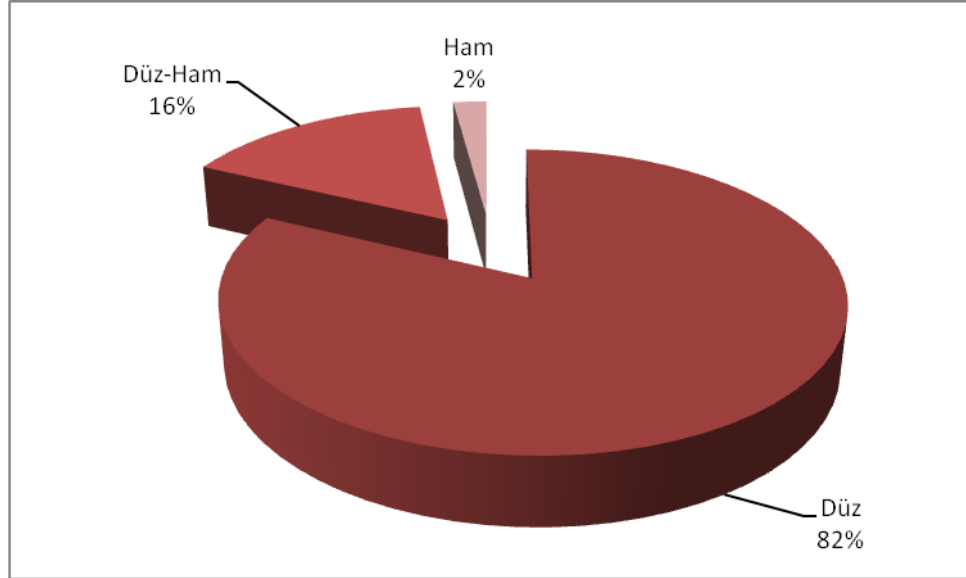
Bu bölümde, hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdekler alt tiplerine göre incelenmiştir. Genel olarak değerlendirdiğimiz ölçütler, *levallois* çekirdekler hariç, her bir çekirdek tipi için ayrı ayrı ele alınmıştır. *Levallois* çekirdekler bir sonraki bölümde ayrıca incelenmiştir.

Grafik 23: Çekirdeklerin Alt Tipleri Göre Dağılım

Şekilsiz Çekirdekler: İncelediğimiz materyal içinde şekilsiz çekirdeklerin sayısı 95’tir (Levha I-II). Yongalamanın baskın şekilde düzensiz yapıldığı şekilsiz çekirdekler üzerinde vurma düzlemleri de genel olarak çokludur.

Şekilsiz çekirdeklerin 90 tanesinde çoklu, 5 tanesinde ise ikili hazırlanmış -ya da kullanılmış- vurma düzlemine rastlanmıştır. Vurma düzlemleri genelde düz hazırlanmıştır (Bk. Grafik 24, Tablo 21).

Grafik 24: Şekilsiz Çekirdeklerde Vurma Düzlemi Şekli

<i>Vurma Düzlemi Şekli</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Düz</i>	78	82
<i>Ham</i>	2	2
<i>Düz-Ham</i>	15	16
<i>TOPLAM</i>	95	100

Tablo 21

Şekilsiz çekirdeklerde yongalama düzensizdir ancak birkaç örnekte göz ardı edilemeyecek bazı düzenli yongama izleri söz konusudur. Bu örnekler baktığımızda 2 çekirdekte çapraz yongalama, 5 çekirdekte ise tek kutuplu yongalama yapıldığını görmekteyiz. Fakat bunların şekilsiz çekirdek kategorisine alınmasının nedeni, düzenli yongalamayı bir anda bozan bazı çıkarımların yapılmış olmasıdır. Düzensiz yonga negatifleri ile düzenli alınmış yonga negatifleri arasında patina farkının da

bulunmayışı nedeniyle bu çekirdekleri, şekilsiz çekirdek kategorisine almakta sakınca görmedik.

Şekilsiz çekirdeklerin hemen hepsi yonga çekirdeği olmasına karşın, bazıları üzerinde yonga ve dilgilerin, yonga ve dilgiciklerin negatif izleri bir arada bulunabilmektedir. Şekilsiz çekirdekler içinde bu özellikte 3 örnek bulunmaktadır. Malzememiz içinde 94 çekirdekte son ürünün yonga, 1 tanesinde ise son alınmış ürünün dilgi olduğu tespit edilmiştir.

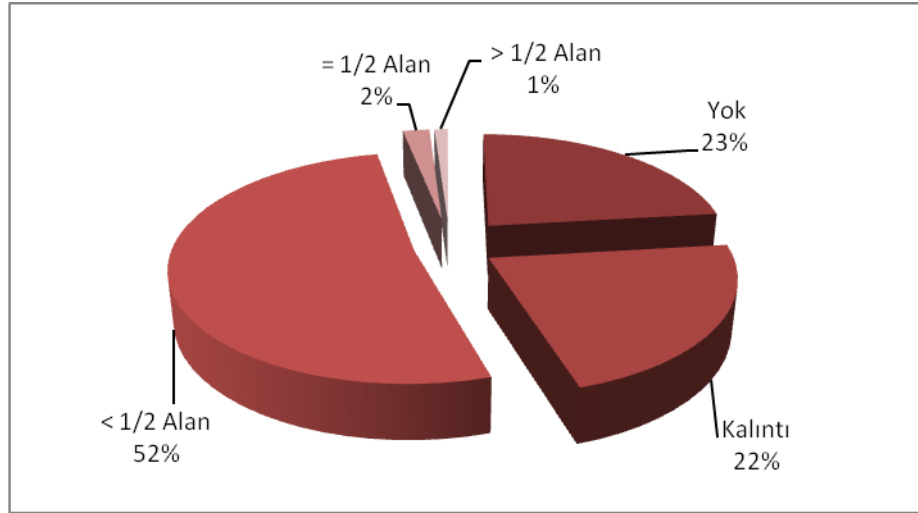
Şekilsiz çekirdekler üzerinde en az 2, en çok 33 ürünün negatif iziyle karşılaşılmıştır. Alınan ürün sayısının ortalaması ise 15'tir.

Şekilsiz çekirdeklerin alet olarak kullanılıp kullanılmadıklarına ilişkin gözlemlerimizde herhangi bir düzeltiye ya da belirgin bir kullanım izine rastlanmamıştır.

Yüzey malzemesi olan çekirdeklerin büyük oranda kırıksız olduğunu daha önce de belirtmiştik. Şekilsiz çekirdekler içinde de bu oran değişmemektedir. Şekilsiz çekirdeklerin 88 tanesinde kırık yokken 7 çekirdekte, çekirdeğin yarısından daha küçük alanda kırık olduğu gözlemlenmiştir.

Şekilsiz çekirdeklerin 44 tanesinde ham yüz bulunmamaktadır. Bunlar genel olarak tüm yüzeylerin yontulduğu ya da yontulmamış alanların kabukla kaplı olduğu tiplerdir. 50 çekirdekte çekirdeğin yarısından daha küçük alanda ham yüzeylere rastlanmıştır. 1 örnekte ise çekirdeğin yarısı kadar bir alan ham haldedir.

Hiç kabuk taşımayan 22 çekirdek dışında, şekilsiz çekirdeklerin çoğu farklı oranlarda kabuk taşımaktadır. 21 tanesi kalıntı denebilecek kadar az kabukluyken 49 çekirdekte $\frac{1}{2}$ alandan küçük, 2 çekirdekte çekirdeğin yarısı kadar bir alan, 1 çekirdekte ise çekirdeğin yarısından daha büyük bir alan kabukla kaplıdır (Bk. Grafik 25, Tablo 22).

Grafik 25: Şekilsiz Çekirdeklerde Kabuk Durumu

Kabuk Durumu	n	%
<i>Yok</i>	22	23
<i>Kalıntı</i>	21	22
<i><1/2 Alan</i>	49	52
<i>=1/2 Alan</i>	2	2
<i>>1/2 Alan</i>	1	1
TOPLAM	95	100

Tablo 22

Şekilsiz çekirdeklerin ölçümünde özel bir yöntem uygulanmamıştır. Yalnızca bazı durumlarda, yongaların ağırlıklı olarak yönlendiği, çoklu yüzeylerde de yongalamanın görece daha başarılı olduğu yüzeyler ve bu yüzeylerde son alınan yongaların yönlenişi takip edilerek uzunluk, genişlik ölçüleri daha sonra da kalınlık ölçüsü tayin edilmiştir. Tablo 23'te, şekilsiz çekirdekler üzerinde tespit edilmiş

uzunluk, genişlik, kalınlık ve ağırlık ölçülerinin en az, en çok ve ortalama değerleri verilmiştir.

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
<i>Uzunluk</i>	27	125	64
<i>Genişlik</i>	33	111	59
<i>Kalınlık</i>	18	65	39
<i>Ağırlık</i>	32	912	189

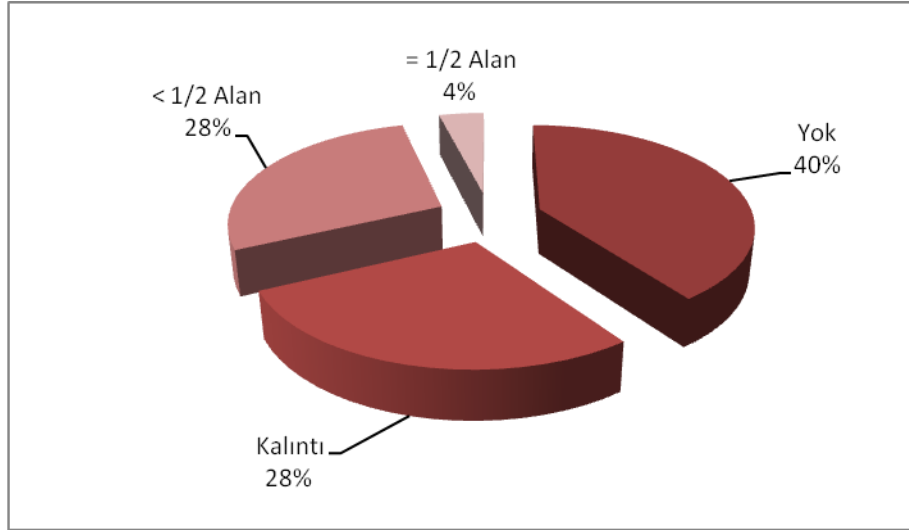
Tablo 23

Yuvarımsı Çekirdekler: Yuvarımsı çekirdeklerin sayısı 25'tir (Levha VII). Yuvarımsı çekirdeklerde bir önceki çıkarımın negatif izi doğrudan vurma düzlemi olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla vurma düzlemleri düzdür. Vurma düzlemi sayısı ise çokludur.

Yuvarımsı çekirdeklerde tespit edilen son ürünlerin tamamı yongadır. Bir örnekte, yonga ve dilgi negatifleri bir aradadır ancak bu çekirdekte de en son alınan ürün yine yonga olduğundan dilgi çıkarımı istatistiklere yansımamıştır. Yuvarımsı çekirdeklerden alınan yonga sayısı en az 12, en çok 30'dur. Ortalaması ise 18'dir.

Yuvarımsı çekirdeklerde kırık durumuna baktığımızda yalnızca iki çekirdekte kırık olduğu görülmektedir. Kırık oranı ise her iki çekirdekte de $\frac{1}{2}$ alandan daha küçüktür.

25 yuvarımsı çekirdeğin 12 tanesinde ham yüz görülmezken 13 tanesinde $\frac{1}{2}$ alandan küçük ham yüzeyler tespit edilmiştir. Kabuklu alanlar ise çekirdeklerin 15 tanesinde çeşitli oranlardayken çekirdeklerden 10 tanesi hiç kabuk taşımamaktadır (Bk. Grafik 26, Tablo 24).

Grafik 26: Yuvarımsı Çekirdeklerde Kabuk Durumu

<i>Kabuk Durumu</i>	<i>Adet</i>	<i>%</i>
<i>Yok</i>	<i>10</i>	<i>40</i>
<i>Kalıntı</i>	<i>7</i>	<i>28</i>
<i><1/2 Alan</i>	<i>7</i>	<i>28</i>
<i>=1/2 Alan</i>	<i>1</i>	<i>4</i>
<i>TOPLAM</i>	<i>25</i>	<i>100</i>

Tablo 24

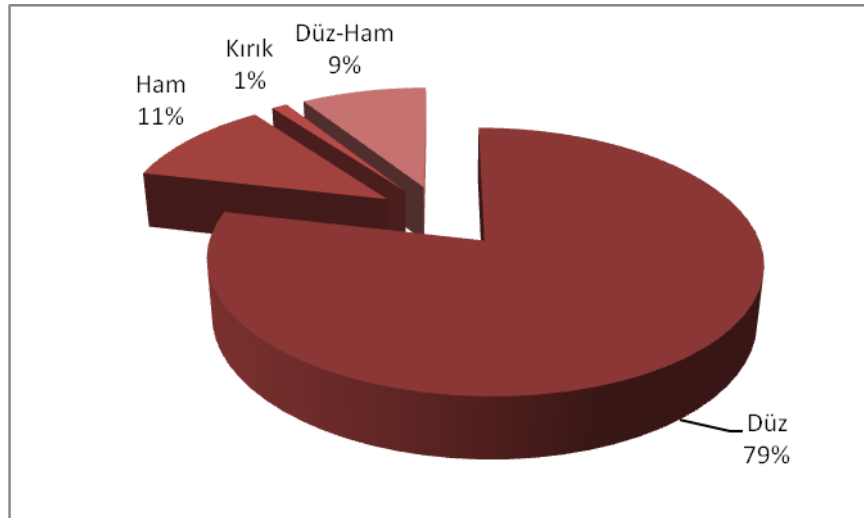
Yuvarımsı çekirdekler içinde de alet olarak kullanılmış ya da kullanılmış olabilecek bir parçaya rastlanmamıştır.

25 adet yuvarımsı çekirdeğin ölçümü, şekilsiz çekirdeklerle benzer şekilde yapılmıştır. Ancak şekilsiz çekirdekler daha çok tek ve iki yüzden yongalanmışken yuvarımsı çekirdekler genel olarak çok yüzlü bir görünüm sergilemektedir. Bu durumda yongaların ağırlıklı yönelişi dikkate alınamamıştır. Böyle durumlarda son çıkan yonganın uzanışına göre uzunluk ölçüsü alınmış, buna bağlı olarak da genişlik ve kalınlık ölçüleri belirlenmiştir (Bk. Tablo 25).

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
<i>Uzunluk</i>	36	95	57
<i>Genişlik</i>	30	76	54
<i>Kalınlık</i>	24	71	41
<i>Ağırlık</i>	42	419	151

Tablo 25

Tek Kutuplu Çekirdekler: Tek kutuplu çekirdeklerin sayısı 89’dur (Levha III, IV, V-Şekil 1). Bunlar, vurma düzlemleri genelde düz hazırlanmış, tek kutuptan yontulmuş çekirdeklerdir. Ham vurma düzlemine sahip çekirdeklerde, hammaddenin doğal yolla ya da insan eliyle bölündüğü ve bölünen yerde oluşan ham yüzeyin vurma düzlemi olarak kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu tür çekirdeklerde vurma düzlemi ham ve büyük bir yüzeydir. Tek kutuplu çekirdeklerde vurma düzlemlerinin biçimi Grafik 27, Tablo 26’daki gibidir.

Grafik 27: Tek Kutuplu Çekirdeklerde Vurma Düzlemi Şekli

<i>Vurma Düzlemi Şekli</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Düz</i>	70	79
<i>Ham</i>	10	11
<i>Kırık</i>	1	1
<i>Düz-Ham</i>	8	9
<i>TOPLAM</i>	89	100

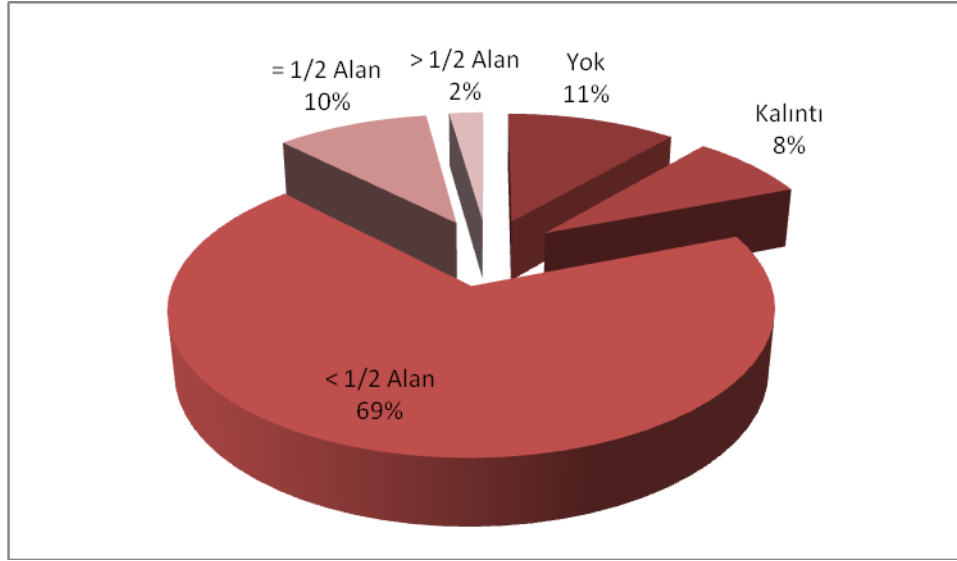
Tablo 26

Son alınan ürünlere baktığımızda bunların 61 tanesinin yonga, 19 tanesinin dilgi, 8 tanesinin dilgicik olduğu görülmektedir. 1 örnekte ise son ürün, yine çekirdekteki kırık nedeniyle tespit edilememiştir. İncelediğimiz diğer çekirdeklerde olduğu gibi tek kutuplu çekirdeklerde de yonga ve dilgi ya da yonga ve dilgiciklerin negatif izlerinin bir arada görüldüğü örnekler vardır. Tek kutuplu çekirdeklerde alınan ürün sayısı en az 2, en çok 17'dir. Ortalaması ise 8'dir.

Tek kutuplu çekirdeklerin 78 tanesinde kırığa rastlanmamıştır. 10 çekirdekte kırık alan çekirdeğin bütününe oranla $\frac{1}{2}$ alandan daha küçüktür. 1 tanesinde ise kırık, çekirdeğin yarısına eşittir.

Ham yüz taşımayan çekirdeklerin sayısı 52'dir. Bu çekirdekler ham yüz taşımamakla beraber, yongalamanın negatif izleri dışındaki alanlarda kabuk taşıyan çekirdeklerdir. 37 çekirdekte ise ham yüz $\frac{1}{2}$ alandan küçüktür.

Kabuk durumuna baktığımızda yine kabuk oranlarında bir çeşitlilik söz konusudur. Az ya da çok, çekirdeklerin büyük çoğunluğu kabuk taşımaktadır. Hammaddenin herhangi bir tasarrufa gidilmeden kullanıldığı ve hazırlık aşamasından geçmeden doğrudan yontulmuş bu çekirdeklerde, kabuk taşıyan çekirdeklerin sayısı ve kabuk oranları oldukça anlaşılır görünmektedir (Bk. Grafik 28, Tablo 27).

Grafik 28: Tek Kutuplu Çekirdeklerde Kabuk Durumu

<i>Kabuk Durumu</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Yok</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
<i>Kalıntı</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
<i><1/2 Alan</i>	<i>61</i>	<i>69</i>
<i>=1/2 Alan</i>	<i>9</i>	<i>10</i>
<i>>1/2 Alan</i>	<i>2</i>	<i>2</i>
TOPLAM	89	100

Tablo 27

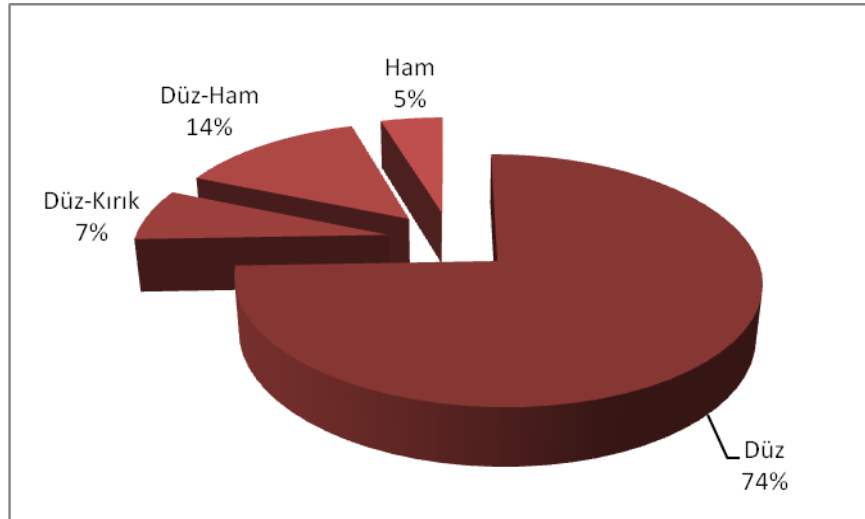
Tek kutuplu çekirdekler içinde yalnızca 1 örnek alet özelliği taşımaktadır. Çekirdeğin sağ üst kenarında, tek yüzden yapılmış düzeltiler, bu çekirdeğin alet olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Diğer çekirdeklerde ise alete dönüştürüldükleri ya da alet olarak kullanıldıklarına dair bir ize rastlanmamıştır.

Tek kutuplu çekirdeklerde uzunluk ölçütü, yongalamanın yönüne göre belirlenmiş, genişlik ve kalınlık yönleri de buna göre konumlandırılmıştır (Bk. Tablo 28). Ölçümlerde ortalamalara baktığımızda, tek kutuplu çekirdeklerin de irice oldukları görülmektedir.

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
Uzunluk	30	127	62
Genişlik	32	121	61
Kalınlık	17	88	42
Ağırlık	26	868	193

Tablo 28

İki Kutuplu Çekirdekler: Malzememiz içinde 43 tane iki kutuplu çekirdek mevcuttur (Levha V-Şekil 2,3). Vurma düzlemleri genel olarak düz hazırlanmıştır. Yanı sıra ham, düz-yüzcüklü, düz-ham ve düz-kırık şeklinde çeşitli vurma düzlemlerine de rastlanmıştır. (Bk. Grafik 29, Tablo 29)

Grafik 29: İki Kutuplu Çekirdeklerde Vurma Düzlemi Şekli

<i>Vurma Düzlemi Şekli</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Düz</i>	32	74
<i>Ham</i>	2	5
<i>Düz-Ham</i>	6	14
<i>Düz-Kırık</i>	3	7
TOPLAM	43	100

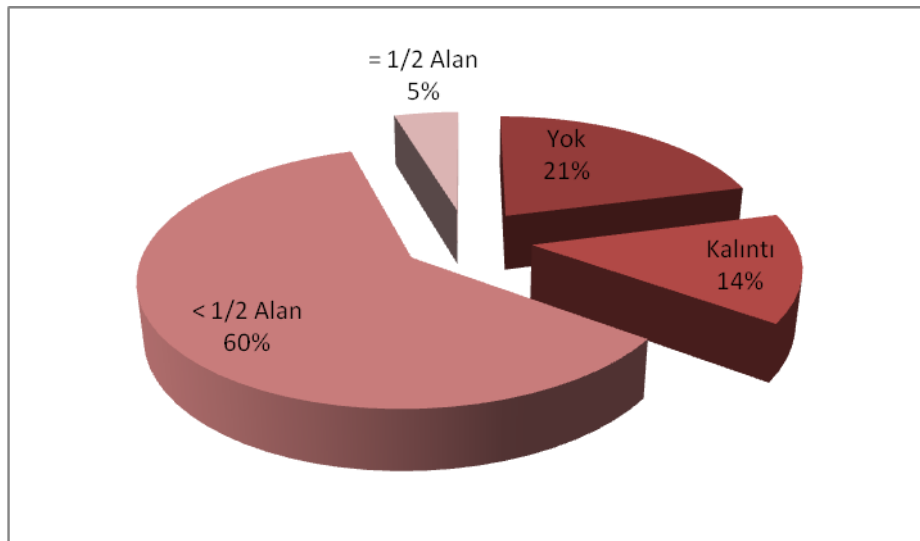
Tablo 29

37 çekirdekte son alınan ürün yonga, 4 çekirdekte dilgi ve 2 çekirdekte dilgicik tespit edilmiştir. Dilgi ve dilgicik çıkarımları tesadüfi görünmektedir.

Çekirdekler üzerinden alınan ürün sayısı en az 3, en çok 33'tür. Ortalama alınan ürün sayısı ise 11'dir.

İki kutuplu çekirdeklerin 36 tanesinde kırık yoktur. 7 çekirdekte $\frac{1}{2}$ alandan daha küçük kırıklara rastlanmıştır. Daha büyük kırıklarla karşılaşılmamıştır. Çekirdeklerin 29 tanesi ham yüz taşımazken 14 tanesi, çekirdeğin yarısından daha küçük alanlarda ham yüz taşımaktadır.

Kabuk durumuna baktığımızda, kabuk taşıyan çekirdeklerin sayıca fazla olduğu görülmektedir. Tek kutuplu çekirdeklerde olduğu gibi iki kutuplu çekirdeklerde de -az ya da çok- kabuklu çekirdeklerin fazla olması yontulma stratejileriyle ilişkilidir. İki kutuplu çekirdeklerde kabuk durumu Grafik 30, Tablo 30'daki gibidir.

Grafik 30: İki Kutuplu Çekirdeklerde Kabuk Durumu

<i>Kabuk Durumu</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Yok</i>	9	21
<i>Kalıntı</i>	6	14
<i><1/2</i>	26	60
<i>=1/2</i>	2	5
<i>Toplam</i>	43	100

Tablo 30

İki kutuplu çekirdekler içinde de alete dönüştürülmüş ya da alet olarak kullanılmış olabilecek örnekler yoktur. Makroskobik gözlemlerimizde hiçbir düzeltiye ya da belirgin kullanım izine rastlanmamıştır.

İki kutuplu çekirdeklerde ölçüm yöntemi, tek kutuplu çekirdeklerle aynıdır. Tek kutuplu çekirdeklere göre boyutlar daha küçüktür ancak bu da çekirdeğin her iki kutuptan da yontulmuş olmasıyla açıklanabilir (Bk. Tablo 31).

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
<i>Uzunluk</i>	36	101	64
<i>Genişlik</i>	28	91	55
<i>Kalınlık</i>	12	56	36
<i>Ağırlık</i>	26	415	152

Tablo 31

Çapraz Kutuplu Çekirdekler: İncelediğimiz malzeme içinde çıkarımların çapraz kutuplardan yapıldığı 8 çekirdek mevcuttur (Levha VI). 8 çapraz kutuplu çekirdekten 6 tanesinin vurma düzlemi düz hazırlanmıştır. 2 çekirdekte ise düz ve ham vurma düzlemleri bir arada kullanılmıştır. Vurma düzlemi sayıları ise 6 çekirdekte çoklu, 2 çekirdekte ikilidir. Son alınan ürünlerin hepsinin yonga tespit

edildiği çapraz kutuplu çekirdeklerde alınan ürün sayısı en az 5, en çok 18'dir. Ortalaması ise 11 üründür.

Çapraz kutuplu çekirdeklerin hiçbirinde kırığa rastlanmamıştır. Çekirdeklerden 6 tanesi ham yüz taşımazken 2 çekirdek $\frac{1}{2}$ alandan daha küçük ham yüzeyler taşımaktadır. Hiç kabuk taşımayan 1 örnek vardır. 3 çekirdekte kabuk kalıntı halindeyken, 4 çekirdekte $\frac{1}{2}$ alandan küçük kabuklu yüzeyler vardır.

Çapraz kutuplu çekirdekler içinde alet özelliği taşıyan çekirdek yoktur.

Çapraz kutuplu çekirdeklerin ölçümünde özel bir yol izlenmemiştir. Yine son çıkan yonganın alındığı yöne göre uzunluk, genişlik ve kalınlık ölçüleri belirlenmiştir. (Bk. Tablo 32)

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
<i>Uzunluk</i>	48	73	61
<i>Genişlik</i>	39	62	50
<i>Kalınlık</i>	23	41	31
<i>Ağırlık</i>	44	209	108

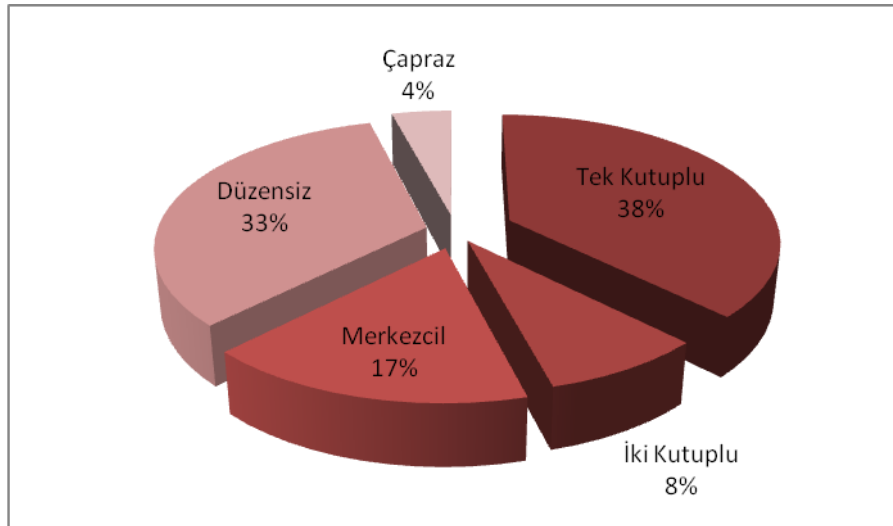
Tablo 32

Çekirdeğe Dönüştürülmüş Yonga: Malzememiz içinde, yongalandıktan sonra üzerinden çıkarımlar yapılarak çekirdeğe dönüştürülmüş kalın ve irice yongalar bulunmaktadır. Ancak bu malzemeyi değerlendirirken vurma düzlemlerinin varlığına dikkat etmek önemlidir (Levha VIII). Çekirdek olarak kullanıldığı düşünülen yonganın üzerindeki çıkarımların, yonga çekirdeğin kendisi yongalandıktan sonra çıkarıldığından emin olmak gereklidir. Ayrıca yongaların inceltilmesi işlemiyle çekirdek olarak kullanılması birbirine karıştırılmamalıdır. İnceltilmiş yongalar

genelde alete dönüştürülmek amacıyla inceltileceklerinden bu tür detayların da çekirdek üzerinde izlenebilmesi gerekmektedir.

Vurma düzlemlerinin biçimine baktığımızda 18 çekirdekte düz, 2 çekirdekte düz-yüzcüklü, 1 çekirdekte ham ve 3 çekirdekte düz-ham vurma düzlemleriyle karşılaşmıştır. Vurma düzlemi sayısı ise 3 çekirdekte tekli, 6 çekirdekte ikili ve 15 çekirdekte çokludur.

Çekirdeğe dönüştürülmüş yongalarda, yontma stratejileri değil çekirdeğin yongadan dönüştürülmüş olması esastır. Bu nedenle çıkarım yönleri ile diğer hazırlanmamış çekirdek alt gruplarının hemen hepsinin kapsamına girebilmektedir. Bunları belki de en azından hazırlanmamış çekirdeklerin diğer alt tipleri içine yerleştirmek doğru olabilirdi ancak yongadan dönüştürülmüş olmaları değerlendirmede öncelikli olmuştur. (Bk. Grafik 31, Tablo 33)

Grafik 31: Çekirdeğe Dönüştürülmüş Yongalarda Çıkarım Yönleri

Çıkarım Yönü	n	%
<i>Tek Kutup</i>	9	38
<i>İki Kutup</i>	2	8
<i>Merkezcil</i>	4	17
<i>Düzensiz</i>	8	33
<i>Çapraz</i>	1	4
TOPLAM	24	100

Tablo 33

Çekirdeğe dönüştürülmüş yongalar üzerinden alınmış son ürün, 23 çekirdekte yonga, 1 çekirdekte ise dilgi tespit edilmiştir. Çekirdekler üzerinde sayılmış negatif izlerin sayısı en az 1, en çok 20'dir. Ortalaması ise 8 üründür.

Çekirdeklerin 22 tanesinde kırık yoktur. 2 çekirdekte ise çekirdeğin yarısından daha küçük alanlarda kırıklar vardır. Bu çekirdeklerde yonganın iç yüzü olan kısım ham sayılmamıştır. Buna göre çekirdeklerden yalnızca 1 tanesinde ham yüz yokken 22 tanesinde ham yüz, $\frac{1}{2}$ alandan küçüktür, 1 tanesinde ise çekirdeğin yarısına eşittir. Çekirdeğe dönüştürülmüş ya da çekirdek yongalardan 3 tanesinde hiç kabuk yoktur, 7 tanesinde kalıntı halinde, 13 tanesinde $\frac{1}{2}$ alandan daha küçük alanda, 1 çekirdekte ise çekirdeğin yarısına eşit bir alanda kabuk bulunmaktadır.

Çekirdeğe dönüştürülmüş yongalar içinde alet olarak kullanılmış olabilecek 1 tane çekirdek bulunmaktadır. Bu çekirdek kenarlarında almaşık düzeltiller taşımaktadır, dişlemeli alet formundadır.

Çekirdeğe dönüştürülmüş yongalar ya da “yonga çekirdekler” ölçülürken yonganın eksenini dikkate alınmamıştır. Çünkü artık bu parçalar yonga değil çekirdektir. Dolayısıyla yine çıkarımların yönü, ölçüm yaparken en önemli referanslar olmuştur. (Bk. Tablo 34)

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
Uzunluk	23	122	73
Genişlik	36	92	62
Kalınlık	15	69	32
Ağırlık	48	360	160

Tablo 34

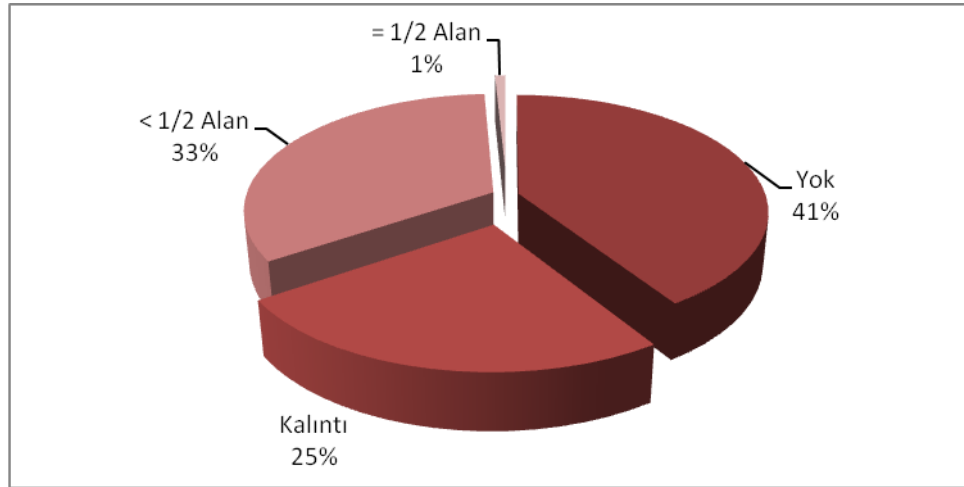
Disk Biçimli Çekirdekler: Disk biçimli çekirdeklerin sayısı 126'dır (Levha IX-XII). Yontulma stratejileri gereği tamamı çoklu vurma düzlemlerine sahiptir ve çıkarımlar merkezcidir. 126 disk biçimli çekirdek içinde, tek yüzden ve iki yüzden yontulmuş disk biçimli çekirdekler aşağı yukarı aynı orandadır. Tek yüzden yontulmuş olanların, genel olarak alt yüzleri kabukludur ve hammaddenin doğal formu düzdür. İçlerinde, alt yüzü iki yüzeyin birleşmesiyle oluşmuş üçgen formlu olanlar da vardır. İki yüzden yongalanmış olanlar ise daha kalın ve tek yüzden yontulmuş olanlara göre iricedir. *Levallois* çekirdekten diske dönüştürüldüğü düşünülen örnekler de vardır. Bunlar ortalarında *levallois* çıkarımın izini taşımaktadırlar. *Levallois* yongadan sonra çekirdek terk edilmek yerine yontulmaya devam edilmiş ve disk biçimli çekirdeğe dönüştürülmüştür.

Vurma düzlemi hazırlama şekline baktığımızda disk biçimli çekirdeklerin 104 tanesinde düz, 1 tanesinde yüzçüklü, 5 tanesinde düz-yüzçüklü, 1 tanesinde ham, 15 tanesinde düz-ham vurma düzlemleri olduğu görülmektedir.

Disk biçimli çekirdeklerde son alınan ürün, 125 tanesinde yonga, 1 tanesinde dilgi tespit edilmiştir. Kimi zaman yongalamanın çok yoğun yapıldığı ve negatif izlerin birbirine geçmiş olduğu görülmüştür. Disk biçimli çekirdekler üzerinde sayılabilen ürün negatifi en az 6, en çok 35'tir. Ortalaması 16'dır.

123 disk biçimli çekirdekte hiç kırık yoktur, 3 çekirdekte ise $\frac{1}{2}$ alandan küçük kırıklara rastlanmıştır. Disk biçimli çekirdekler hazırlanmış ve merkeze doğru yöneşen çıkarımlarla yontulmuş çekirdeklerdir. Ancak bazı çekirdeklerde yongaların merkeze kadar ulaşmadığı ve kimi yerde çok küçük alanlarda da olsa ham yüzler kaldığı tespit edilmiştir. Bu çekirdeklerin sayısı 28'dir. 98 çekirdekte ise ham yüz yoktur.

Disk biçimli çekirdeklerin 52 tanesinde hiç kabuk yoktur. 74 tanesi ise çeşitli oranlarda kabuk taşımaktadır (Bk. Grafik 32, Tablo 35). Tek yüzden yongalanmış çekirdeklerin bazılarının alt yüzünde kabuk taşıdığını belirtmiştik. Bunlar genel olarak hammadde formu düz olan çekirdeklerdir (Levha IX-Şekil 1). İki yüzden yontulmuş birkaç örnekte ise çevresel vurma düzlemi çok küçük bir alanda da olsa kabuk kalıntısı taşımaktadır. Bu çekirdeklerde, tam çevresel bir yongalamadan söz edilememekle birlikte bunların disk biçimli çekirdek olduklarına da şüphe yoktur.

Grafik 32: Disk Biçimli Çekirdeklerde Kabuk Durumu

<i>Kabuk Durumu</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Yok</i>	52	41
<i>Kalıntı</i>	31	25
$<1/2$	42	33
$=1/2$	1	1
<i>TOPLAM</i>	126	100

Tablo 35

Çekirdeklerin 124 tanesinde alet özelliği yoktur. Tek yüzden yongalanmış 2 çekirdekteki düzeltmeler ise şüphelidir. Her iki çekirdeğin de yongalama yüzünde birtakım düzeltme izlerine rastlanmıştır.

Disk biçimli çekirdeklerde ölçme yöntemi, uzunluk, genişlik, kalınlık ölçülerinin yanı sıra çevre uzunluğu ölçüsü alınarak uygulanmıştır. Ağırlıkları yine hassas bir tartı yardımı ile alınmıştır (Bk. Tablo 36).

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
<i>Çevre</i>	127	394	220
<i>Uzunluk</i>	35	125	72
<i>Genişlik</i>	31	124	63
<i>Kalınlık</i>	10	64	33
<i>Ağırlık</i>	25	839	183

Tablo 36

Piramit Biçimli Çekirdekler: Malzememiz içinde piramit biçimli çekirdekler 23 tanedir (Levha XIII, Levha XIV-Şekil 1). Vurma düzlemleri genel olarak düz hazırlanmıştır. Ancak ham yüzeylerin de vurma düzlemi olarak kullanıldığı görülmektedir. 23 çekirdek içinde, 14 çekirdekte düz ve 9 çekirdekte düz-ham vurma düzlemi kullanıldığı tespit edilmiştir.

Yongalama her zaman tam çevresel gerçekleştirilmemiştir. Bütün çevrenin yontulmadığı fakat piramidal çekirdek tanımını karşılayan 3 örnek mevcuttur (Levha VIII-Şekil 1, Levha XIV-Şekil 1). 1 çekirdek çevresel yontulduktan sonra vurma düzleminin karşı kutbundan da bir çıkarım yapılarak iki kutuptan yontulmuştur. 1 örnekte ise çıkarımların tümü merkeze doğru yöneşmekten çok çapraz şekilde yönlenmiştir. Diğer 18 çekirdekte çevresel yongalama görülmektedir.

Piramit biçimli çekirdekler daha çok dilgi ve dilgicik veren çekirdekler olmalarına karşın son alınan ürünlere baktığımızda 17 çekirdekte yonga, 3 çekirdekte dilgi, 3 çekirdekte ise dilgicik alındığı görülmüştür. Ancak piramidal çekirdeklerde de yonga ve dilgi, yonga ve dilgicik negatiflerinin bir arada görüldüğü örnekler olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Toplam ürün negatifi en az 8, en çok 30 olarak belirlenmiştir. Alınan ürün ortalaması 15'tir.

Çekirdeklerin 22 tanesinde hiç kırık yoktur. 1 örnekte ise çekirdeğin yarısından daha küçük bir alanda kırık tespit edilmiştir. 16 çekirdekte ham yüzeylerle karşılaşılmamıştır, 7 çekirdekte ise $\frac{1}{2}$ alandan daha küçük olan ham yüzeyler mevcuttur. 15 tanesi kabuksuz, 3 tanesi kalıntı halinde ve 5 tanesi $\frac{1}{2}$ alandan küçük yüzeylerde kabuk taşımaktadır.

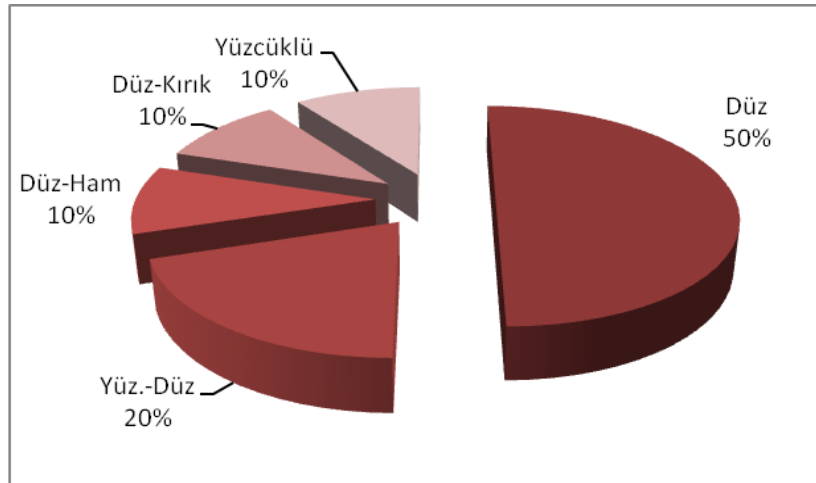
Piramit biçimli çekirdekler içinde yalnızca 1 tanesi alet özelliği taşımaktadır. Bir kenarında düzeltile taşıyan bu çekirdek kazıyıcı olarak kullanılmış olabilir. Diğer piramidal çekirdeklerde herhangi bir kullanım izine ya da düzeltiye rastlanmamıştır.

Disk biçimli çekirdeklerde olduğu gibi çevresel yongalamanın yapıldığı piramit biçimli çekirdekler de diğer çekirdeklerden farklı bir ölçme yöntemine tabi tutulmuştur. Disk biçimli çekirdeklerde ölçtüğümüz çevre uzunluğu piramidal çekirdeklerde vurma düzleminin çevre uzunluğunun ölçülmesiyle gerçekleştirilmiştir. Yanı sıra uzunluk, genişlik ve kalınlık gibi temel ölçüler ve ağırlık ölçüsü alınmıştır (Bk Tablo 37).

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
<i>VDÇU</i>	105	316	178
<i>Uzunluk</i>	28	76	44
<i>Genişlik</i>	30	70	51
<i>Kalınlık</i>	36	67	45
<i>Ağırlık</i>	30	458	136

Tablo 37

Prizmatik Çekirdekler: İncelediğimiz malzeme içinde 10 tane prizmatik çekirdek bulunmaktadır (Levha XIV-Şekil 2, Levha XV). Vurma düzlemlerinin şekline baktığımızda 6 çekirdekte düz, 1 çekirdekte yüzçüklü, 2 çekirdekte düz-yüzçüklü ve 1 çekirdekte düz-ham vurma düzlemi kullanıldığı görülmektedir.

Grafik 33: Prizmatik Çekirdeklerde Vurma Düzlemi Şekli

<i>Vurma Düzlemi Şekli</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Düz</i>	5	50
<i>Yüzçüklü</i>	1	10
<i>Düz-Yüz.</i>	2	20
<i>Düz-Ham</i>	1	10
<i>Düz-Kırık</i>	1	10
<i>TOPLAM</i>	10	100

Tablo 38

Prizmatik çekirdeklerin 4 tanesi tek kutuptan (Levha XV-Şekil 1), 4 tanesi iki kutuptan (Levha XIV-Şekil 2, Levha XV-Şekil 2), 2 tanesi ise çapraz yongalanmıştır. Vurma düzlemi sayısı ise 4 çekirdekte tek ve 6 tanesinde ikilidir.

Son alınan ürünlere baktığımızda dilgi ve dilgiciklerin daha fazla olduğu görülmektedir. Son alınan ürün, 2 çekirdekte yonga ve 5 çekirdekte dilgi, 3 çekirdekte ise dilgicik tespit edilmiştir.

Prizmatik çekirdekler üzerinden alınmış ürün sayısı en az 3, en çok 26'dır. Ortalama alınan ürün sayısı 12'dir.

Çekirdeklerin 9 tanesinde kırık yoktur. 1 çekirdekte ise çekirdeğin yarısından daha küçük bir alanda kırıkla karşılaşmıştır.

Çekirdeklerin yalnızca 4 tanesinde ham yüz bulunmaktadır. Ham yüzeyler çekirdeğin bütününe oranla $\frac{1}{2}$ alandan küçüktür. 3 çekirdekte, çekirdeğin yarısından daha küçük alanlarda kabuk bulunmaktadır. 4 çekirdekte ise kabuk kalıntı halindedir. Diğer 3 çekirdek ise hiç kabuk taşımamaktadır.

Prizmatik çekirdekler içinde alet özelliği gösteren ya da alet olarak kullanılmış olabilecek örneklerle karşılaşılmamıştır.

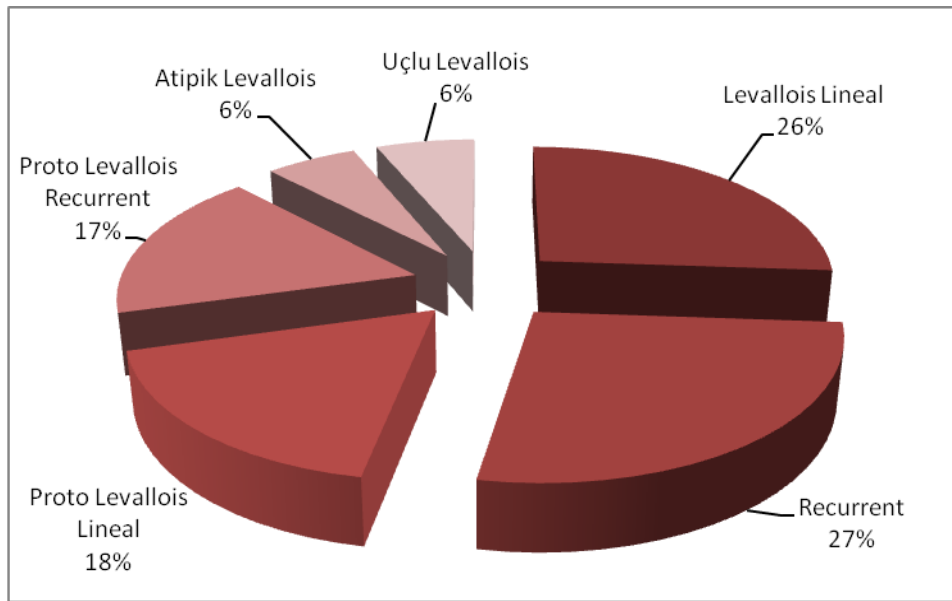
Prizmatik çekirdeklerde ölçme yöntemi piramit biçimi çekirdeklere uygulanan yöntemle aynıdır. Temel ölçümlere ek olarak vurma düzlemi çevre uzunluğu ölçülmüştür.

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
<i>VDÇU</i>	143	165	158
<i>Uzunluk</i>	33	89	59
<i>Genişlik</i>	18	87	55
<i>Kalınlık</i>	16	89	49
<i>Ağırlık</i>	8	529	190

Tablo 39

IV.2. LEVALLOIS ÇEKİRDEKLERDE İSTATİSTİKLER VE SONUÇLAR

Ilısu Baraj Gölü alanından, yüzey araştırmaları sonucunda elde edilmiş Paleolitik Çağ'a ait 872 çekirdek içinde *levallois* çekirdeklerin sayısı 429'dur. Bu sayı, tüm çekirdeklerin %49'unu oluşturmaktadır. Levallois tekniğinde uygulanan metoda ya da tekniğin uygulanışındaki farklılıklara göre çeşitli alt tipler görülmektedir (Grafik 34, Tablo 40).

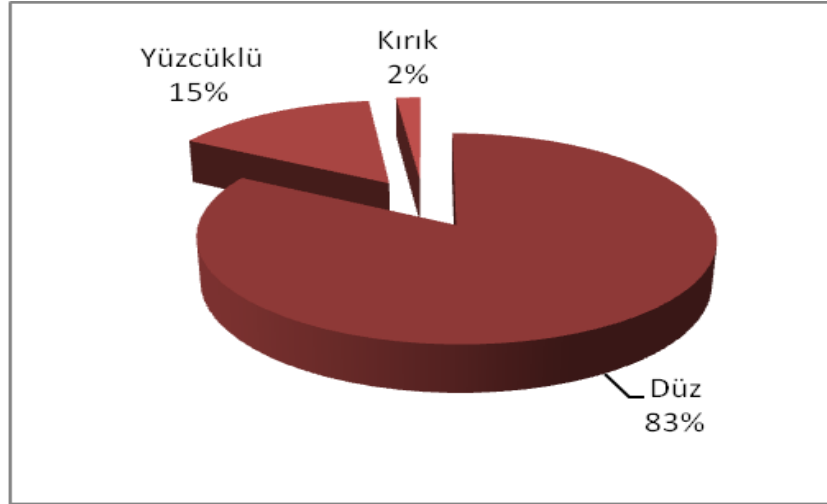

Grafik 34: Levallois Metot

Levallois Metot	n	%
<i>Levallois Lineal</i>	112	26
<i>Levallois Recurrent</i>	115	27
<i>Proto Levallois Lineal</i>	76	18
<i>Proto Levallois Recurrent</i>	74	17
<i>Uçlu Levallois</i>	27	6
<i>Atipik Levallois</i>	25	6
TOPLAM	429	100

Tablo 40

Levallois Lineal Çekirdekler: *Levallois* çekirdekler içinde *lineal* metotla yontulmuş çekirdeklerin sayısı 112'dir (Levha XVI- XVIII). *Lineal* çekirdeklerde vurma düzlemlerinin hazırlanış biçimi ise genel olarak düzdür. 93 çekirdekte düz, 17 çekirdekte yüzcüklü, 2 tanesinin durumu ise çekirdeklerdeki kırık nedeniyle belirsizdir (Bk. Grafik 35, Tablo 41).

Grafik 35: *Levallois Lineal Çekirdeklerde Vurma Düzlemi Şekli*

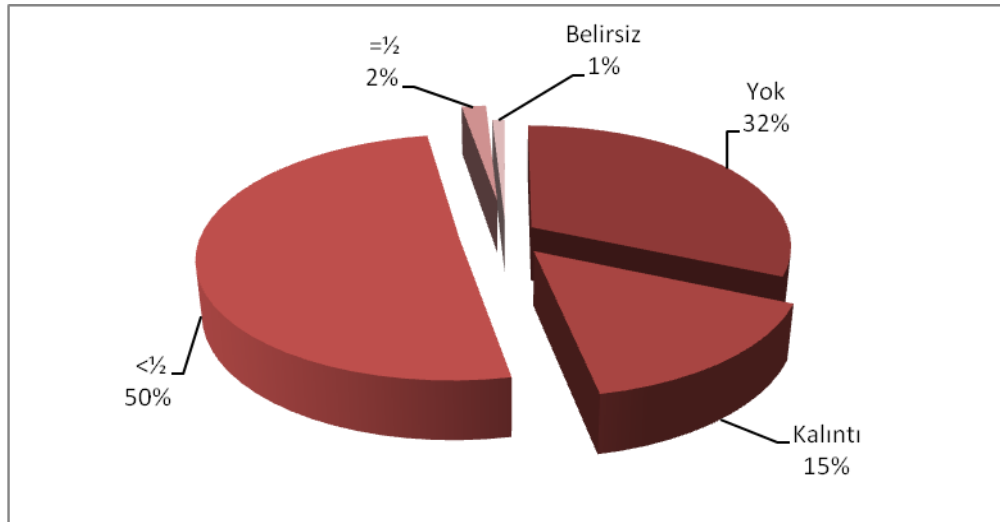
<i>Vurma Düzlemi Şekli</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Düz</i>	93	83
<i>Yüzcüklü</i>	17	15
<i>Kırık</i>	2	2
TOPLAM	112	100

Tablo 41

Ürün sayısının tek olduğu *lineal* çekirdeklerin 107 tanesinden yonga, 4 tanesinden dilgi alındığı tespit edilmiştir. 1 tanesinde ise kırık nedeniyle alınan ürün cinsi tespit edilememiştir.

Levallois lineal çekirdeklerin 101 tanesinde kırık yoktur. 10 tanesinde çekirdeğin yarısından daha küçük alanlarda kırıklar vardır. 1 tanesinde ise kırık, çekirdeğin yarısına eşittir.

Levallois çekirdeklerde kabuğun soyulması, tekniğin uygulanmasındaki aşamalardan biridir. İncelediğimiz *lineal* çekirdeklerin 36 tanesinde kabuk bulunmamakta, 17 çekirdekte ise kabuk kalıntı halindedir. Kabuksuz ve kalıntı halinde kabuk taşıyan çekirdeklerin sayısı tüm *levallois lineal* çekirdeklerin %47'sini oluşturmaktadır. 56 çekirdekte $\frac{1}{2}$ alandan küçük alanlar kabukludur. $\frac{1}{2}$ alandan küçük kabuk taşıyan çekirdekler genel olarak alt yüzleri soyulmamış, yalnızca vurma düzlemi hazırlamak amacıyla alt yüzün $\frac{1}{3}$ 'ü soyulmuş çekirdeklerdir. 2 çekirdekte kabuk oranı çekirdeğin yarısına eşitken 1 tanesinin durumu, alt yüzü kalın, kireçli bir tabaka ile kaplanmış olduğundan belirsizdir (Bk. Grafik 36, Tablo 42).

Grafik 36: *Levallois Lineal* Çekirdeklerde Kabuk Durumu

Kabuk Durumu	n	%
Yok	36	32
Kalıntı	17	15
<1/2 Alan	56	50
=1/2 Alan	2	2
Belirlenemeyen	1	1
TOPLAM	112	100

Tablo 42

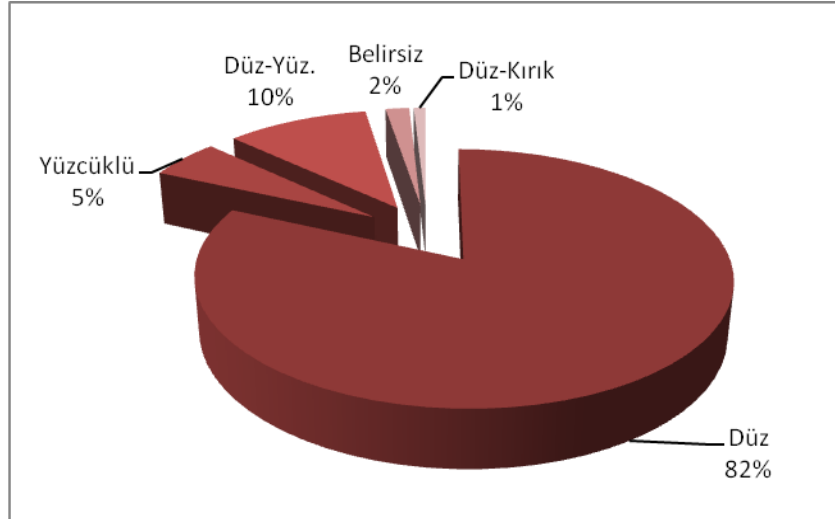
Lineal çekirdeklerin 110 tanesinde alet olarak kullanılmış olabileceklerini gösteren herhangi bir düzeltiye ya da belirgin kullanım izlerine rastlanmamıştır. Çekirdeklerden 2 tanesinde karşılaştığımız bir takım düzeltiler ise bu çekirdeklerin alet olarak kullanılmış olabileceklerini düşündürmektedir.

Levallois lineal çekirdeklerin ölçümü yapılırken alınan ürünün boyuna eksenine göre uzunluk yönü tayin edilmiş, buna bağlı olarak da genişlik yönü belirlenmiştir. Yongalama yüzü ile alt yüz arasında birbirine en uzak iki nokta kalınlık ölçüsünü belirlemiştir (Bk. Tablo 43).

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
<i>Uzunluk</i>	34	117	66
<i>Genişlik</i>	38	104	65
<i>Kalınlık</i>	15	86	32
<i>Ağırlık</i>	23	539	152

Tablo 43

Levallois Recurrent Çekirdekler: Malzememiz içinde *recurrent* metotla yontulmuş 115 *levallois* çekirdek vardır (Levha XIX-XXII). *Levallois recurrent* çekirdeklerde vurma düzlemleri genel olarak düz hazırlanmıştır. 90 çekirdekte düz, 6 çekirdekte yüzcüklü, 12 çekirdekte düz-yüzcüklü, 4 çekirdekte düz-ham ve 1 çekirdekte düz-kırık vurma düzlemleri tespit edilmiştir. 2 çekirdekte ise vurma düzlemlerinin durumu belirsizdir (Bk. Grafik 37, Tablo 44).

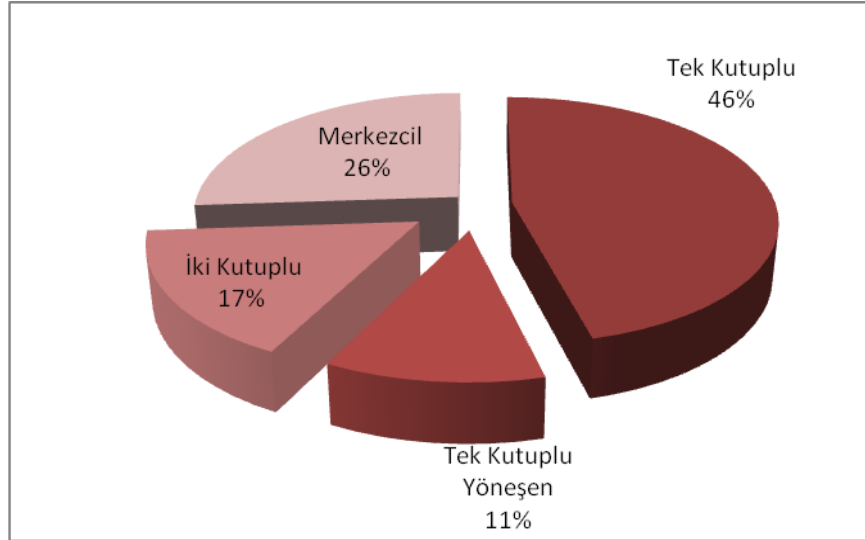

Grafik 37: Levallois Recurrent Çekirdeklerde Vurma Düzlemi Şekli

<i>Vurma Düzlemi Şekli</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Düz</i>	94	82
<i>Yüzcüklü</i>	6	5
<i>Düz-Yüz</i>	12	10
<i>Düz-Kırık</i>	1	1
<i>Belirsiz</i>	2	2
TOPLAM	115	100

Tablo 44

Recurrent metot, çıkarımların yönüne göre alt tiplere ayrılır. Tek kutuptan birden fazla ürünün alındığı, 53 tane tek kutuplu *recurrent* çekirdek vardır (Levha XIX-Şekil 2,3; Levha XX-Şekil 2; Levha XXI-Şekil 3). Tek kutuptan ve birbirine doğru yöneşen ürünlerin alındığı 13 çekirdek vardır (Levha XX-Şekil 1, Levha XXI-Şekil 1, Levha XXII-Şekil 2). Bunlar, tek kutuplu yöneşen *levallois recurrent* çekirdekler olarak adlandırılır. İki kutuplu 19 (Levha XX-Şekil 3, Levha XXI-Şekil 2, Levha XXII-Şekil 1) ve merkezci *recurrent* metotla yontulmuş 30 çekirdek vardır (Levha XIX-Şekil 1) (Bk. Grafik 38, Tablo 45).

Grafik 38: Recurrent Tipi

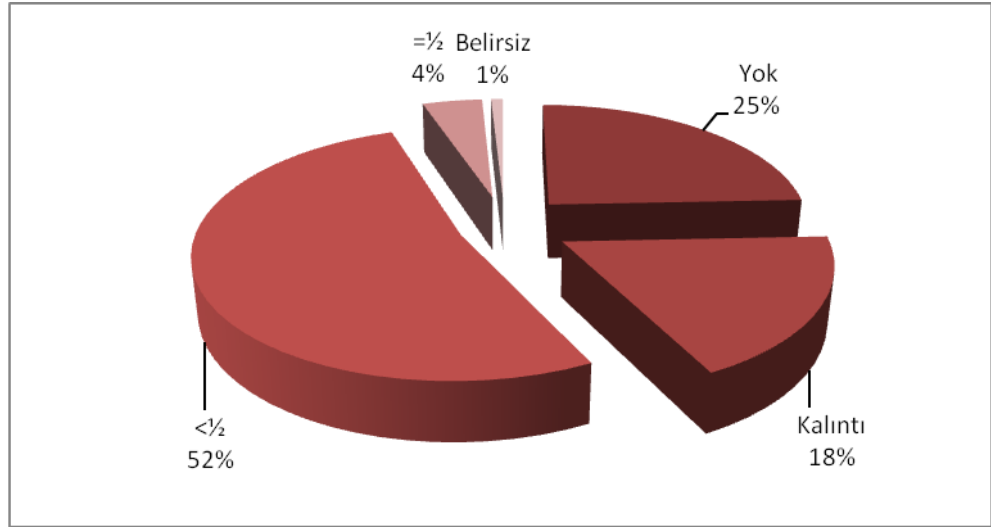
Recurrent Tipi	n	%
<i>Tek Kutuplu Recurrent</i>	53	46
<i>Tek Kutuplu Yöneşen Recurrent</i>	13	11
<i>İki Kutuplu Recurrent</i>	19	17
<i>Merkezci Recurrent</i>	30	26
TOPLAM	115	100

Tablo 45

97 recurrent çekirdek üzerinden alınan son ürün yonga, 18 çekirdek üzerinden alınan son ürün dilgi tespit edilmiştir. Çekirdekler üzerinden alınmış tercihli ürün sayısına baktığımızda ise en az 2, en çok 4 ürün alındığı görülmektedir. Ortalama tercihli ürün sayısı ise 2'dir.

Levallois recurrent çekirdeklerin 108 tanesinde hiç kırık yoktur. 7 çekirdekte ise kırık alanların çekirdeğin yarısından daha küçük olduğu tespit edilmiştir. Kabuk durumuna baktığımızda, çekirdeğin yarısından daha küçük alanların kabuklu olduğu çekirdek sayısının, açık bir farkla fazlalığı dikkat çekmektedir (Bk. Grafik 39, Tablo

46). Bu çekirdekler, vurma düzlemi hazırlamak amacıyla, alt yüzlerindeki kabuk yarısına kadar soyulmuş olan çekirdeklerdir.

Grafik 39: Levallois Recurrent Çekirdeklerde Kabuk Durumu

<i>Kabuk Durumu</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Yok</i>	<i>28</i>	<i>25</i>
<i>Kalıntı</i>	<i>21</i>	<i>18</i>
<i><1/2</i>	<i>60</i>	<i>52</i>
<i>=1/2</i>	<i>5</i>	<i>4</i>
<i>Belirsiz</i>	<i>1</i>	<i>1</i>
TOPLAM	115	100

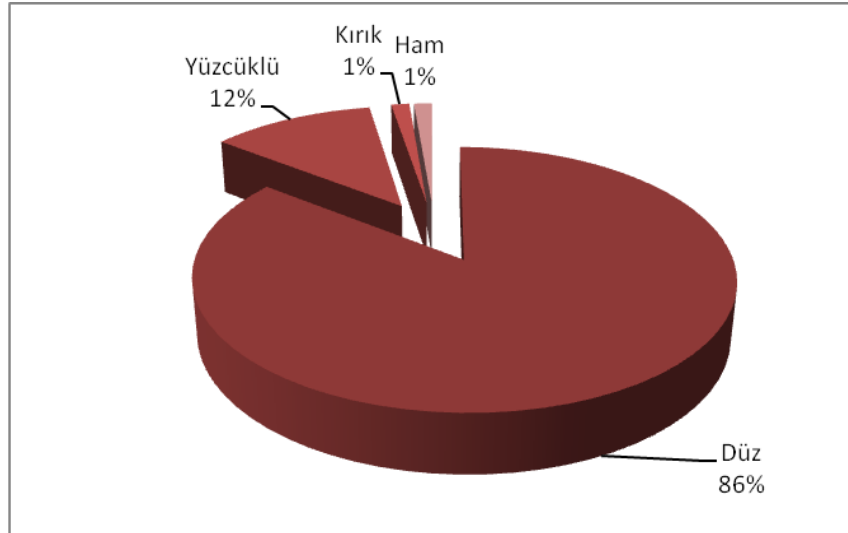
Tablo 46

Tek kutuplu, tek kutuplu yöneşen ve iki kutuplu *recurrent levallois* çekirdeklerde ölçümler, *lineal* çekirdeklerdeki gibi gerçekleştirilmiştir (Bk.Tablo 47). Merkezci *recurrent levallois* çekirdeklerde ise son alınan yonganın yönü esas alınmıştır.

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
<i>Uzunluk</i>	37	112	67
<i>Genişlik</i>	38	97	65
<i>Kalınlık</i>	11	55	30
<i>Ağırlık</i>	27	478	151

Tablo 47

Proto Levallois Lineal Çekirdekler: *Proto levallois lineal* çekirdeklerin sayısı 76'dır (Levha XXIII-Şekil 1,2). *Levallois* çekirdekler içerisinde genel olarak düz vurma düzlemleri baskındır ve bu durum *proto levallois lineal* çekirdekler için de değişmemiştir (Bk. Grafik 40, Tablo 48).

Grafik 40: Proto Levallois Lineal Çekirdeklerde Vurma Düzlemi Şekli

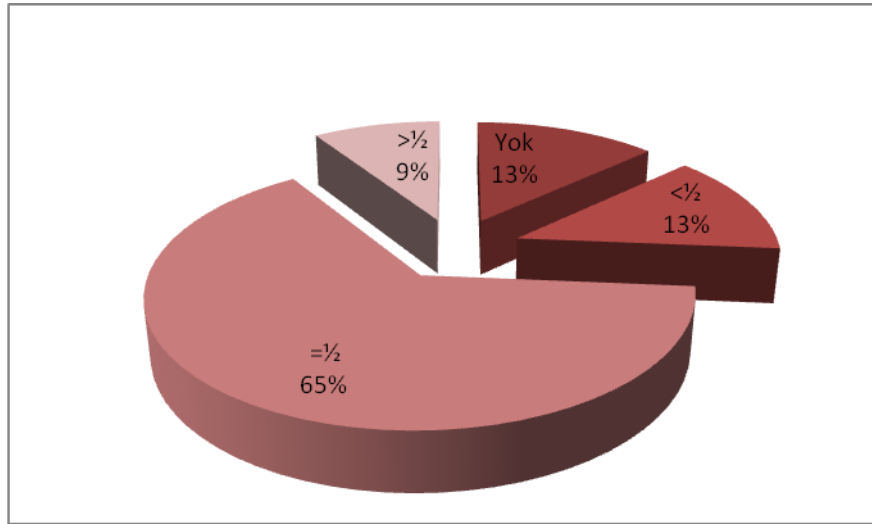
<i>Vurma Düzlemi Şekli</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Düz</i>	65	86
<i>Yüzcüklü</i>	9	12
<i>Ham</i>	1	1
<i>Kırık</i>	1	1
TOPLAM	76	100

Tablo 48

Proto *levallois lineal* çekirdekler üzerinden alınan tercihli ürünlerden 71 tanesi yonga, 5 tanesi dilgidir.

Çekirdeklerin 72 tanesinde hiç kırık yoktur. 4 tanesinde ise çekirdeğin bütününe oranla $\frac{1}{2}$ alandan daha küçük kırıklar tespit edilmiştir.

57 çekirdekte ham yüzle karşılaşmamışken 19 çekirdekte çekirdeğin yarısından daha küçük alanlarda ham yüzlerle karşılaşmıştır. *Proto levallois lineal* çekirdekler, 10 tanesi dışında, çeşitli oranlarda kabuk taşımaktadır (Bk. Grafik 41, Tablo 49).

Grafik 41: Proto Levallois Lineal Çekirdeklerde Kabuk Durumu

<i>Kabuk Durumu</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Yok</i>	<i>10</i>	<i>13</i>
<i><1/2</i>	<i>10</i>	<i>13</i>
<i>=1/2</i>	<i>49</i>	<i>65</i>
<i>>1/2</i>	<i>7</i>	<i>9</i>
<i>TOPLAM</i>	<i>76</i>	<i>100</i>

Tablo 49

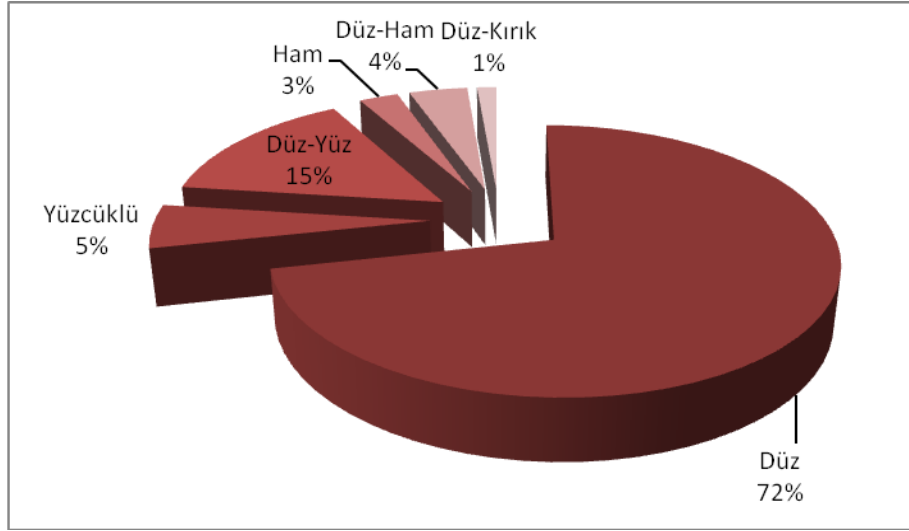
Proto levallois lineal çekirdekler içinde, alet olarak kullanılmış olabilecek herhangi bir çekirdeğe rastlanmamıştır.

Ölçme yöntemi *levallois lineal* çekirdeklere uyguladığımız yöntemle aynıdır (Bk. Tablo 50). Ölçü ortalamalarına baktığımızda, *levallois lineal* çekirdekler ile *proto levallois lineal* çekirdekler arasında çok küçük farkların olduğu görülmektedir. Değerler, *proto levallois lineal* çekirdekler için birkaç milim ve birkaç gram daha fazladır.

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
<i>Uzunluk</i>	34	114	67
<i>Genişlik</i>	31	107	66
<i>Kalınlık</i>	17	76	33
<i>Ağırlık</i>	36	853	172

Tablo 50

Proto Levallois Recurrent Çekirdekler: *Proto levallois recurrent* çekirdeklerin sayısı 74'tür (Levha XXIII-Şekil 3). Vurma düzlemleri ağırlıklı olarak düzdür. 53 çekirdekte düz vurma düzlemi tespit edilmişken 4 çekirdekte yüzüklü, 11 çekirdekte düz-yüzüklü, 2 çekirdekte ham, 3 çekirdekte düz-ham ve 1 çekirdekte düz-kırık vurma düzlemleriyle karşılaşmıştır (Bk. Grafik 42, Tablo 51).

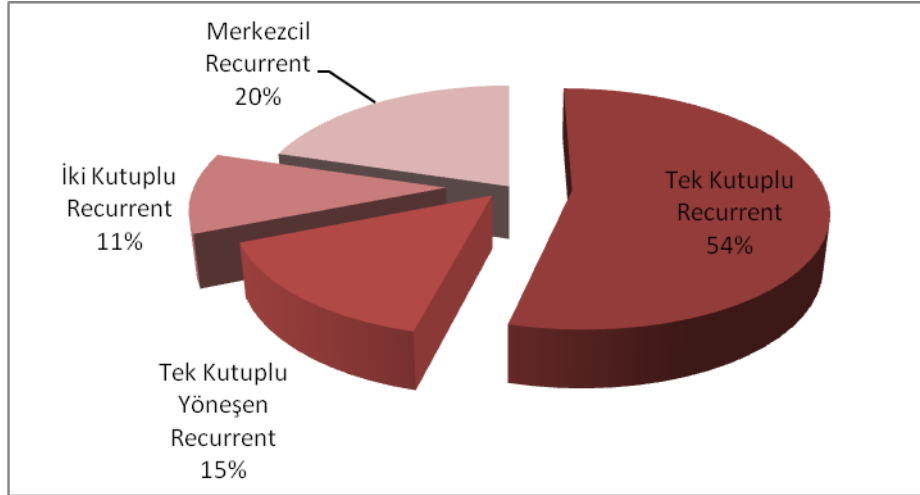

Grafik 42: Proto Levallois Recurrent Çekirdeklerde Vurma Düzlemi Şekli

<i>Vurma Düzlemi Şekli</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Düz</i>	53	72
<i>Yüzcüklü</i>	4	5
<i>Düz-Yüzcüklü</i>	11	15
<i>Ham</i>	2	3
<i>Düz-Ham</i>	3	4
<i>Düz-Kırık</i>	1	1
TOPLAM	74	100

Tablo 51

Recurrent tiplerini oluşturan tek kutuplu, tek kutuplu yöneşen, ikili kutuplu ve merkezci yongalama biçimleri görülmektedir (Bk. Grafik 43, Tablo 52).

Grafik 43: Proto Levallois Recurrent Çekirdeklerde Recurrent Tipi

Recurrent Tipi	n	%
<i>Tek Kutuplu Recurrent</i>	40	54
<i>Tek Kutuplu Yöneşen Recurrent</i>	11	15
<i>İki Kutuplu Recurrent</i>	8	11
<i>Merkezcil Recurrent</i>	15	20
TOPLAM	74	100

Tablo 52

Proto levallois recurrent çekirdeklerin 61 tanesinde son alınan ürün yonga, 13 tanesinde dilgi tespit edilmiştir. Alınan tercihli ürün sayısı en az 2, en çok 4'tür. Ortalaması ise 2 üründür.

67 çekirdekte hiç kırık yoktur. 7 çekirdekte ise kırık alan çekirdeğin bütününe oranla $\frac{1}{2}$ 'sinden daha küçüktür. 50 çekirdekte ham yüz bulunmazken, 24 çekirdekte, çekirdeğin yarısından daha küçük alanlarda ham yüzler tespit edilmiştir. Çekirdeklerin 14 tanesinde kabuk bulunmamaktadır. 7 çekirdekte kalıntı halinde bulunan kabuk, 49 çekirdekte $\frac{1}{2}$ alandan daha küçük yüzeylerde görülmektedir. 4 çekirdekte ise kabuk, çekirdeğin tüm yüzeyinin yarısına eşittir.

74 adet *proto levallois recurrent* çekirdeğin 73 tanesinde herhangi bir düzeltiye ya da kullanım izine rastlanmamıştır. 1 çekirdekte ise sol üst kenarındaki düzeltiler, bu çekirdeğin alet olarak kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Levallois recurrent çekirdeklerde olduğu gibi *proto levallois recurrent* çekirdeklerde de ölçme yöntemi öncelikle çıkarım yönlerine göre gerçekleştirilmiştir (Bk. Tablo 53). *Levallois recurrent* merkezci çekirdeklere uyguladığımız ölçme yöntemini *proto levallois* merkezci *recurrent* çekirdeklerde de uyguladık.

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
<i>Uzunluk</i>	42	116	71
<i>Genişlik</i>	34	91	68
<i>Kalınlık</i>	14	98	35
<i>Ağırlık</i>	22	564	188

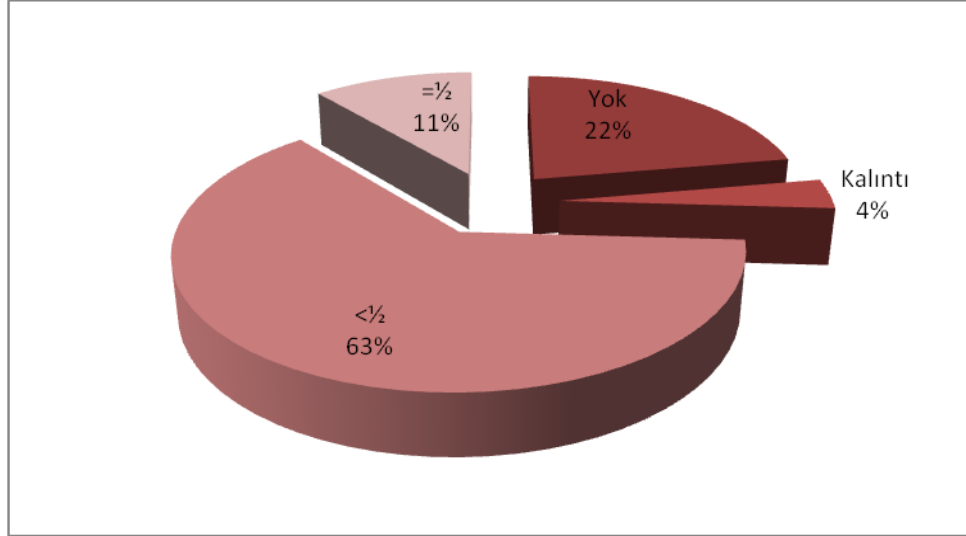
Tablo 53

Uçlu *Levallois* Çekirdekler: Malzememiz içinde 27 tane uçlu *levallois* çekirdek vardır (Levha XXIV). Vurma düzlemlerinde, *levallois* çekirdeklerin genelinde olduğu gibi, düz hazırlanmış olanlar çoğunluktadır. 20 çekirdekte düz, 6 çekirdekte yüzüklü, 1 çekirdekte ise düz-yüzüklü hazırlanmış vurma düzlemleri mevcuttur.

Uçlu *levallois* çekirdeklerde alınan tercihli ürün sayısı en az 1, en çok 2'dir. Çekirdeklerden iki tanesi üzerinden, tek kutuptan, ikişer uç alınmıştır. Alınan ürün ortalaması 1'dir.

Uçlu *levallois* çekirdekler içinde alet özelliği taşıyan örneklerle rastlanmamıştır.

Çekirdeklerin hiçbirinde kırık ve ham yüz yoktur. Çekirdeklerin 6 tanesinde kabuk bulunmamaktadır. 21 çekirdek ise çeşitli oranlarda kabuk taşımaktadır. Çekirdeğin yarısından daha büyük alanlarda kabuk taşıyan örneklerle karşılaşılmamıştır (Bk. Grafik 44, Tablo 54).

Grafik 44: Uçlu Levallois Çekirdeklerde Kabuk Durumu

<i>Kabuk Durumu</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Yok</i>	<i>6</i>	<i>22</i>
<i>Kalıntı</i>	<i>1</i>	<i>4</i>
<i><1/2 Alan</i>	<i>17</i>	<i>63</i>
<i>=1/2 Alan</i>	<i>3</i>	<i>11</i>
<i>TOPLAM</i>	<i>27</i>	<i>100</i>

Tablo 54

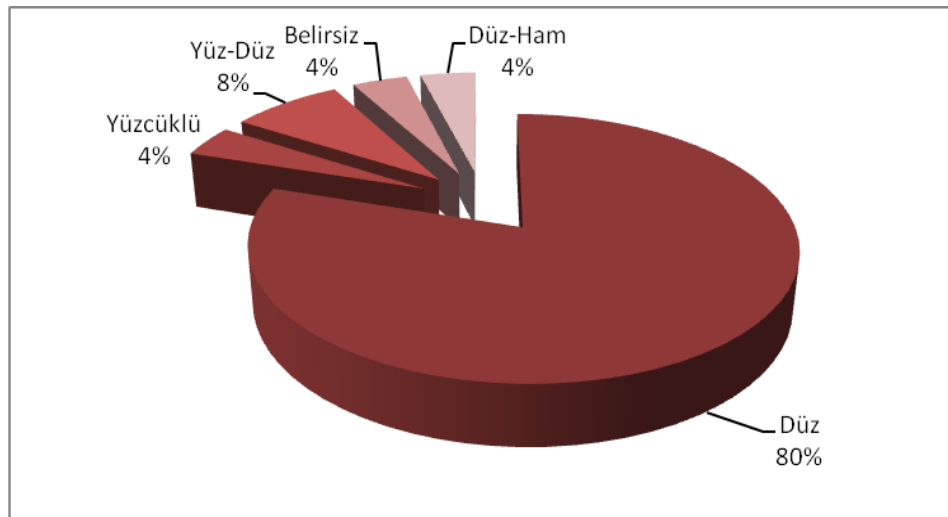
Ölçme yöntemi, çekirdeklerin geneline uyguladığımız yöntemle, yongalamanın yönüne göre gerçekleştirilmiştir (Bk. Tablo 55).

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
<i>Uzunluk</i>	47	101	69
<i>Genişlik</i>	48	97	64
<i>Kalınlık</i>	14	56	30
<i>Ağırlık</i>	47	378	156

Tablo 55

Atipik Levallois: *Levallois* çekirdekler içinde “Atipik *Levallois*” diye adlandırdığımız bir grup çekirdek bulunmaktadır (Levha XXV-XXVI). Atipik *levallois* çekirdeklerin sayısı 25’tir. Bunlardan 13 tanesi, her iki yüzden de *levallois* yongalamanın yapıldığı çekirdeklerdir (Levha XXVI-Şekil 2). 12 tanesi ise kısmen hazırlanmış ve yongalama yüzünde büyük oranda ham yüz taşıyan, ham yüzün bir kısmı, alınan ürünün üzerine taşınacak şekilde yontulmuş çekirdeklerdir (Levha XXV, Levha XXVI-Şekil 1).

Atipik *levallois* çekirdeklerin vurma düzlemleri ağırlıklı olarak düz hazırlanmıştır. 20 çekirdekte düz, 1 çekirdekte yüzcüklü, 2 çekirdekte düz-yüz, 1 çekirdekte düz-ham vurma düzlemleri kullanılmıştır. 1 çekirdekte ise vurma düzleminin şekli belirlenememiştir (Bk. Grafik 45, Tablo 56).

Grafik 45: Atipik Levallois Çekirdeklerde Vurma Düzlemi Şekli

<i>Vurma Düzlemi Şekli</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
<i>Düz</i>	20	80
<i>Yüzcüklü</i>	1	4
<i>Düz-Yüzcüklü</i>	2	8
<i>Düz-Ham</i>	1	4
<i>Belirsiz</i>	1	4
<i>TOPLAM</i>	25	100

Tablo 56

Atipik *levallois* çekirdeklerin bir kısmı *recurrent* metotla yontulmuştur. Bunlardan 6 tanesi tek kutuplu *recurrent levallois*, 1 tanesi ise tek kutuplu yöneşen *recurrent levallois* çekirdek alt tipine girmektedir.

Tercihli ürün sayısı en az 1, en çok 6'dır. İki yüzden de yongalanmış çekirdeklerde her iki yüzdeki tercihli ürünler sayılmıştır. Bu nedenle, *levallois recurrent* ve *proto levallois recurrent* çekirdeklerde en fazla tercihli ürün sayısı 4 iken atipik *levallois* çekirdeklerde 6 ürüne kadar yükselmiştir. Alınan tercihli ürün sayısının ortalaması ise 2'dir. Son alınan ürün 21 çekirdekte yonga, 4 çekirdekte dilgi tespit edilmiştir.

Atipik *levallois* çekirdeklerin 22 tanesinde hiç kırık yoktur. 3 çekirdekte ise $\frac{1}{2}$ alandan küçük kırıklar tespit edilmiştir. 12 çekirdekte ham yüzeylere rastlanmamıştır. 12 çekirdekte, çekirdeğin bütününe oranla $\frac{1}{2}$ alandan küçük ham yüzeyler bulunmaktadır. 1 çekirdekte ise çekirdeğin yarısına eşit bir alan ham haldedir. Çekirdeklerden 7 tanesinde kabuk yoktur. 10 çekirdekte kalıntı halinde, 6 çekirdekte çekirdeğin yarısından daha küçük alanlarda kabuk bulunmaktadır. 2 çekirdekte ise kabuklu alan çekirdeğin yarısı kadardır.

Atipik *levallois* çekirdekler içinde, düzeltili ya da kullanım izi gösteren parçalara rastlanmamıştır.

Atipik *levallois* çekirdeklerde ölçme yöntemi çekirdeklerin durumuna göre değişkenlik göstermektedir. Yalnızca tam bir *levallois* hazırlık göstermemesi nedeniyle atipik olarak değerlendirilen çekirdeklerde yine alınan ürünün eksenine göre yönlendirme yapılmıştır. İki yüzden de yongalanmış *levallois* çekirdeklerde ise yongalamanın öncelik sonralık durumu, yongalamanın görece daha başarılı olması gibi niteliklere göre ölçüm yönleri tayin edilmiştir (Bk. Tablo 57).

	<i>En Az</i>	<i>En Çok</i>	<i>Ortalama</i>
<i>Uzunluk</i>	49	108	73
<i>Genişlik</i>	37	97	70
<i>Kalınlık</i>	16	48	33
<i>Ağırlık</i>	48	287	182

Tablo 57

SONUÇ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi prehistorik açıdan en çok araştırılmış ve araştırmalara cömertçe karşılık vermiş bölgelerimizin başında gelmektedir. İlk kez 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında tesadüf edilen prehistorik buluntulara her geçen gün yenileri eklenmiştir. Sistemli ve kapsamlı olmayan ilk araştırmalardan sonra, zamanla kapsamı daha geniş, belli bir sisteme oturtulan ve daha çok, mesleğe hakim kişiler tarafından yürütülen kazı ve araştırmalar, bölgenin gerçek potansiyelini ortaya koymakta gecikmemiştir. Bölgede araştırmalar devam ettikçe elde edilen veriler, bölgenin daha çok araştırılması gereğini de doğurmuştur. GAP kapsamında yapımına başlanan baraj gölleri, bölgede birçok alanı sular altında bırakacağından ODTÜ-TAÇDAM projesi kapsamında bu alanların araştırılmasına öncelik verilmiştir. Ilısu Baraj Gölü alanında yapılan Paleolitik Çağ yüzey araştırmaları hem arkeolojik verilerin kurtarılmasını hem de bugüne dek yeterince araştırılmamış olan Dicle Havzası ile ilgili Paleolitik Çağ'a ait bilgilerin açığa çıkarılmasını sağlamıştır. 7 sezon gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında Paleolitik Çağ'a ait çok sayıda buluntu yeri tespit edilmiş ve Paleolitik Çağ'ın çeşitli evrelerine ait yontmataş malzemeler elde edilmiştir.

Tezimizin amacı doğrultusunda incelenen Ilısu Baraj Gölü alanı Paleolitik Çağ çekirdeklerinin toplamı 872'dir. Hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdekler olarak iki ana grup altında incelenen çekirdekler, çeşitli alt tipler göstermektedir. Hazırlanmamış çekirdekler; şekilsiz, yuvarımsı, tek kutuplu, iki kutuplu, çapraz kutuplu çekirdekler ve çekirdeğe dönüştürülmüş yongalardan oluşan alt tipleri kapsamaktadır. Hazırlanmış çekirdekler ise; disk biçimli, piramit biçimli, prizmatik ve *levallois* çekirdek alt tiplerini vermektedir. *Levallois* çekirdekler de kendi içinde, uygulanan metoda göre çeşitlilik göstermektedir. *Levallois lineal*, *levallois recurrent* ve uçlu *levallois* çekirdeklerin yanı sıra tekniğin uygulanışında görülen bazı farklılıklara göre atipik *levallois* çekirdekler; *lineal* ve *recurrent* metotlarda daha basitçe gerçekleştirilmiş hazırlık evrelerine göre *proto levallois lineal* ve *proto*

levallois recurrent çekirdekler de Dicle Havzası'nın *levallois* çekirdekleri içinde yerini almaktadır.

Dicle Havzası'nın hazırlanmamış çekirdeklerine baktığımızda en fazla karşımıza çıkan alt tip şekilsiz çekirdekler olup Güney Doğu Anadolu'da Adıyaman-Samsat yöresinin şekilsiz çekirdekleriyle büyük benzerlikler göstermektedirler. Dicle Havzası şekilsiz çekirdeklerinin pek çoğu, Adıyaman-Samsat yöresinin çekirdeklerinde olduğu gibi, üzerlerinde kabuk taşımaktadırlar. Düzensiz yongalanmış şekilsiz çekirdeklerin hemen hepsi yonga çekirdeğidir. Bazıları, üzerinde hem yonga hem dilgi negatif izlerini taşımaktadır ancak bunların sayısı oldukça azdır. Yongalanışı, kabuk durumu, alınan ürün cinsi açısından benzerlikler gördüğümüz Adıyaman-Samsat yöresi çekirdekleri ile Dicle Havzası çekirdekleri boyutları açısından da yakın görünmektedir.

Adıyaman-Samsat yöresinde tek örnekle temsil edilen yuvarımsı çekirdek tipi, Dicle Havzası yüzey buluntuları içinde 25 örnekle temsil edilmektedir. Oldukça tipik olduğu bildirilen Adıyaman Samsat yöresine ait yuvarımsı çekirdek hiç kabuk taşımamaktadır.⁶⁷ Tezimizin kapsamında incelediğimiz 25 yuvarımsı çekirdekten 10 tanesi hiç kabuk taşımamakta, 7 tanesi ise kalıntı halinde kabuk taşımaktadır. Kabuk ve ham yüz durumuna baktığımızda oranların ve sayıların diğer hazırlanmamış çekirdeklere göre daha düşük olduğu görülmektedir. Her bir çıkarımın daha sonra vurma düzlemi olarak kullanıldığı, el içinde döndürülerek yongalanan ve genel olarak çok yüzlü bir yongalama gösteren yuvarımsı çekirdekler için bu oranların azlığı normal görünmektedir. Adıyaman Samsat yöresine ait tek yuvarımsı çekirdeğin boyutlarına baktığımızda, Dicle Havzası yuvarımsı çekirdeklerinin boyutlarının ortalaması ile çok yakın olduğu görülmektedir. Tek örnekle karşılaştırma yapmak çok doğru görünmemekle birlikte bu bilgiyi vermekte fayda görüyoruz.

⁶⁷ Kartal, 1992: 116

Dicle Havzası hazırlanmamış çekirdekleri içinde karşımıza çıkan diğer alt tipler tek kutuplu, iki kutuplu ve çapraz kutuplu çekirdeklerdir. Tek ve iki kutuptan yontulmuş her iki alt tipte de, sayısal olarak, kabuk taşıyanlar fazladır. Bu durum yontulma stratejileriyle ilişkilidir. Çapraz kutuplu 8 çekirdek için de durum değişmemektedir. Tek ve iki kutuplu çekirdeklerde yonga, dilgi ve dilgicik çıkarımlarının yapıldığı görülmektedir. Ancak dilgi ve dilgiciklerin sayısı yongalara oranla daha azdır. Çapraz kutuplu çekirdeklerde ise alınan ürünlerin tamamı yongadır. Tek kutuptan, iki kutuptan ve çapraz kutuplardan yontulmuş hazırlanmamış çekirdeklerin ölçü ortalamaları birbirine çok yakındır. Diğer hazırlanmamış çekirdeklerde olduğu gibi boyutların iri, çekirdeklerin tükenmemiş olduğu görülmektedir.

Malzememiz içinde, yongadan dönüştürülmüş çekirdeklerin 24 örneği vardır. Bu tür malzemenin örneklerine Güney Doğu Anadolu'da Adıyaman-Samsat yöresi çekirdekleri içinde de rastlanmıştır. Kabuklu çekirdeklerin sayısı fazla olmakla birlikte, yonganın iç yüzünü oluşturan, halihazırda kabuksuz bir yüzeye sahip bu yongaların çekirdek olarak tercih sebebi olabileceği düşünülebilir. Ancak Dicle Havzası çekirdekleri içinde bu tür çekirdeklerin sayısı, bizi böyle bir sonuca ulaştıracak kadar fazla değildir. Ayrıca çıkarımlar her zaman yonganın iç yüzünden yapılmamaktadır. Şimdilik, bir yüzü kabuksuz olan yongaların, bu özellikleri nedeniyle çekirdeğe dönüştürüldüklerini söylemek doğru olmayacaktır.

Genel olarak hazırlanmamış çekirdeklere baktığımızda, bunların çoğunlukla yonga üretimine yönelik olarak yontulmuş, çeşitli alt tipler gösteren ve yongalamanın çekirdek tükeninceye kadar devam ettirilmediği, iri çekirdekler olduğu görülmektedir. Bazı çekirdekler üzerinde, yongalarla birlikte dilgi ve dilgicik negatifleri de bulunmaktadır. Ancak bunların hiçbirisi dilgi çekirdeği olmamakla birlikte, bu çıkarımların dilgi veya dilgicik vermesi tesadüfi görünmektedir. Çekirdeklerin irice boyutları dikkate alındığında hammadde kullanımında tasarrufa gidilmediği söylenebilir. Bölgede çakmaktaşı hammaddenin varlığı bu duruma

tatmin edici bir açıklama getirmektedir. Küçük boyutlu çekirdeklerde ise boyutun, çekirdeğin tüketilmiş olmasıyla değil, seçilen hammaddenin doğal boyutuyla ilgili olduğu, kabuk ve ham yüz oranlarından anlaşılabilmektedir. Herhangi bir hazırlık evresinden geçmeyen, dolayısıyla hazırlık çıkarımları taşımayan hazırlanmamış çekirdeklerde, ürün alınmamış alanlarda ham yüzeylerin ve kabuğun bulunması son derece doğaldır.

Dicle Havzası Paleolitik Çağ çekirdeklerinin büyük çoğunluğunu hazırlanmış çekirdekler teşkil etmektedir. Hazırlanmamış çekirdekler %33 oranında temsil edilirken hazırlanmış çekirdeklerin oranı %67'dir.

Disk biçimli çekirdekler, *levallois* çekirdeklerden sonra, sayıca en çok temsil edilen alt tipi oluşturmaktadır. Disk biçimli çekirdeklerin bir kısmının da *levallois* çekirdeklerden disk biçimli çekirdeğe dönüştürüldüğü anlaşılmaktadır. Karkamış bölgesi⁶⁸ ve Adıyaman-Samsat'ta⁶⁹ da *levallois*dan diske dönüşmüş çekirdeklere rastlandığı bilinmektedir. Hem Samsat'ta hem de Ilısu'da, *levallois* çekirdekten diske dönüştürülmüş çekirdekler tüketilinceye kadar yontulmamıştır. Dolayısıyla *levallois* özelliklerin çekirdek üzerinde izlenmeye devam etmesine olanak sağlamaktadır. Bu durum *levallois* çekirdekleri diske dönüştürmekteki amacın hammaddeyi en etkin şekilde kullanmakla ilgili olmadığını göstermektedir. Bu, belki de hazırlanmış ve üzerinden çıkarım yapılmış bir çekirdeği tekrar kullanmaktaki pratiklikle ilgilidir.

Disk biçimli çekirdeklerin çoğunun çeşitli oranlarda kabuk taşıdığı görülmektedir. Kalıntı halinde kabuk taşıyanları bir kenara bırakacak olursak, kabuklu çekirdekler tek yüzden yontulmuş yassı çekirdeklerdir. Samsat'ta da kabuklu çekirdekler aynı özellikleri taşımaktadır ve burada da kabuksuz ya da kalıntı halinde kabuklu çekirdekler, iki yüzden yongalamanın yapıldığı disk biçimli çekirdeklerdir. Çok yassılaştırmış çekirdekler görülmekle birlikte oldukça kalın ve iri

⁶⁸ Babataş, 2012: 42

⁶⁹ Kartal, 1992: 117

örneklere de rastlanmıştır. Dicle Havzası disk biçimli çekirdekleri içinde 3 adet mikrodisk çekirdek de bulunmaktadır.

Ilısu Baraj Gölü alanında ele geçen piramit biçimli çekirdekler, dilgi ve dilgicik çekirdekleri olmalarına karşın hemen hemen hepsinin üzerlerinden alınmış son ürünler yongadır. Ancak piramit biçimli çekirdeklerden 2 tanesi tamamen yonga çekirdeğidir. Piramit biçimli çekirdeklerin büyük çoğunluğu kabuksuzken, bir kısmı kalıntı halinde, bir kısmı da çekirdeğin bütününe oranla $\frac{1}{2}$ alandan daha küçük alanlarda kabuk taşımaktadır. Çekirdeklerin genel olarak tipik olmadıkları söylenebilir ancak örneklerden bir tanesi diğerlerine göre daha geç bir döneme ait gibi görünmektedir. Üst Paleolitik ya da sonrasına ait olabilir (Levha XIV-Şekil 1). Adıyaman-Samsat'ta piramit biçimli çekirdekler daha kaliteli dilgi ve dilgicik veren ve daha tipik örneklerdir.⁷⁰ Karşılaştırıldığında, Ilısu'daki çekirdeklerin daha erken bir döneme tarihlenebileceği ya da Dicle Havzası'nın kendine özgü bir biçimi olduğu düşünülebilir.

Prizmatik çekirdekler genel olarak tek ve iki kutuplu ve düz hazırlanmış vurma düzlemlerine sahip, piramit biçimli çekirdeklere göre daha çok dilgi ve dilgicik veren çekirdeklerdir. Piramit biçimli çekirdeklerde yonga ve dilgi ya da dilgicik negatifleri bir aradayken prizmatik çekirdeklerde yalnızca iki örnekte dilgi-yonga ya da dilgicik-yonga negatiflerine aynı çekirdek üzerinde rastlanmıştır. Diğer prizmatik çekirdekler tamamen dilgi ve dilgicik veren çekirdeklerdir. Tipik ve tipik olmayan örnekler vardır. Samsat yöresi prizmatik çekirdekleri de Üst Paleolitik örneklerine yaklaşan tipik, daha erken dönemlere tarihlenebilecek daha az tipik ve tipik olmayan örnekler göstermektedir.⁷¹

⁷⁰ Kartal, 1992: 119

⁷¹ Kartal, 1992: 118

Ilısu Baraj Gölü alanı prizmatik çekirdeklerinde kabuksuz ve kalıntı halinde kabuk taşıyan örnekler fazladır. Samsat prizmatik çekirdekleri de aşağı yukarı aynı özelliği göstermektedir. Samsat çekirdekleri daha çok tek yönlü yongalanmıştır.

Ilısu Baraj Gölü alanından toplanan yüzey malzemesi içinde *levallois* çekirdeklerin sayısı fazladır. Toplam çekirdek sayısının yaklaşık yarısı kadardır. *Levallois* tekniğin uygulanaşına baktığımızda *proto* tipler de dahil olmak üzere en çok *recurrent* metodun uygulandığı görölmektedir. Daha sonra da *lineal* metodun fazlaca uygulandığı görölür. Uçlu *levallois* çekirdekler ise *lineal* ve *recurrent* tiplere göre çok daha azdır. Alınan ürün negatiflerine baktığımızda, daha çok yonga elde etmeye yönelik bir üretim göze çarpmaktadır. Dilgi üretimi çok daha azdır.

Samsat'ta daha çok *lineal* metot uygulanmışken⁷² Karkamış'ta *recurrent* metodun belirgin bir farkla daha çok uygulandığı görölmektedir.⁷³ Ancak bahsi geçen her iki buluntu yerinde de Ilısu'da olduğı gibi daha çok yonga üretimini gözetten bir üretim söz konusudur.

Genel olarak yüzcüklü vurma düzlemlerinin arandığı *levallois* teknolojisi, durumun her zaman böyle olmayacağını kanıtlarını Dicle Havzası'nda gösterir gibidir. Ilısu Baraj Gölü alanı *levallois* çekirdeklerinde, Güneydoğı Anadolu'nun diğler *levallois* çekirdeklerinden farklı olarak düz hazırlanmış vurma düzlemleri baskın şekilde kullanılmıştır. Karkamış Baraj Gölü alanının *levallois* çekirdeklerinde vurma düzlemleri %88 oranında yüzcüklü hazırlanmıştır.⁷⁴ Samsat yöresi *levallois* çekirdekleri için de durum benzerdir. Samsat'ta 22 adet *levallois* ve 3 adet *proto levallois* çekirdekten 15 tanesi yüzcüklü hazırlanmış vurma düzlemine sahiptir. Bu durum *levallois* tekniğin uygulanaşında Dicle Havzası'nın diğlerlerinden ayrıldığını

⁷² Kartal, 1998: 161

⁷³ Babataş, 2012: 33

⁷⁴ Babataş, 2012: 37

göstermektedir. Özellikle Fırat Havzası, *levallois* teknolojisi açısından daha uzmanlaşmış görünmektedir.

Levallois çekirdeklerin çoğu çeşitli oranlarda kabuk taşımaktadır. Kabuk oranları daha çok, çekirdeğin bütününe oranla $\frac{1}{2}$ alandan daha azdır. Kabuklu olanlar genelde bombeli tiplerdir. Az da olsa kabuğundan tamamen arındırılmış örnekler de vardır. Samsat'ta ve Karkamış'ta *levallois* çekirdekler kabuklu ve bombelidir ve kabuğu tamamen soyulmuş tipler yassılaştırmıştır. Kabuklu ve yassı tipler hammaddenin doğal formunun düz olduğu örneklerdir.

Levallois lineal çekirdeklerde sıklıkla karşımıza çıkan bir durum, *levallois* yonga alındıktan sonra, *levallois* pozisyonunu bozan bazı çıkarımlara rastlanmıştır. Bunların bir kısmı tesadüfi ya da sonradan oluşmuş gibi görünmektedir. Ancak sayıları daha az olan ve bilinçli alınmış gibi görünen *levallois* pozisyonunu bozan çıkarımlar da vardır. Bunlar *levallois* pozisyonunu bozmakla birlikte teknik açısından bir farklılık yaratmamaktadır. Çünkü *levallois* hazırlığı yapıp *lineal* metot uygulandıktan sonra gerçekleştirilmişlerdir. Bu çekirdekler teknik olarak *levallois lineal* çekirdeklerdir. Bu durum daha çok pratik bir uygulama gibi görünmektedir. Halihazırda yongalanmış, kabuksuz bir yüzeye sahip çekirdeğin terk edilmeden önce bir kez daha değerlendirildiğini düşünmemek için hiçbir sebep yoktur. *Levallois* pozisyonunu bozan bu türden çıkarımlara Samsat yöresi *levallois* çekirdekleri üzerinde de rastlanmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Samsat ve Karkamış bölgelerinin malzemesine baktığımızda çekirdekler içinde yine baskın grubu *levallois* çekirdeklerin oluşturduğunu görmekteyiz. Ancak Samsat yöresinde *proto* tiplerin ender olduğu bilinmektedir.⁷⁵ Ilısu Baraj Gölü alanında ise *proto* tipler hiç de azımsanacak sayıda değildir. *Lineal* ve *recurrent* metotların uygulandığı *proto*

⁷⁵ Kartal, 1992: 117

levallois çekirdekler, daha basit düzeyde hazırlık gösteren ve daha beceriksizce çıkarımların yapıldığı çekirdeklerdir. Kabuk oranları fazla, yer yer ham yüzeyler bulundurabilen, genel olarak düz hazırlanmış vurma düzlemleri olan çekirdeklerdir. Ancak düz hazırlanmış vurma düzlemleri Dicle Havzası çekirdeklerinde görülen genel bir özelliktir. Boyutları ise diğer *levallois* çekirdeklerle aşağı yukarı aynıdır. Bu tür çekirdeklerin varlığı ve sayıca da fazla oluşları, bölgede *levallois* tekniğin en erken örneklerine rastladığımızı göstermektedir. *Proto levallois* çekirdeklerin, Orta Acheuleen başlangıcına tarihlendirilebilecekleri düşünülmektedir.

Uçlu *levallois* çekirdekler, diğer *levallois* çekirdeklere göre çok daha azdır. Güneydoğu Anadolu'nun incelemesi yapılmış diğer buluntu toplulukları içinde de uçlu *levallois* çekirdeklerin oranı aşağı yukarı aynıdır. Malzememiz içindeki uçlu *levallois* çekirdeklerde genel olarak düz hazırlanmış vurma düzlemleri görülmektedir. Bir örnekte alınan ucun sap kısmı çekirdek üzerinde özenli bir şekilde hazırlanmıştır (Levha XXIV-Şekil 1). Çekirdeklerin iki tanesinden ikiyeşer uç alınmış, her ikisi de tek kutuptan yongalanmışlardır. Uçlu *levallois* çekirdeklerin boyutları ve ağırlıkları diğer *levallois* çekirdekler ile hemen hemen aynıdır.

Atipik *levallois* çekirdekler, iki grup çekirdeği barındırmaktadır. Bunlardan birincisi, tam manasıyla *levallois* tekniğin aşamalarının izlenemediği, üzerlerinde ham yüzlerin olduğu çekirdeklerdir. Bu tür çekirdekleri *levallois* grubu içine almamızın sebebi, tam olarak olmasa da tasarlanmış yongaların alınmış olmasıdır. İkinci grubu ise çekirdeğin her iki yüzünden de *levallois* çıkarımların alındığı iki yüzlü *levallois* çekirdekler oluşturmaktadır. Çekirdeklerin boyutları ve tüketilmeden terk edilmiş olmaları dikkate alındığında, hammadde açısından sıkıntılı görünmeyen bölgede niçin böyle bir uygulama yapıldığı bilinmemektedir. Bu uygulamayı da *levallois*dan dönüştürülmüş disk biçimli çekirdeklerde ve *levallois lineal* çekirdeklerde görülen *levallois* pozisyonunu bozan çıkarımlar gibi pratik bir uygulama olarak değerlendirmek akla yatkın görünmektedir. Bu tür çekirdeklerin örneklerine Güneydoğu Anadolu'da Samsat yöresinde ve Karkamış bölgesinde

rastlanmazken Antalya-Karain Mağarası'nın *levallois* çekirdekleri içinde bu tür bir örneğe rastlandığı bilinmektedir.⁷⁶ Karain Mağarası'nda çakmaktaşı hammadde oldukça sınırlıdır ve çekirdeklerin iki yüzünün de kullanılmış olması bu nedene bağlanabilir. Ancak Ilısu örnekleri için aynı şeyi söylemek olanaklı değildir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne ait *levallois* çekirdeklerin boyutlarına baktığımızda Ilısu Baraj Gölü alanından toplanmış çekirdeklerin Karkamış ve Samsat *levallois* çekirdeklerine oranla daha ufak oldukları görülmektedir. Bu üç buluntu yeri içinde, Karkamış *levallois* çekirdekleri en iri boyutları gösterirken ardından Samsat *levallois* çekirdekleri gelmektedir. Ilısu Baraj Gölü alanının çekirdekleri bunlara oranla daha ufak kalmaktadır. Bu durum, Fırat Havzası'nın çakmaktaşı hammadde açısından daha zengin olduğunu göstermektedir. Dicle Havzası'nda ise daha küçük boyutlu çekirdeklerin varlığı, çekirdeklerin tüketilmiş olmasından ziyade hammaddenin boyutuyla ilgili gibi görünmektedir.

Dicle Havzası'nda *levallois* çekirdeklerin boyut ve ağırlık ortlamalarına baktığımızda bir standartlaşmaya doğru gidildiği açıkça görülebilmektedir. Özellikle *levallois lineal* ve *recurrent* çekirdekler neredeyse birbirinin aynı ortalamaları vermektedir. Proto tipler içinse aradaki birkaç milim ve birkaç gramlık fark proto *levallois* çekirdeklerin hazırlanışındaki farklılıkla açıklanabilir. Boyutlardaki bu standartlaşma Karkamış Baraj Gölü alanı *levallois* çekirdeklerinde de gözlenmiştir. Bu ise yongalamanın avuç içinde yapılmasına, çekirdeklerin de avuç içine sığacak biçimde şekillendirilmiş olmasına bağlanmaktadır ve bunun da tercihli ürünün boyutlarının önceden tahmin edilebilir olması sonucunu doğurduğu düşünülmektedir⁷⁷.

Dicle Havzası'nın geneline ve hatta karşılaştırmasını yaptığımız Karkamış ve Samsat yöresi çekirdeklerine baktığımızda *levallois* teknolojinin baskın şekilde

⁷⁶ Ceylan, 1998: 178

⁷⁷ Babataş, 2012: 38-39

uygulanmış olduğunu görmekteyiz. Dicle Havzası çekirdekleri Adıyaman-Samsat ve Karkamış Baraj Gölü alanı çekirdekleri ile benzerlikler göstermesinin yanı sıra bazı farklılıklar da sergilemektedir. Örneğin *proto* tiplerin fazla oluşu ve *proto* tiplerden, gelişmiş bir *levallois* tekniğine doğru tüm örneklerin Dicle Havzası'nda mevcut oluşu ve *levallois* tekniğin uygulanışı belirgin farklar yaratmaktadır. Bunun yanı sıra atipik *levallois* olarak adlandırdığımız tipler de Dicle Havzası'nda özgün bir görünüm sergilemektedir.

Genel olarak Dicle Havzası'na bakacak olursak, hazırlanmış çekirdeklerin ağırlıkta olduğu, bunlar içinde de *levallois* çekirdeklerin dikkat çekici bir sayıya sahip olduğu görülmektedir. Kullanılan hammaddenin tamamı çakmaktaşıdır. Hammadde kaynaklarına ulaşmaktaki kolaylıkla açıklık kazanacak biçimde, çekirdeklerin tükenmeden terk edildiği görülmektedir. Hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdeklerin pek çoğu, çeşitli oranlarda kabuk taşımaktadır. Özellikle hazırlanmamış çekirdekler ve hazırlanmış çekirdekler içinde *proto levallois* ve atipik *levallois* çekirdeklerin bir kısmı ham yüzler de göstermektedir. Malzeme yüzey buluntusu olduğundan pek çoğu patinalıdır. Yine yüzey malzemesi olmalarına karşın kırık malzeme çok azdır.

Çekirdeklerden bazılarının daha sonra alet olarak kullanılmış olabileceklerini düşündüren birtakım düzeltiler, dişlemeler ve çontuklar görülmüştür. Bunlar şüpheli ya da şüphesiz olarak alete dönüştürülmüş olabilirler ancak düzelti ve kullanım izlerinin detaylı olarak incelenmesinin tezimizin kapsamı dışında olduğunu daha önce belirtmiştik. Yalnızca bu tür çekirdeklerin varlığını bildirmekle yetindik. Tüm çekirdekler içinde bu tür özellikler gösteren örnekler oldukça azdır.

Hazırlanmış ve hazırlanmamış çekirdeklere ait birçok alt tipin görülebildiği Dicle Havzası çekirdekleri genel olarak yonga üretimine yönelik kullanılmışlardır. Daha sonra sırasıyla dilgiler, uçlar ve dilgicikler gelmektedir. Ilısu Baraj Gölü

alanının daha önceki yıllarda çalışılmış yontmataş buluntularına baktığımızda da taşımalarının büyük çoğunluğunu yongaların oluşturduğu görülmektedir.⁷⁸ Çekirdekler üzerinde tespit edilen ürün cinsi ile bölgeden ele geçmiş taşımalarının cinsi birbirini tamamlar niteliktedir. Bölgede, dilgi veren çekirdeklerin pek çoğu aslında yonga çekirdekleridir. Bu nedenle de yonga ve dilgi, bazen de yonga ve dilgicik çıkarımları aynı çekirdek üzerinde izlenebilmektedir. Dilgi üretimi, pek çok kez yonga üretimiyle ilintili ve tesadüfi görünmektedir.

Çekirdeklerin hazırlanmış ve hazırlanmamış oluşlarına, hazırlanmış çekirdeklerde tekniğin uygulanışına baktığımızda, Alt ve Orta Paleolitik karakterli bir buluntu grubuyla karşı karşıya olduğumuz anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra şüpheli olarak Üst Paleolitik ya da sonrasına ait olabilecek bazı parçalar da mevcuttur. Ilısu Baraj Gölü alanında yüzey araştırmaları sırasında rastlanmış buluntu yerlerinin pek çoğunun Alt ve Orta Paleolitik karakterli olduğu bildirilmektedir. Bölgeden elde edilen malzeme içinde clactonien teknikle üretilmiş yongaların ve daha çok Orta ve Üst Acheuleen'e ait özellikler gösteren iki yüzeyli aletlerin varlığı⁷⁹ tüm malzeme içinde zaman aralığı açısından bir bütünlük sağlamaktadır. Bölgede, çekirdeklerin dışında da, Üst Paleolitik ya da sonrasına atfedilebilecek buluntular oldukça sınırlıdır⁸⁰.

Bölgenin, genelde Paleolitik Çağ açısından durumunun, özelde ise çekirdek yontma stratejilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için kazı ve araştırmaların devam etmesi, özellikle dolgu içinden sistemli şekilde elde edilmiş malzemenin incelenmesi gereği ortadadır. ODTÜ-TAÇDAM projesinin, acil olarak kurtarılması gerekli alanlara öncelik verdiği ve bu proje kapsamında araştırılan alanların baraj gölü alanıyla sınırlı tutulduğu bilinmektedir. Bu nedenle Dicle Havza'sında araştırılmayı bekleyen, baraj gövdesine uzak daha birçok alanın var olduğu unutulmamalıdır. İncelediğimiz malzemeye dayanarak ortaya koyduğumuz bazı istatistiksel veriler ve

⁷⁸ Özel, 2006: 84; Yalçınkaya, 2010: 49

⁷⁹ Taşkiran, 2006; Taşkiran-Kartal, 2003; 2004a; 2004b; 2005; 2006; 2008; 2009; 2010

⁸⁰ Taşkiran-Kartal, 2003; 2004a; 2004b; 2005; 2006; 2008

yorumlar, bu alanların araştırılması ve malzemesinin incelenmesi ile tamamlanacak, hatta belki tümden değişecektir. Bölgenin önce kendi içinde sonra da yakın çevresiyle bağlarının incelenmesi de bazı geleneklerin kökeniyle ilgili bilgileri netleştirecektir.

KAYNAKÇA

ALGAZE, G., (1990), “The Tigris-Euphrates Archaeological Survey Project, 1988”, *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 391- 403, Ankara Üniversitesi Basımevi.

ALGAZE, G., ROSENBERG, M., (1991), “The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project, 1989”, *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 137- 446, Ankara Üniversitesi Basımevi.

ALGAZE, G., (1992), “The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project, 1990”, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 425- 445, Ankara Üniversitesi Basımevi.

ALGAZE, G., BREUNİNGER, R., KNUDSTAD, J., (1994), “The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: Final Report of the Birecik and Carchemish Dam Survey Areas”, *Anatolica* 20, s. 1-96

ATASAYAN, M., (1939), “1938 Yılında Gaziantep Köylerinden Dülük Civarında Bulunan Paleolitik Tipte Çakmak Taşı Aletleri Üzerine Bir Not”, *Türk Arkeoloji Mecmuası*, Sayı 19–22, s.313–317, Ankara.

BABATAŞ, B., (2012), *Karkamış Baraj Gölü Alanında Bulunan Levallois Çekirdeklerin Tekno-Tipolojik Analizi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

BOEDA, E., (1988), “Le Concept Levallois Et Evaluation De Son Champ D’Application”, *L’Homme de Neanderthal*, Vol. 4, s. 13-26, Liege.

BOSTANCI, E., (1961), “Güneydoğu Anadolu Araştırmaları Dülük ve Kartal’ın Chellean ve Acheulean Endüstrisi”, *Anadolu/Anatolia* VI, s. 87-108, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

BOSTANCI, E., (1973), “Güneydoğu Anadolu’da Adıyaman Çevresinde Yapılan Paleoantropolojik Prehistorik ve Quaterner Problemleri Üzerine Bir Araştırma”, *Antropoloji* 6, s.89-170, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

CEYLAN, K., (1994), *Karain Mağarası, Levallois Tekniği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

CEYLAN, K., (1998), “Karain Mağarası Levallois Çekirdeklerinin Tekno-Tipolojik Analizi”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 1-2, Cilt 38, s. 173-186, Ankara.

ÇİNER, R., (1958), “Gaziantep Çevresinde Paleolitik Buluntular”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 3-4, Cilt 16, s. 125-129, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

EREK, C. M., (1998), “Karain Mağarası Orta Paleolitik Kenar Kazıyıcılarının Tersiyolojik İncelemesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 1-2, Cilt 38, s. 205-228, Ankara

ERGUVANLI, K., (1946), “Gaziantep- Narlı Arasında Bulunan Paleolitik Aletler Hakkında Bir Not”, *Belleten*, Cilt X, Sayı 9, s. 375-379, Ankara.

GARRARD, A., COLOLLY, J., MOLONEY, N., WRIGHT, K., (1996), The Early Prehistory of the Sakçagözü Region, North Levantine Rift Valley: Report on 1995 Survey Seson”, *Anatolian Studies*, Vol. XLVI, s. 53-81, London

KANSU, Ş.A., (1964), “Güneydoğu Anadolu ve “Chopper”, “Chopping-Tools” Endüstrisi Hakkında”, *Belleten*, Cilt XXVIII, Sayı 109, s.161-163, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

KARTAL, M., (1992), *Paleolitikte Çekirdekler ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne Ait Örnekleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

KARTAL, M., (1998), “Samsat Yöresinin Paleolitik Çekirdekleri Hakkında Tekno-tipolojik Gözlemler”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 38/1-2, s. 157-172, Ankara.

KÖKTEN, K., (1947a), “Bazı Prehistorik İstasyonlar Hakkında Yeni Gözlemler”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, V/II, s. 223-236, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

KÖKTEN, K., (1947b), “1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları”, *Belleten*, Cilt XI, Sayı 43, s. 431-472, Ankara.

KÖKTEN, K., (1947c), “1946 Yılı Tarih Öncesi Araştırmaları”, *Belleten*, Cilt XI, Sayı 41, s. 161-163, Ankara.

MİNZONİ-DEROCHE, A., (1988), “1986 Yılı Gaziantep Yöresi Paleolitik Araştırmaları”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II. Cilt, s. 275-295, Ankara

MİNZONİ-DEROCHE, A., (1989), “Gaziantep’te Prehistorik Araştırma 1987 Misyonunun Hazırlık Sonuçları”, *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s. 591-594, Ankara

ÖZÇELİK, K., (2005), “Paleolitik Teknolojide Çekirdeklerin Önemi”, *Türk Arkeoloji ve Etnoğrafya Dergisi*, Sayı 5, s. 65-70, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

ÖZDOĞAN, M., (1977), *Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları*, O.D.T.Ü. Yay., Seri I, No.2, İstanbul:Tek Ofset.

ÖZEL, A., (2006), *Bismil-Batman Arası (Dicle Havzası) Paleolitik Dönem Buluntuları* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara

PEER, P. V., (1992), “The Levallois Reduction Strategy”, *Monographs in World Archaeology*, No: 13, Wiskonsin

ROSENBERG, M., (1992), “The Batman River Archaeological Reconnaissance Survey, 1990”, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, s.447-460, Ankara Üniversitesi Basımevi.

TAŞKIRAN, H., (2006), “İlisu Baraj Gölü Alanında Paleolitik Çağ-2004 Yılı Yüzey Araştırması”, *23. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I. Cilt, s. 205-217.

TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., (1999), “Karkamış Baraj Gölü Alanında Yapılan Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması: İlk Gözlemler”, *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları*, s. 45-62, Ankara.

TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., (2001), “1999 Yılı Karkamış Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması”, *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, s. 487-528, Ankara.

TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., (2002), “2000 Yılı Karkamış Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması”, *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, s. 383-429, Ankara.

TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., (2003), “2001 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması”, *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II. Cilt, s.191-202.

TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., (2004a), “2001 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması”, "2001 Palaeolithic Survey in the Ilısu Dam Region" (Türkçe-İngilizce), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*, s. 695-737, Der. Numan Tuna-Jean Greenhalgh-Jale Velibeyoğlu, ODTÜ-TAÇDAM Yayınları, Ankara.

TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., (2004b), “Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları 2002 Yılı Çalışmaları”, *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II. Cilt, s. 295-304.

TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., SEVENCAN, B.C., (2005), “2003 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması”, *22. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I. Cilt, s. 335-340.

TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., (2008), “Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması-2006”, *25. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, III. Cilt, s. 439-452.

TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., (2009), “2007 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması”, *26. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II. Cilt, s. 397-410.

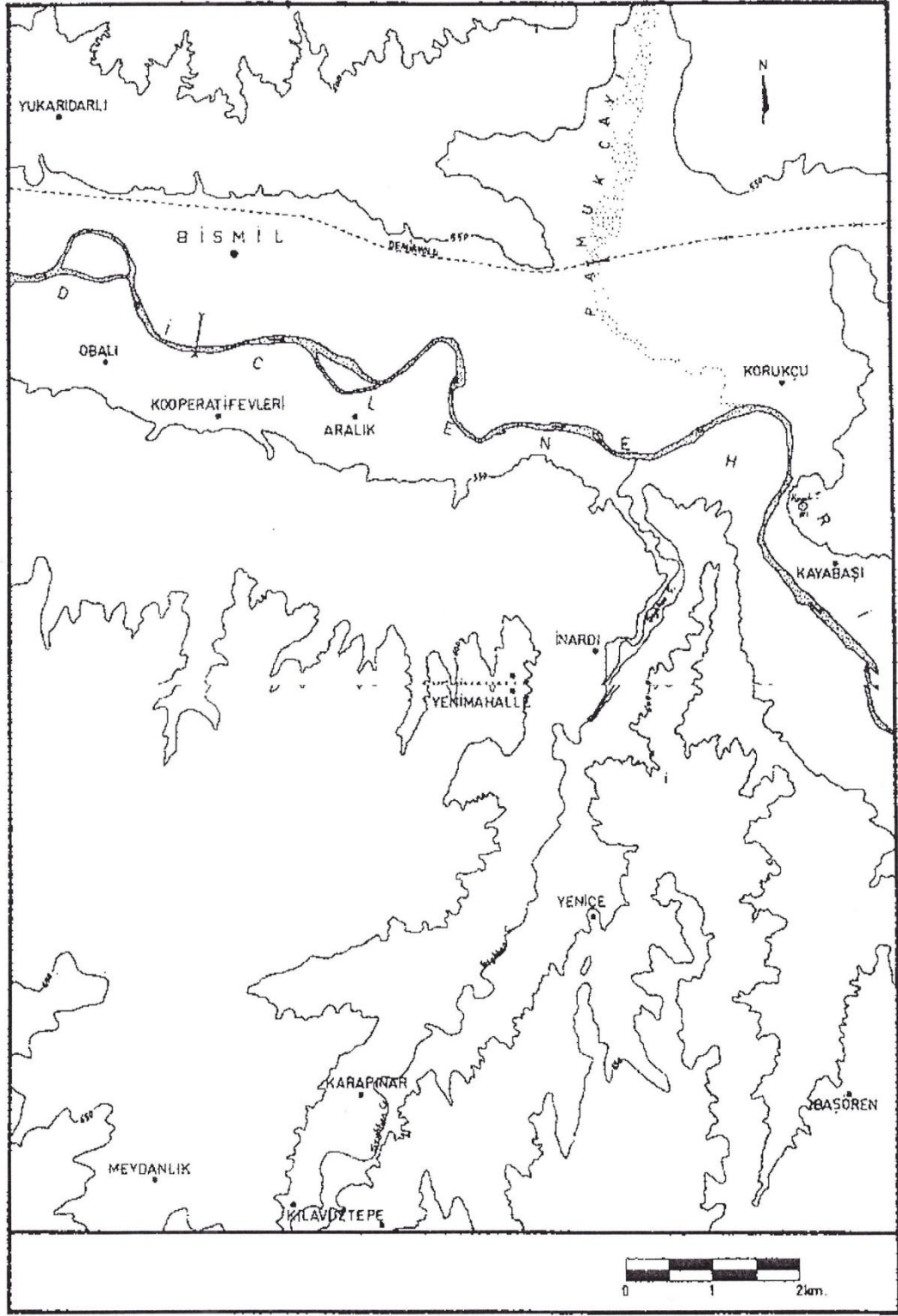
TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., (2010), “2008 Yılı Ilısu Baraj Gövdesi Alanı Yüzey Araştırması”, *27. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, III. Cilt, s. 233-242.

YALÇINKAYA, I., (1989), *Alt ve Orta Paleolitik Yontmataş Endüstrileri Biçimsel Tipolojisi ve Karain Mağarası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

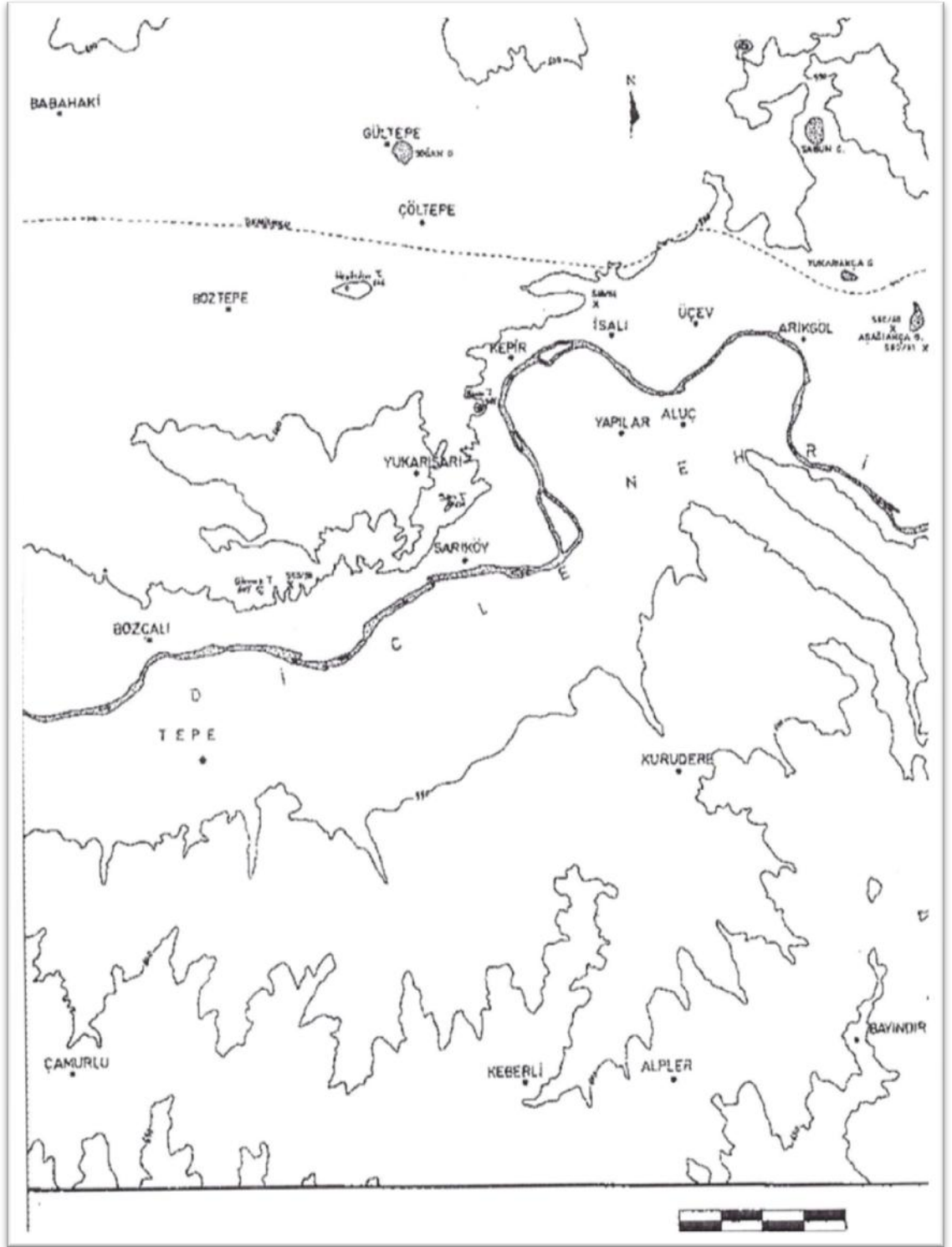
YALÇINKAYA, I., (1990), “Güneydoğu Anadolu’da Yapılan Paleolitik Çağ Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *X. Türk Tarih Kongresi*, s. 35-42, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

YALÇINKAYA, I., (2004), “Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Prehistorya Anabilim Dalı: Akademik Yapılanma Süreci ve Prehistorik Arkeoloji Çalışmaları”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Cumhuriyetin 80. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı, Ayrı Basım*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

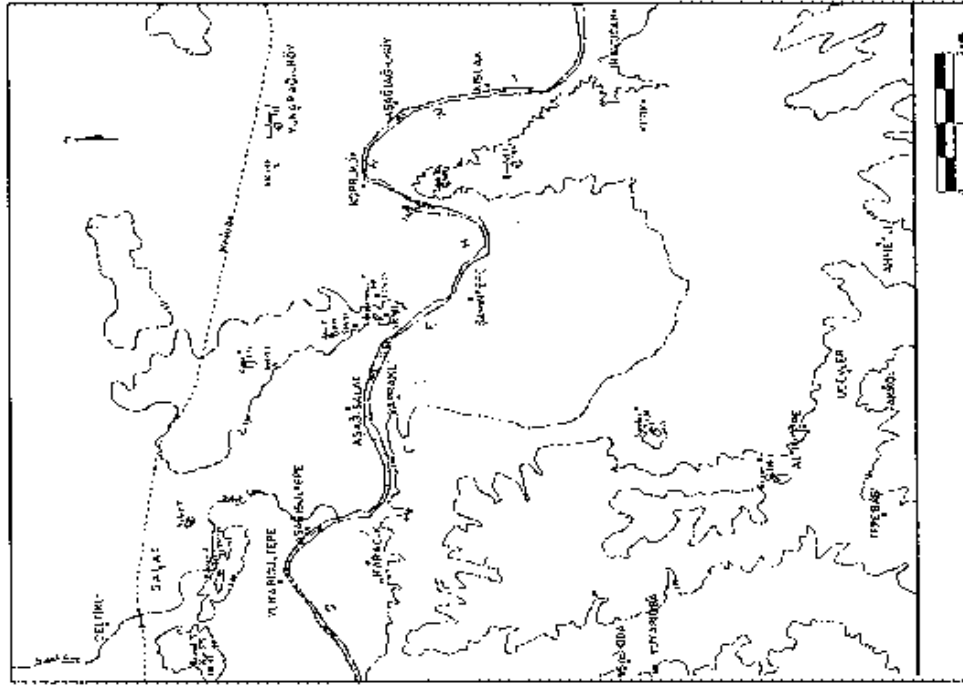
YALÇINKAYA, U. N., (2010), *2002 Yılı Bismil-Batman (Dicle Güneyi) Arasında Saptanan Paleolitik Buluntular* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

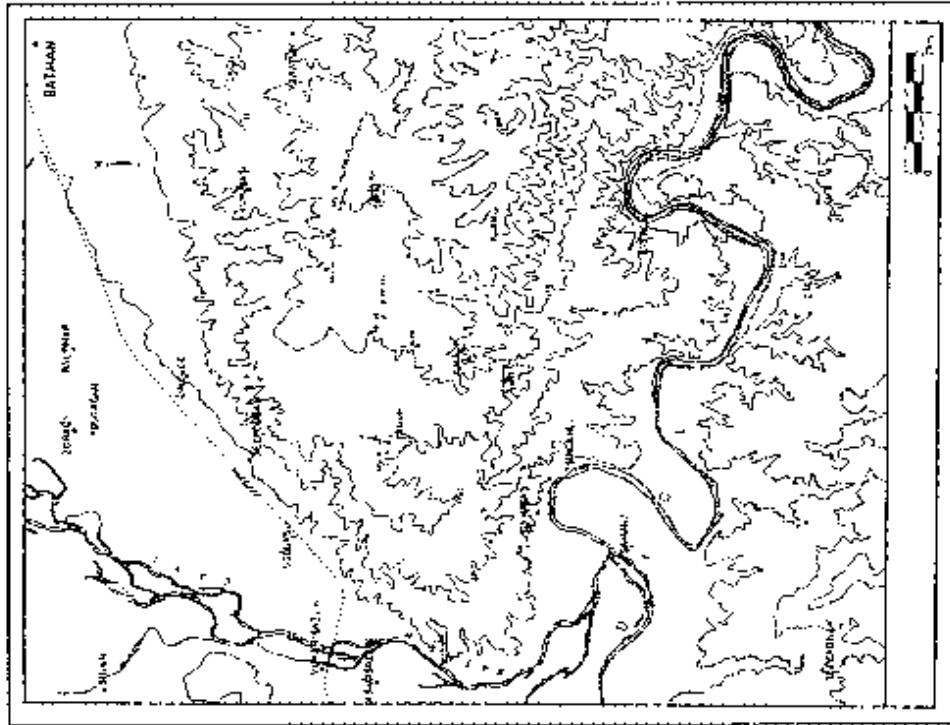
Harita 1: 2001 yılında, Bismil ilçesinden doğuya doğru Korukçu Köyü ve Kayabaşı Mahallesi çevresinde yapılan araştırmaların lokasyonu (Taşkıran-Kartal, 2003: 200)

Harita 2: 2001 yılı araştırma alanı içinde yer alan Babahaki, Gültepe, Çöltepe, Bozçalı, Sarıköy, İsali ve Arıklı köylerinin lokasyonu (Taşkiran-Kartal, 2003: 201)

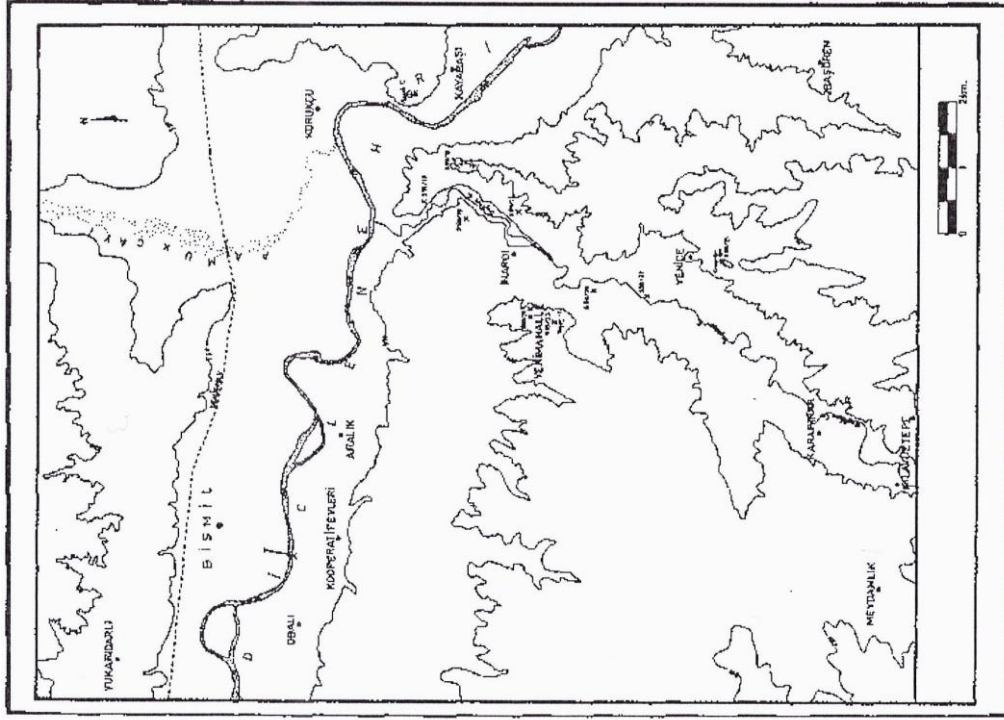
Harita 3

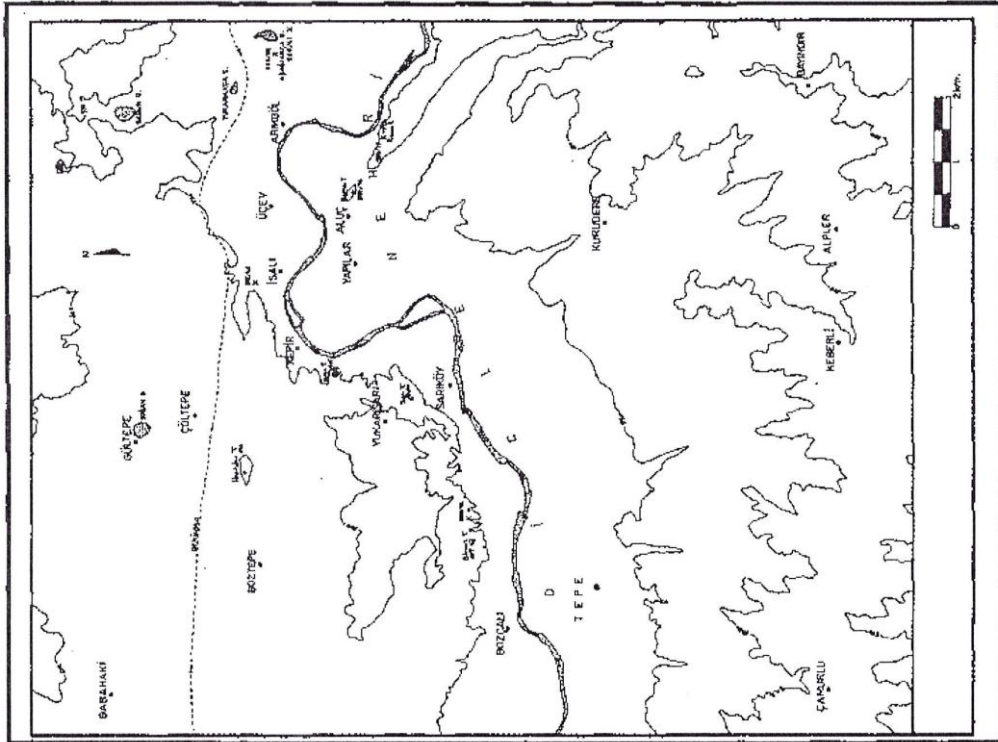
Harita 4

Harita 3: Salat Beldesi çevresinde ve Batman Çayı'nın batı kenarında bulunan araştırma alanlarının lokasyonu

Harita 4: Raman Dağı kütesinin bir bölümünde yer alan araştırma alanının lokasyonu (Taşkiran-Kartal, 2003: 202)

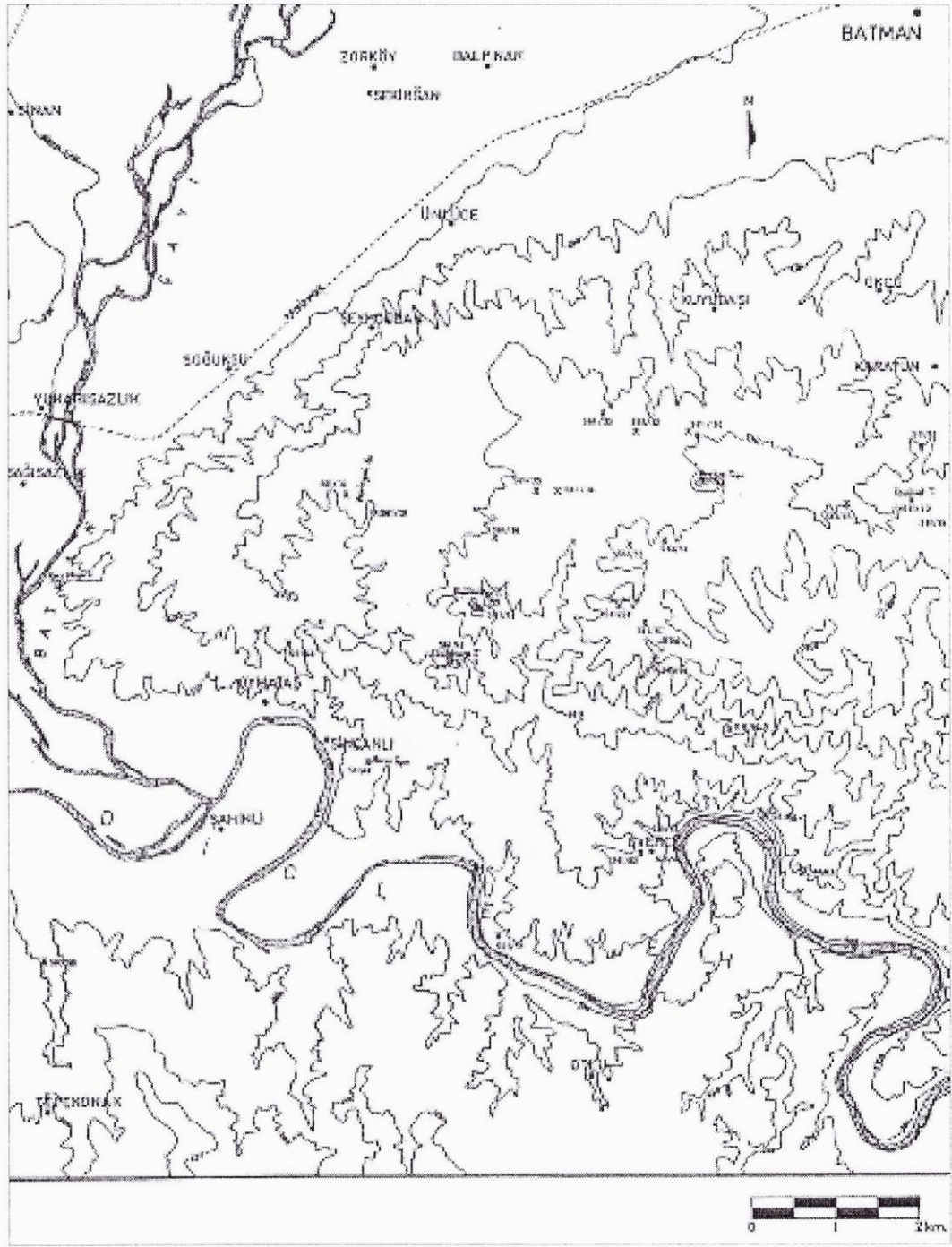

Harita 5

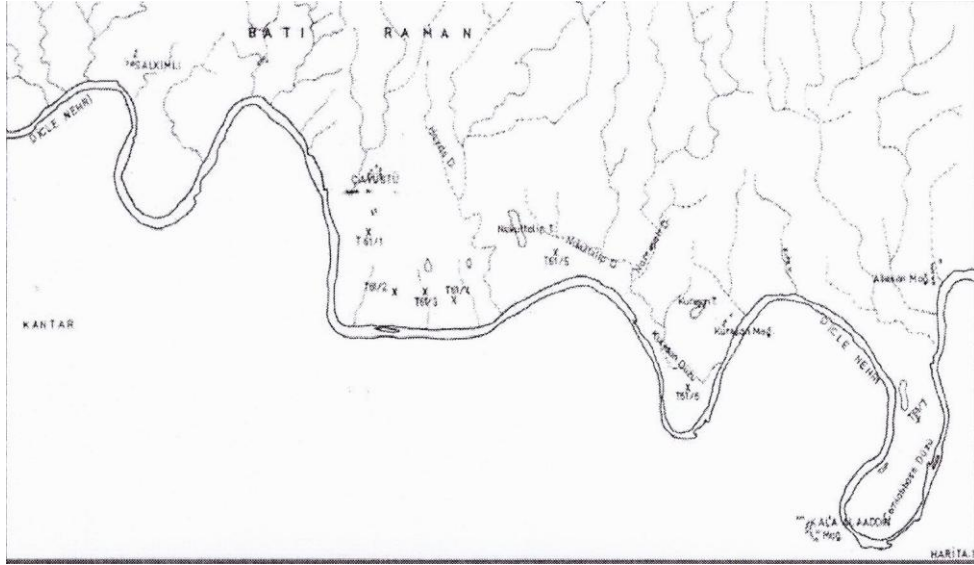

Harita 6

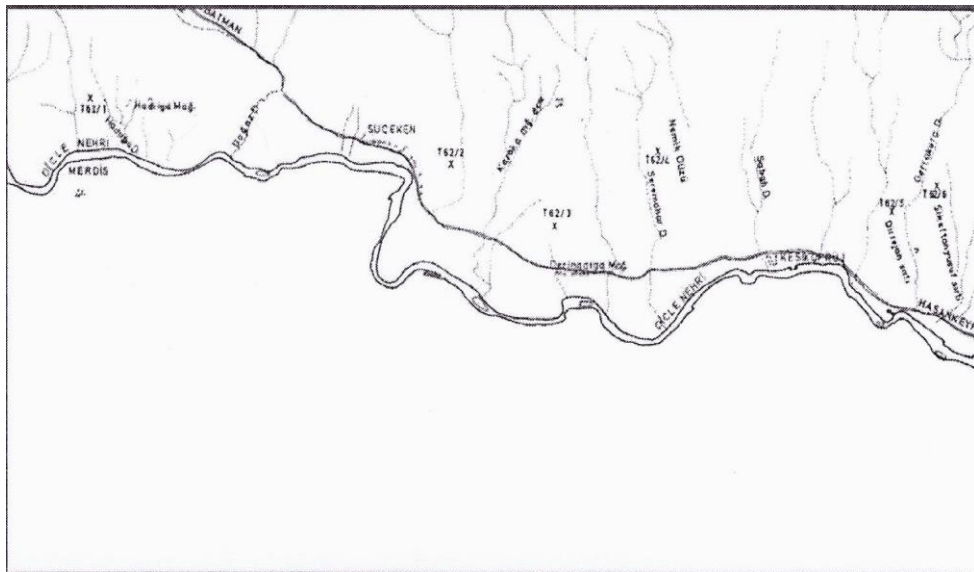
Harita 5-6: 2002 yılı araştırma alanı içinde yer alan İnardı, Yenice, Yenimahalle ve Aluç köylerinin lokasyonu (Taşkiran-Kartal, 2004b: 303)

Harita 9: 2003 yılı araştırma alanı içinde yer alan, Dicle Nehri'nin kanyon içine girdiği alandaki buluntu yerlerinin ve Raman Dağı'nın Kuyubaşı ve Karayün köylerinin lokasyonu (Taşkiran ve diğ., 2005: 340)

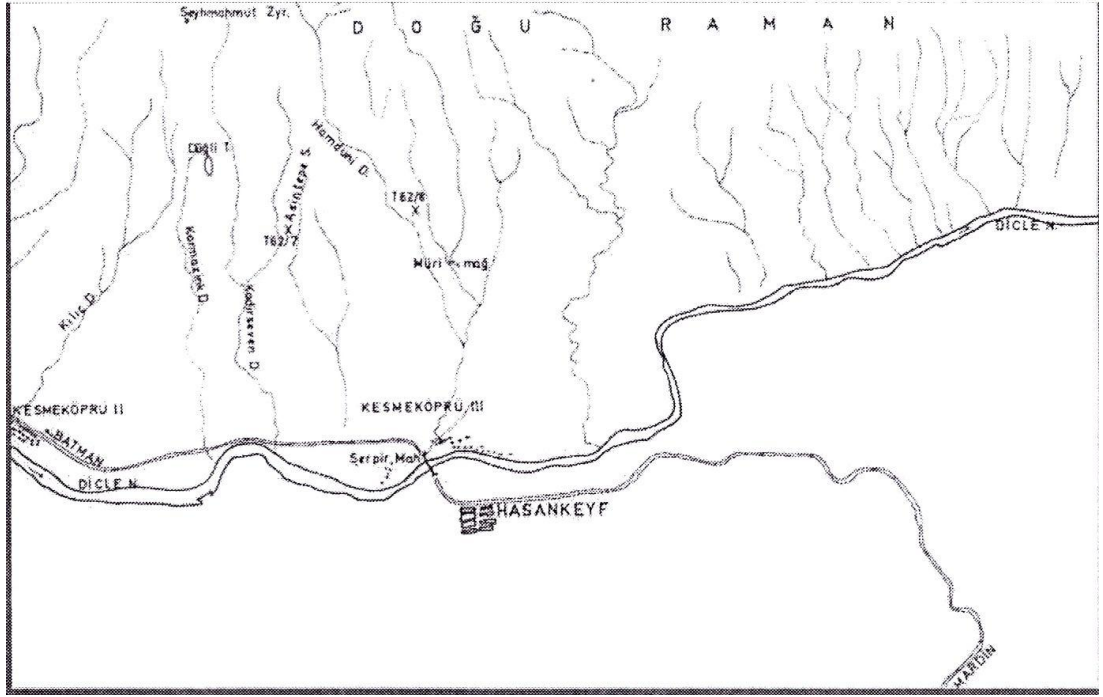
Harita 10

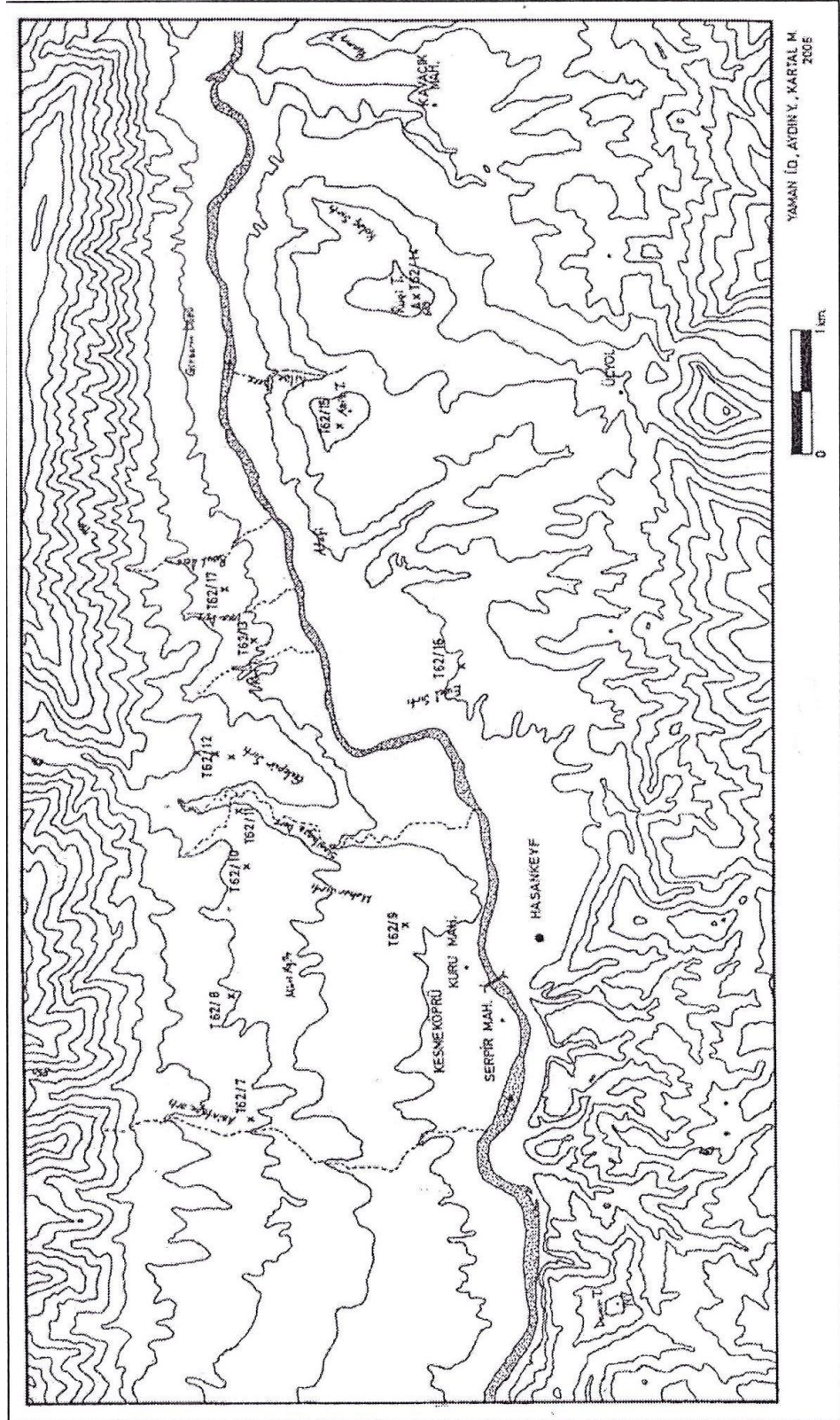
Harita 11

Harita 10: 2004 yılı araştırma alanı içinde yer alan Çayüstü Köyü, Mahara Sırtı ve Suçeken Köyü çevresi

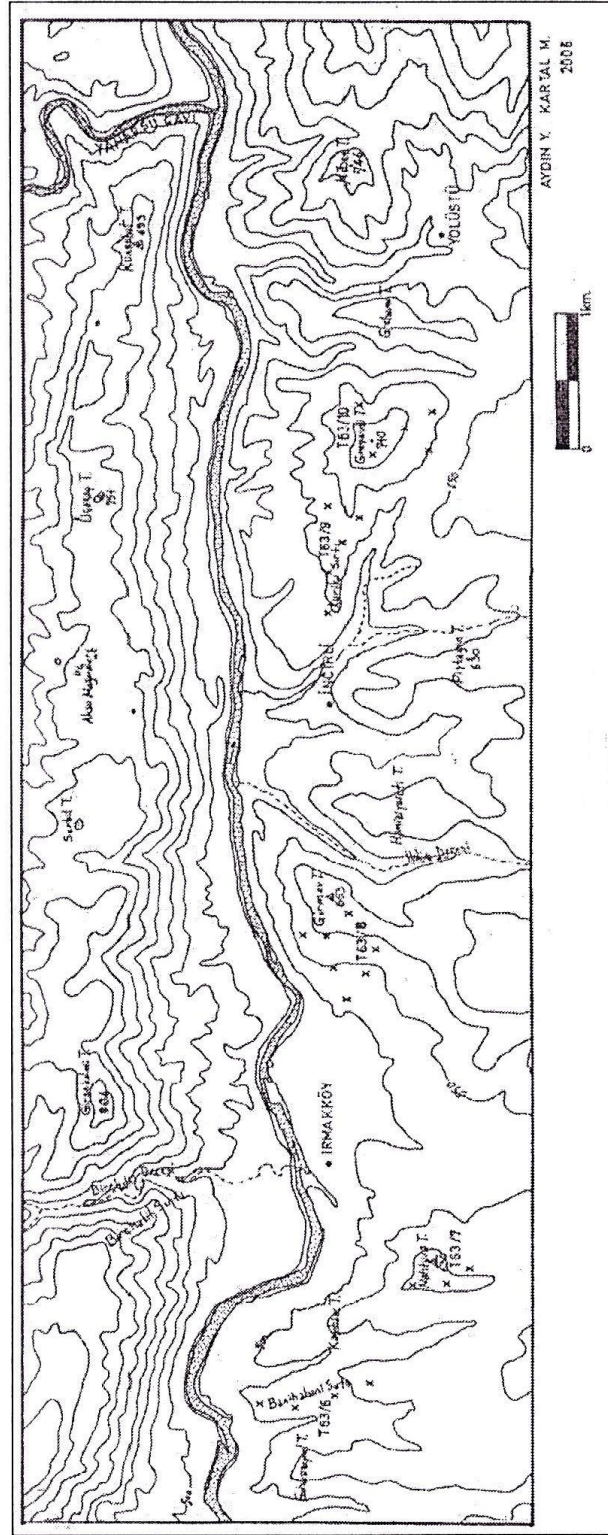
Harita 11: Hadırğa Deresi, Karakomağara Deresi, Kuyubaşı Köyü, Nemik Düzü, Kesikköprü Köyü'nün lokasyonu (Taşkiran, 2006: 212)

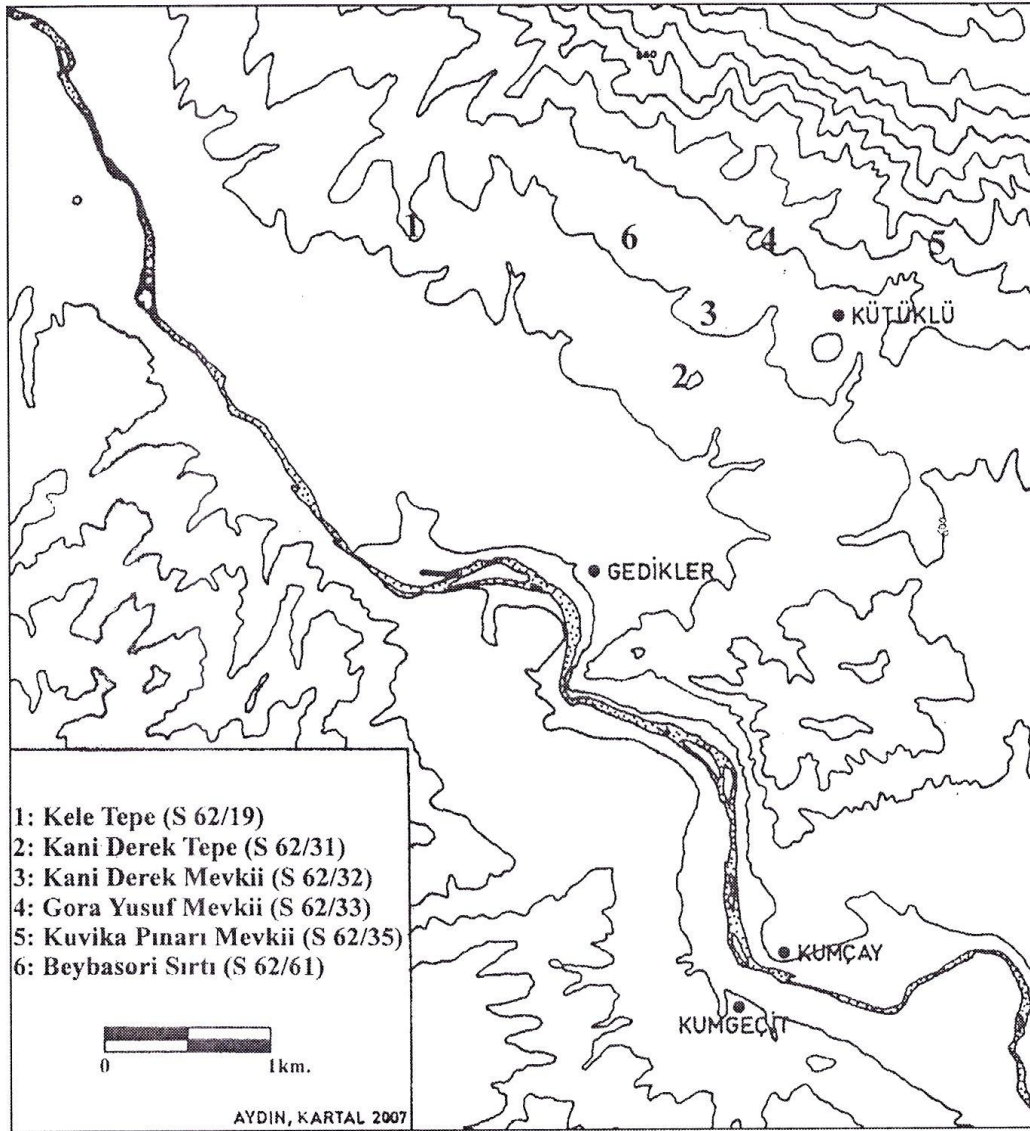
Harita 12: 2004 yılı araştırma alanı içinde yer alan Asintepa Sırtı ve Hamduni Dere çevrelerinin lokasyonu (Taşkıran, 2006: 213)

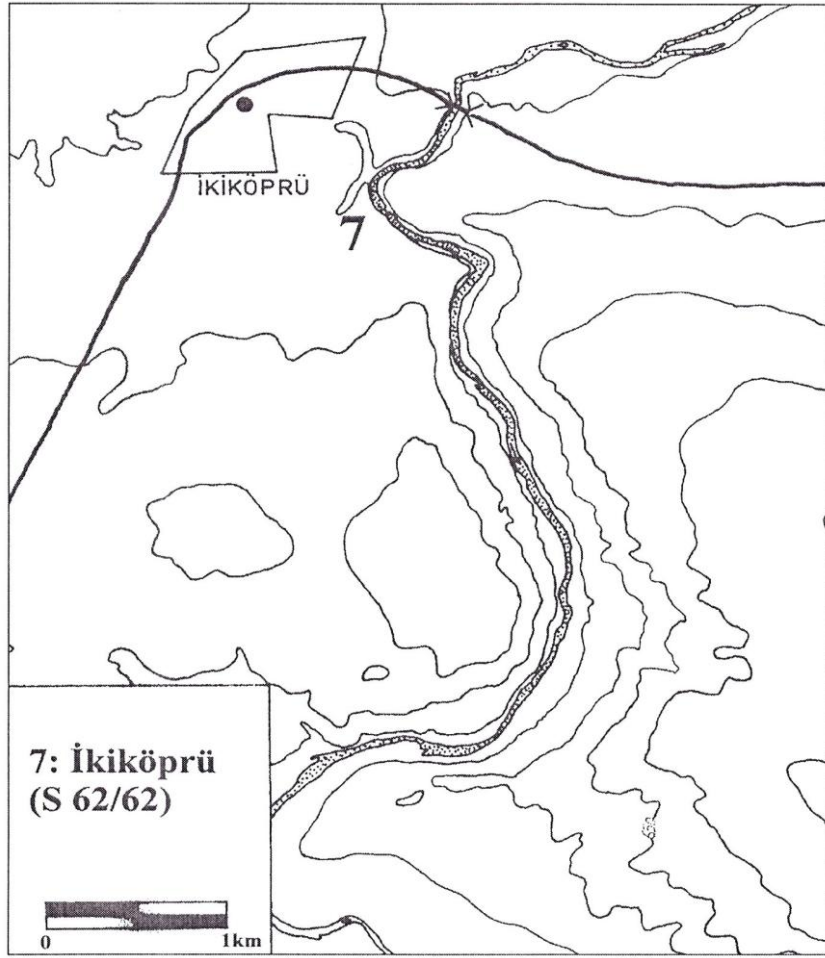
Harita 13: 2006 yılı araştırma alanı; Kesmeköprü Köyü, Sinniboğaz Dere, Kot Tepe ve İnce Dere, Üçyol Köyü ile Hasankeyf-Mardin karayolu çevreleri (Taşkiran-Kartal, 2008: 448)

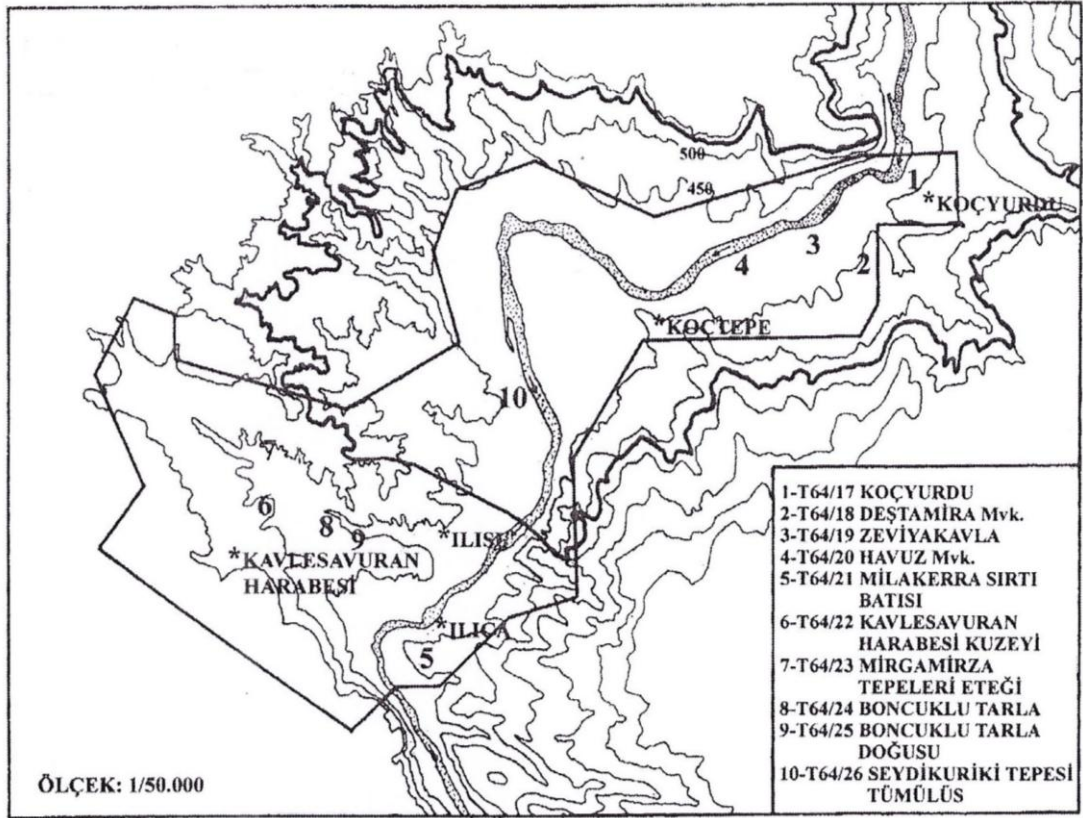
Harita 14: Irmakköy, İncirli Köy, Yolüstü Köyü'nün lokasyonu (Taşkiran-Kartal, 2008: 449)

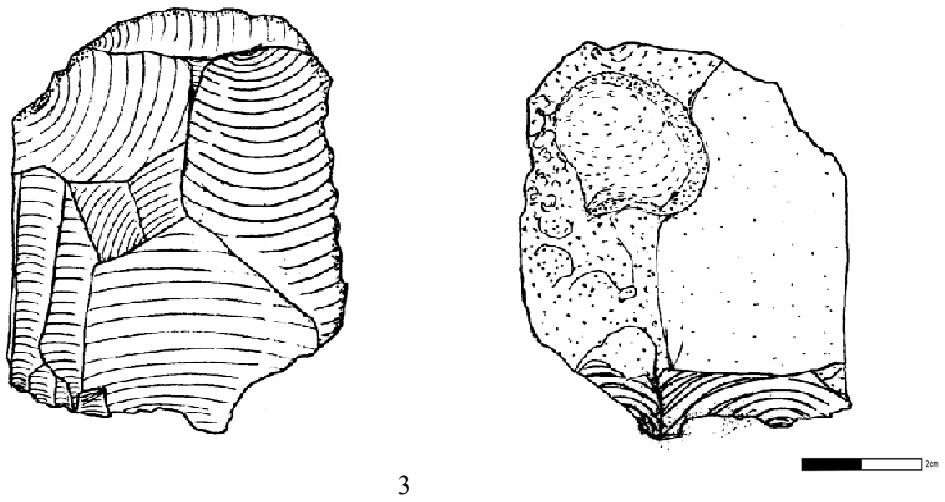
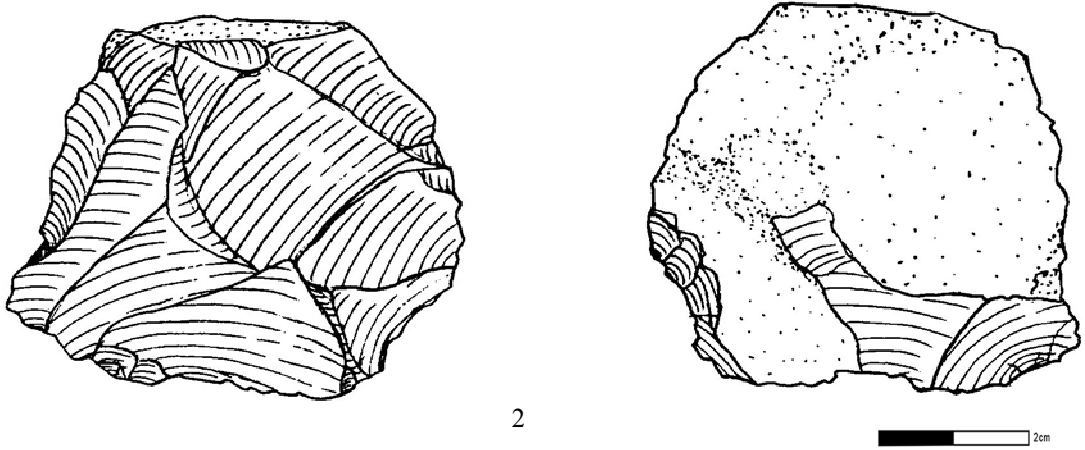
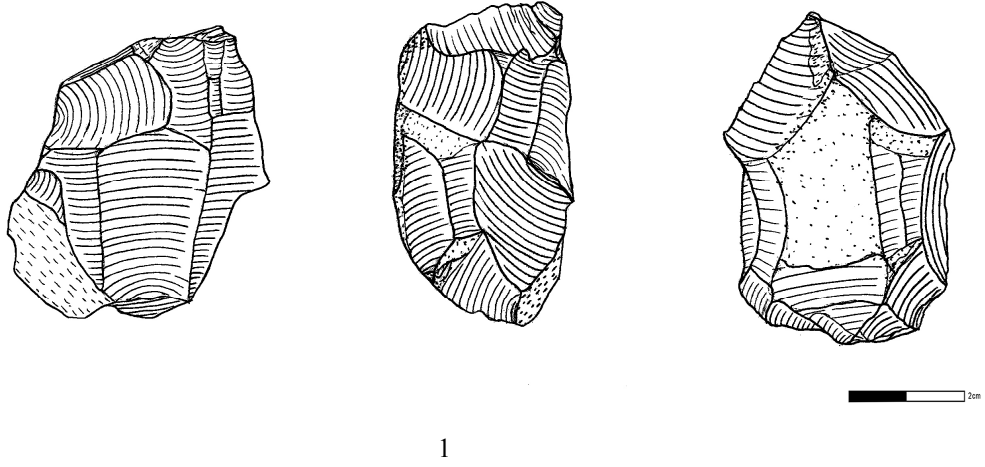
Harita 15: 2007 yılı araştırma alanı içinde yer alan, Yanarsu Çayı'nın doğu kıyısında Kütüklü Köyü ve çevresi (Taşkiran-Kartal, 2009: 404)

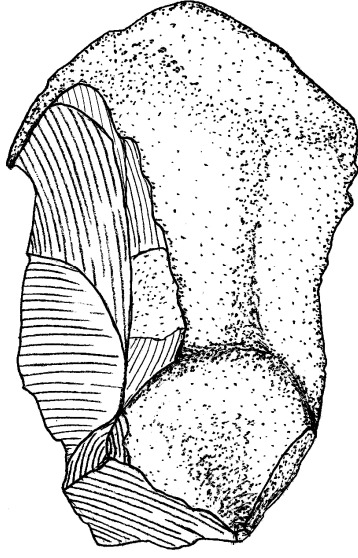
Harita 16: 2007 yılı araştırma alanı içinde yer alan İkiköprü beldesinin lokasyonu (Taşkiran-Kartal, 2009: 405)

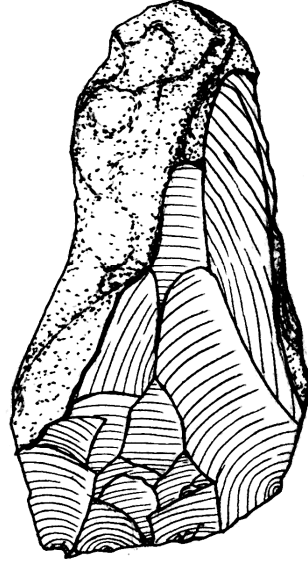
Harita 17: 2008 yılı araştırma alanı ve Paleolitik Çağ buluntusu veren Boncuklu Tarla ve Seydikuriki Tepesi'nin lokasyonu (Taşkıran-Kartal, 2010: 243)

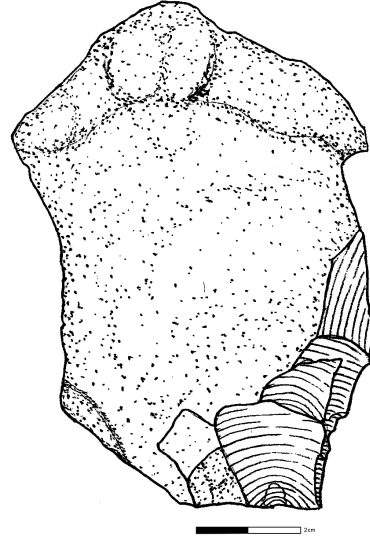
Şekil 1-3: Şekilsiz çekirdek

1a

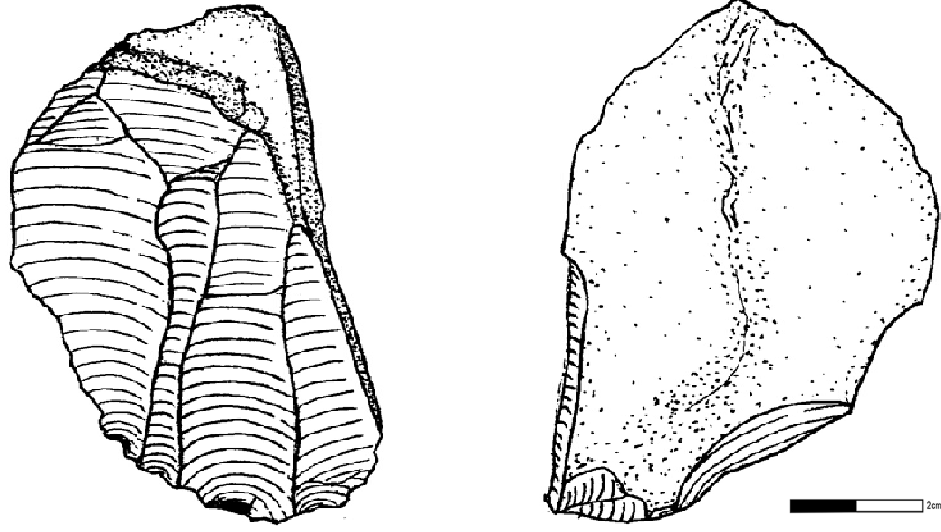

1b

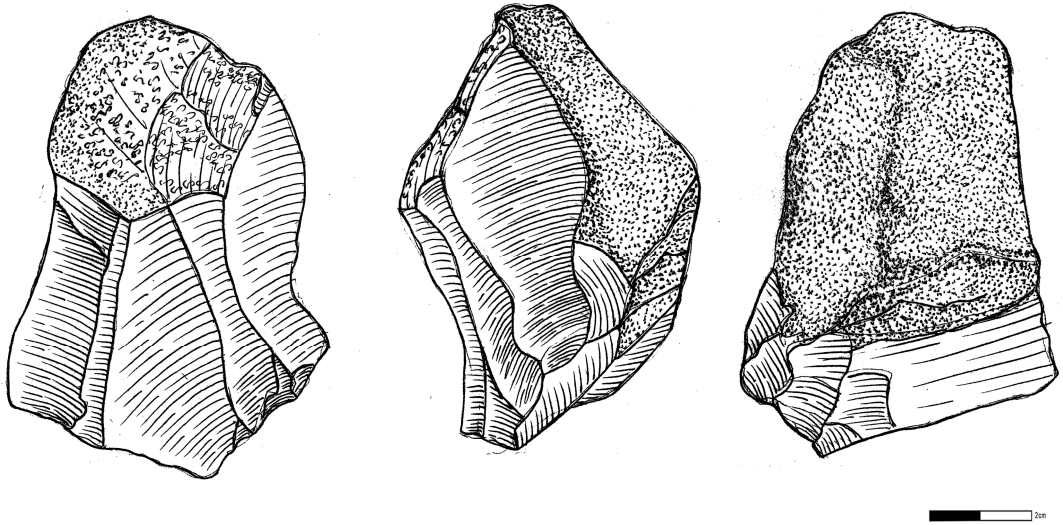

1c

Şekil 1a-c: Şekilsiz çekirdek

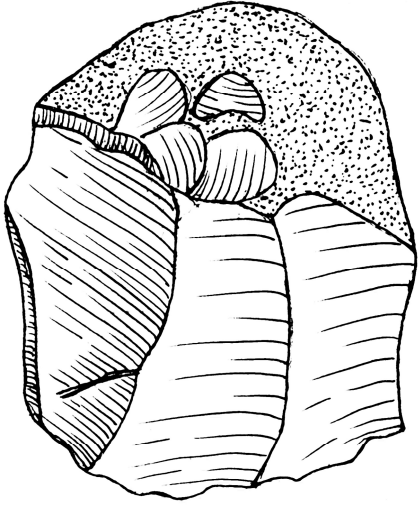

1

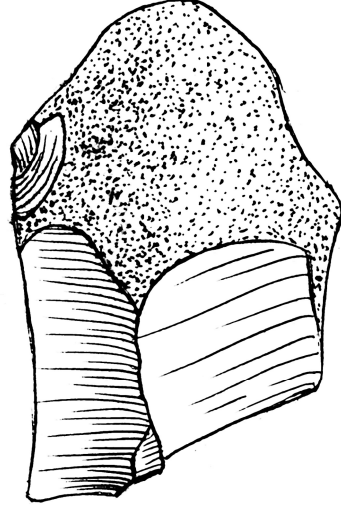

2

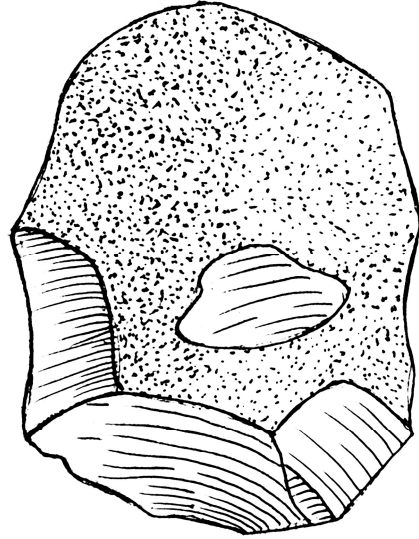
Şekil 1-2: Tek kutuplu çekirdek

1a

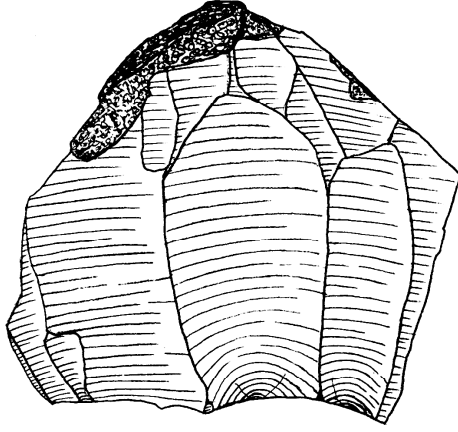

1b

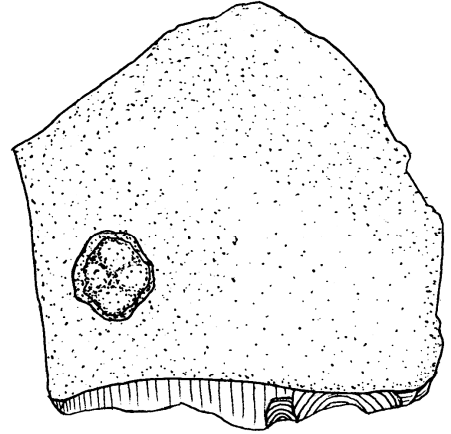

1c

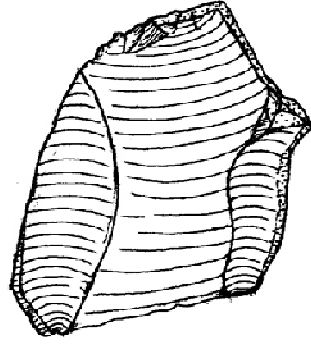
Şekil 1a-c: Tek kutuplu çekirdek

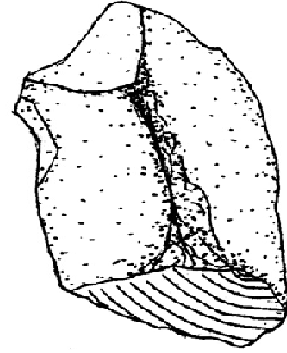
1

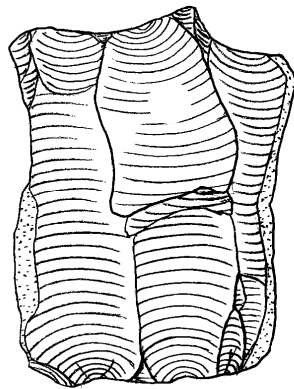
2cm

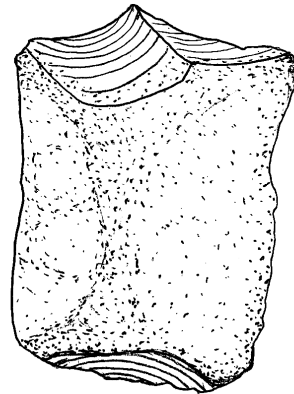
2

2cm

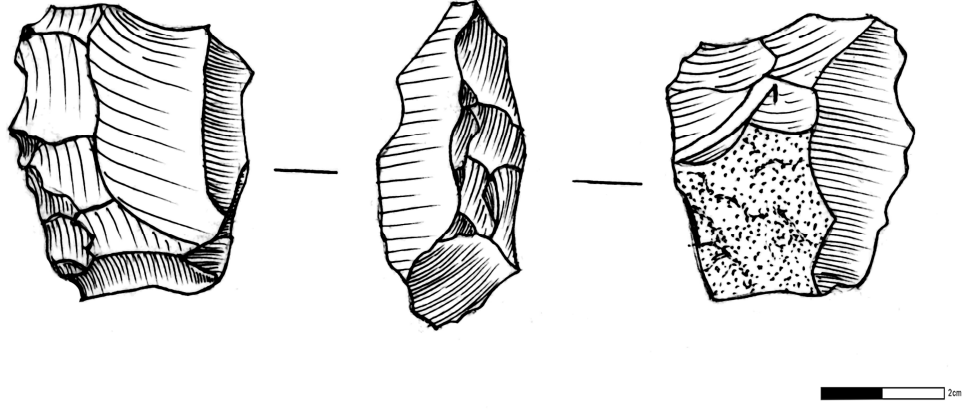
3

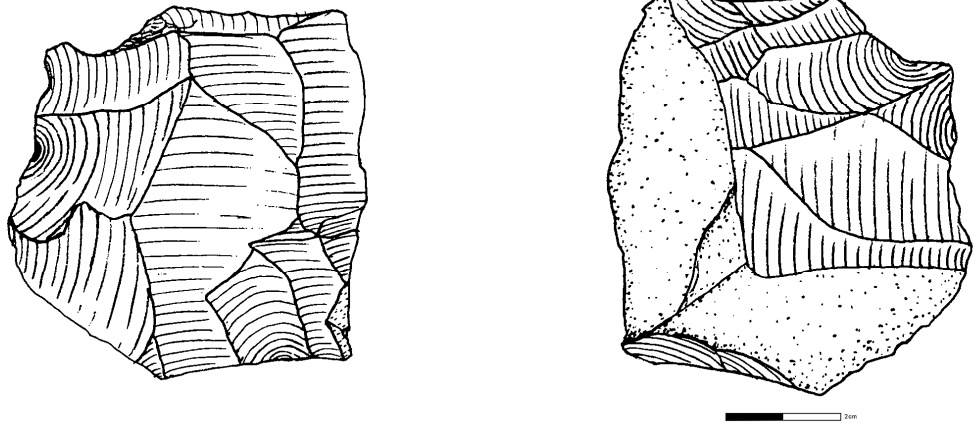
2cm

Şekil 1: Tek kutuplu çekirdek

Şekil 2-3: İki kutuplu çekirdek

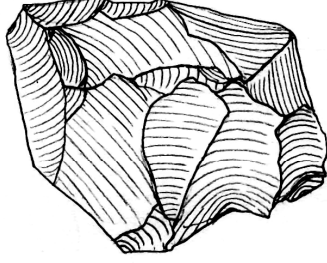

1

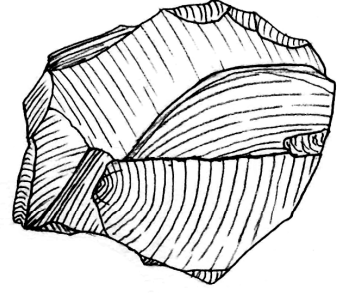

2

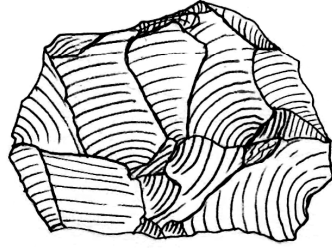
Şekil 1-2: Çapraz kutuplu çekirdek

1a

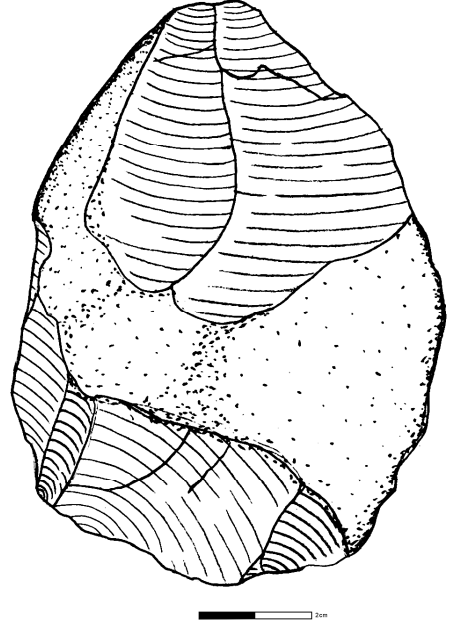
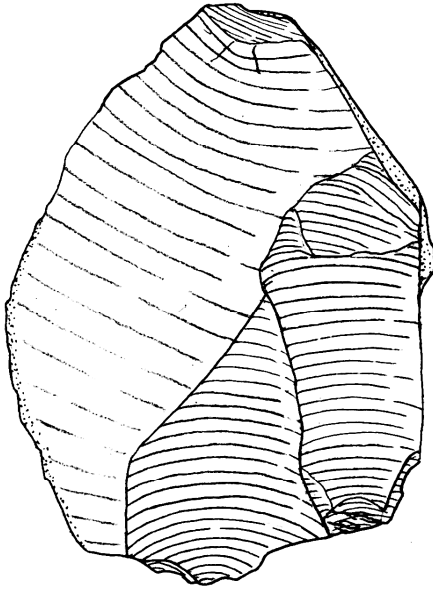
1b

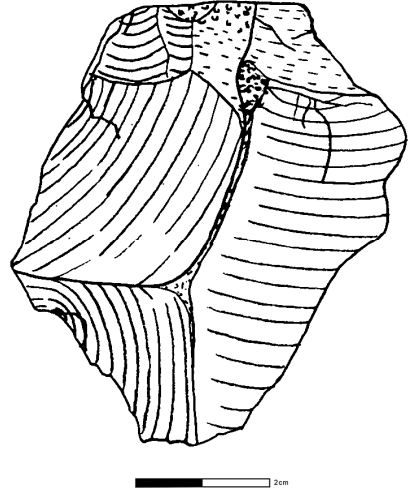
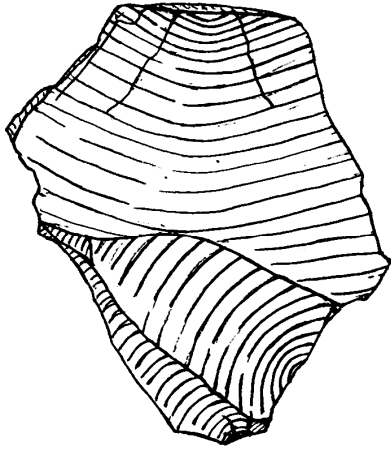
1c

Şekil 1a-c: Yuvarımsı çekirdek

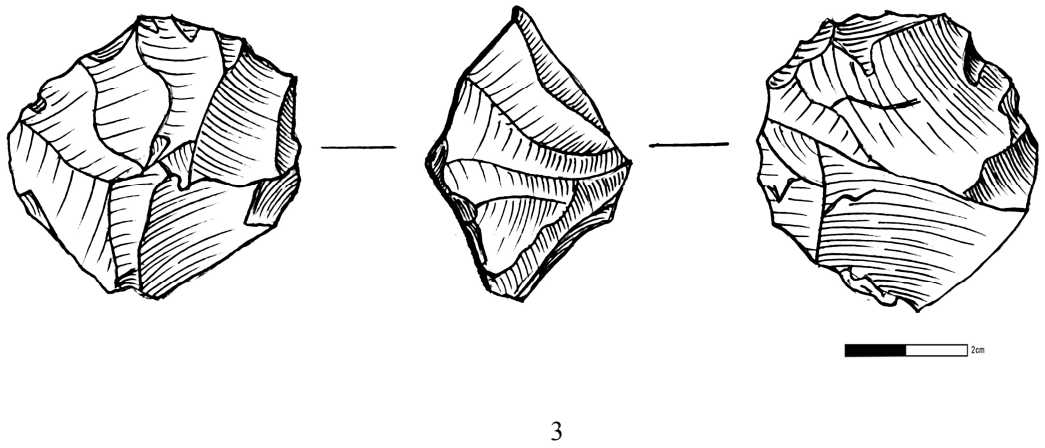
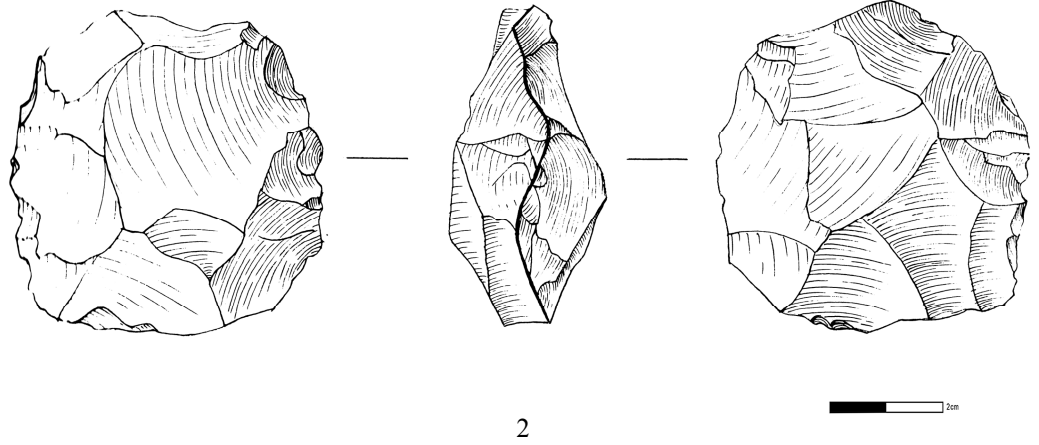
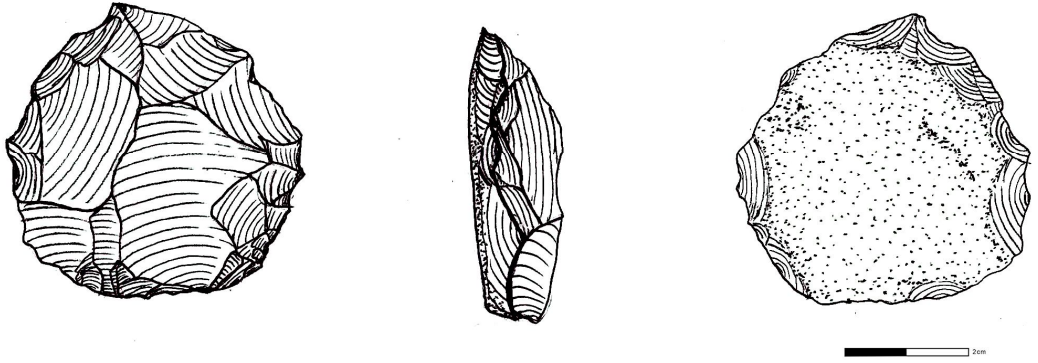

1

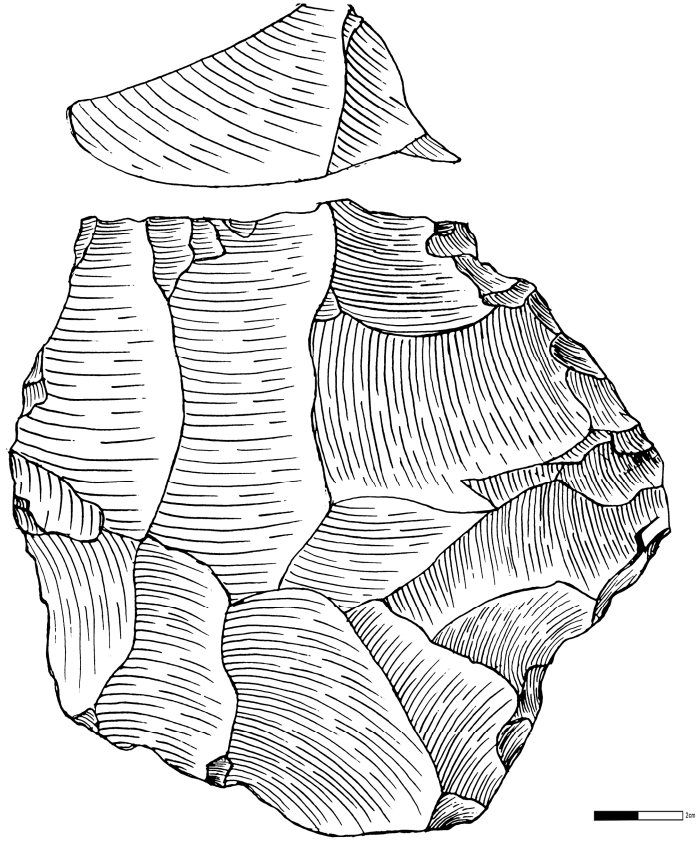

2

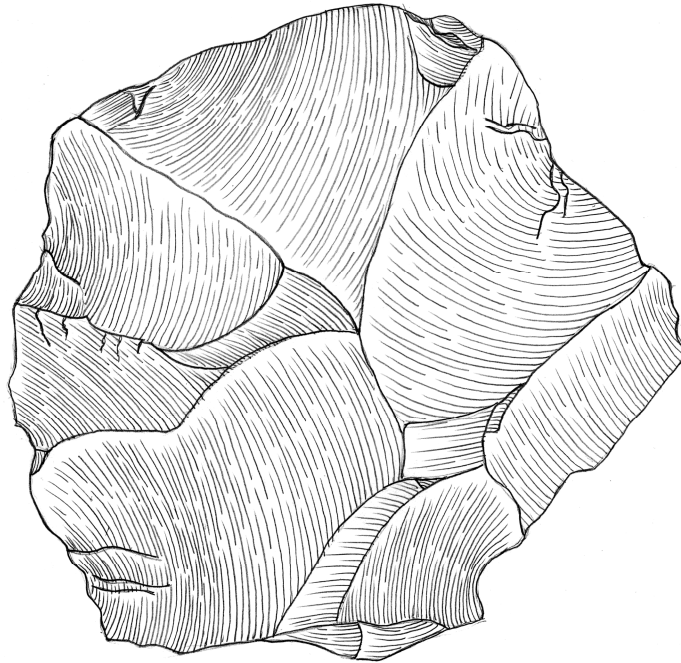
Şekil 1-2: Çekirdeğe dönüştürülmüş yonga

Şekil 1-3: Disk biçimli çekirdek

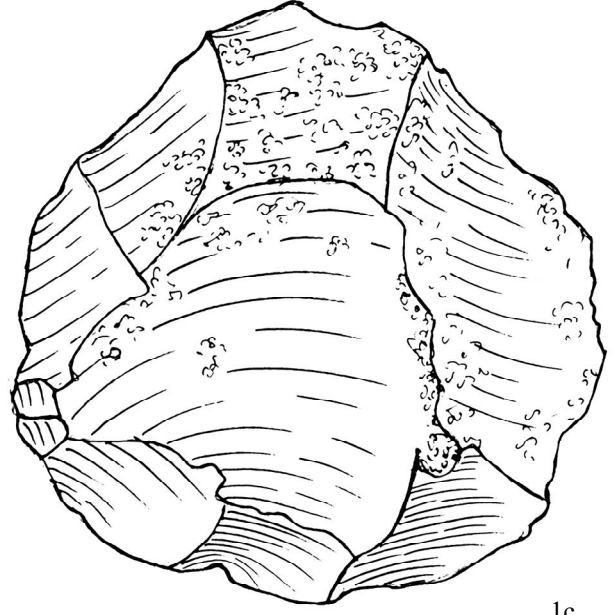
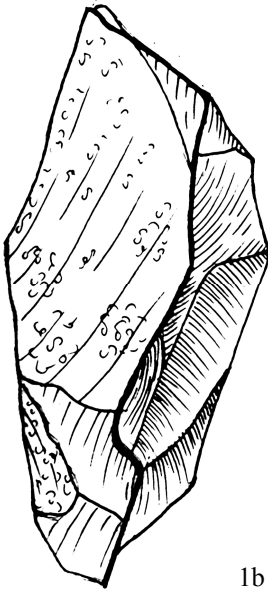
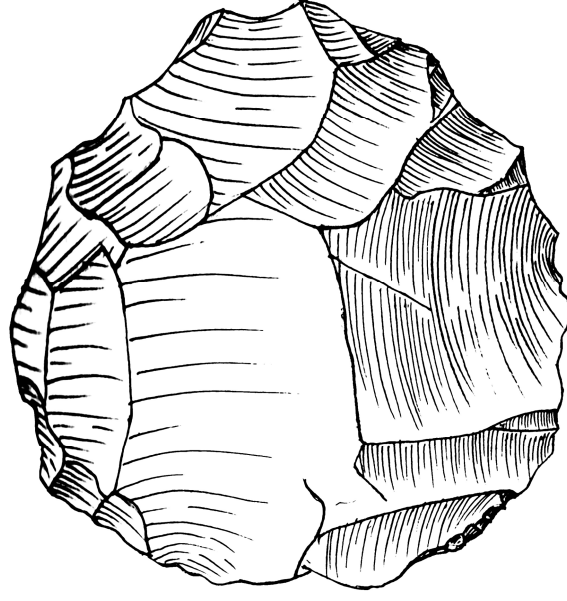

1a

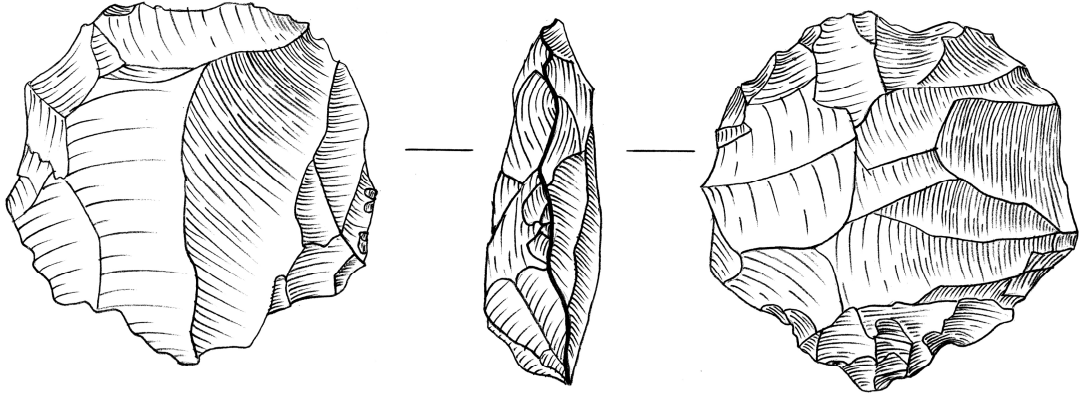
1b

Şekil 1a-1b: Disk biçimli çekirdek

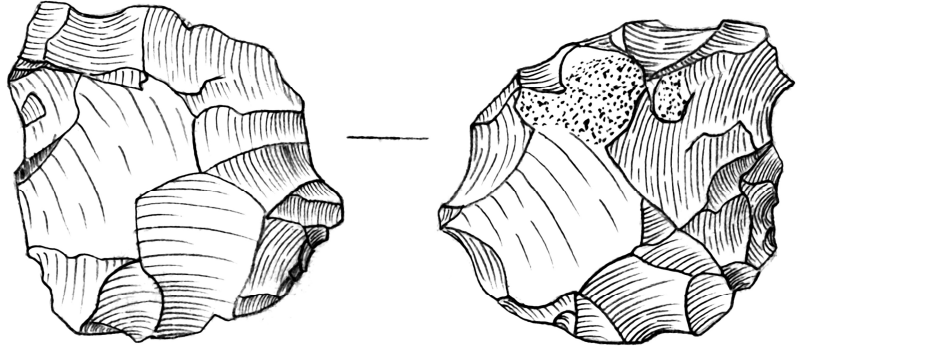

2cm

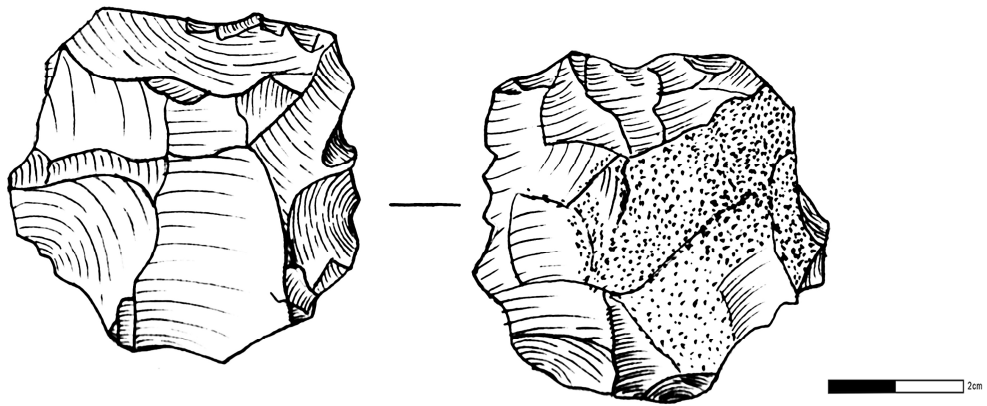
Şekil 1a-c: Disk biçimli çekirdek

1

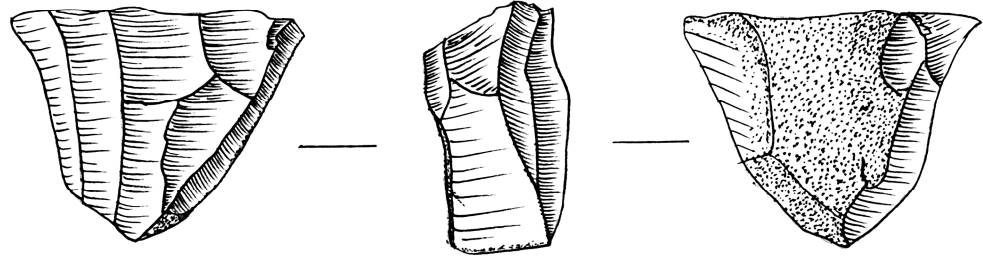

2

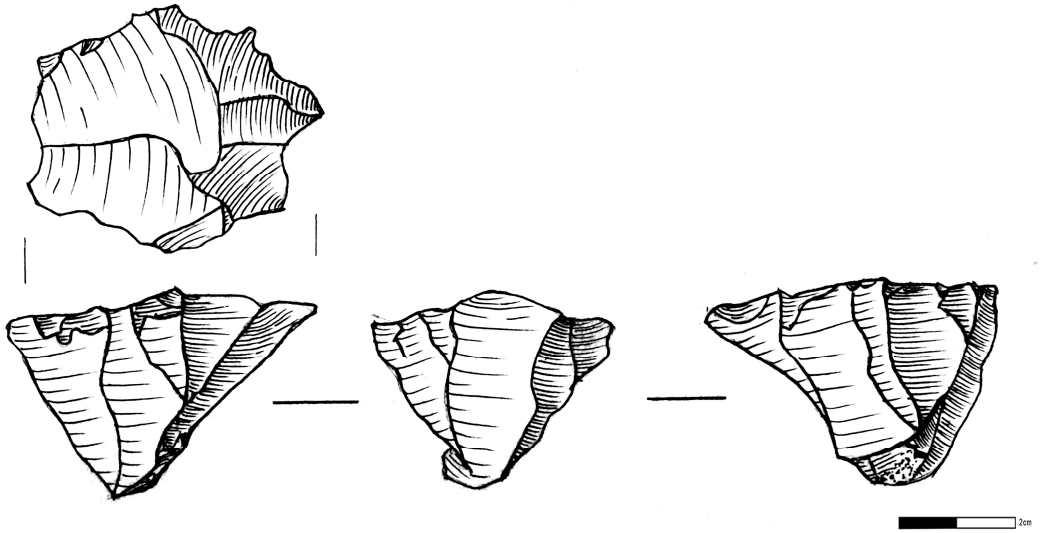

3

Şekil 1-3: Disk biçimli çekirdekler

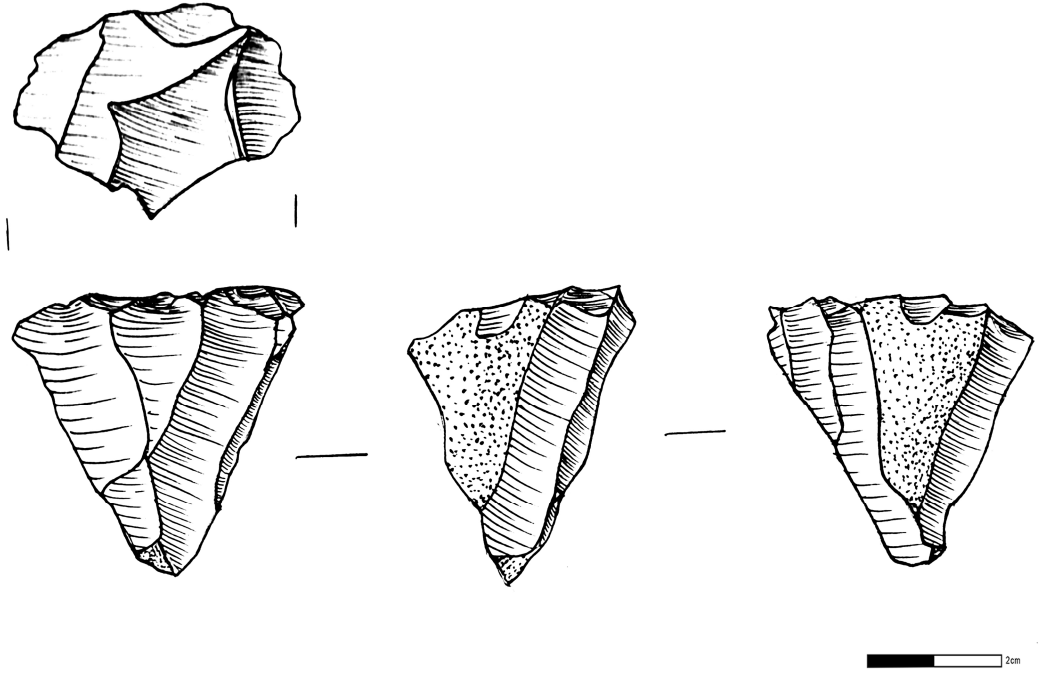

1

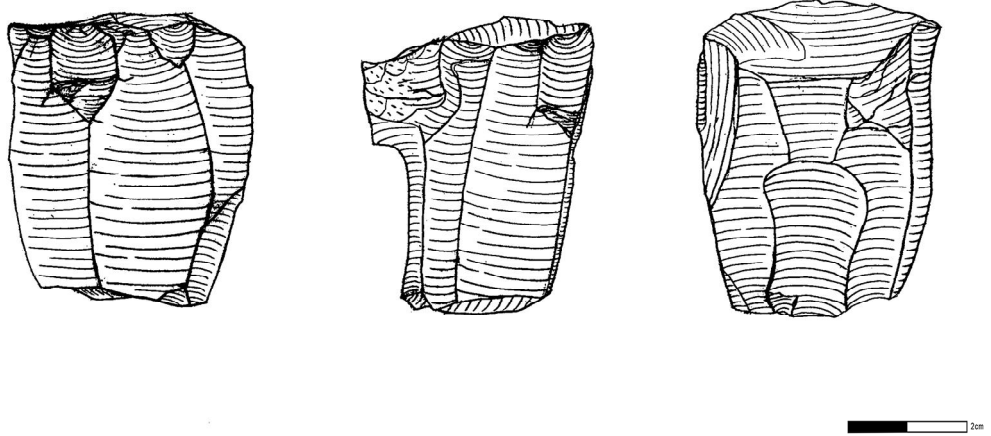

2

Şekil 1-2: Piramit biçimli çekirdek

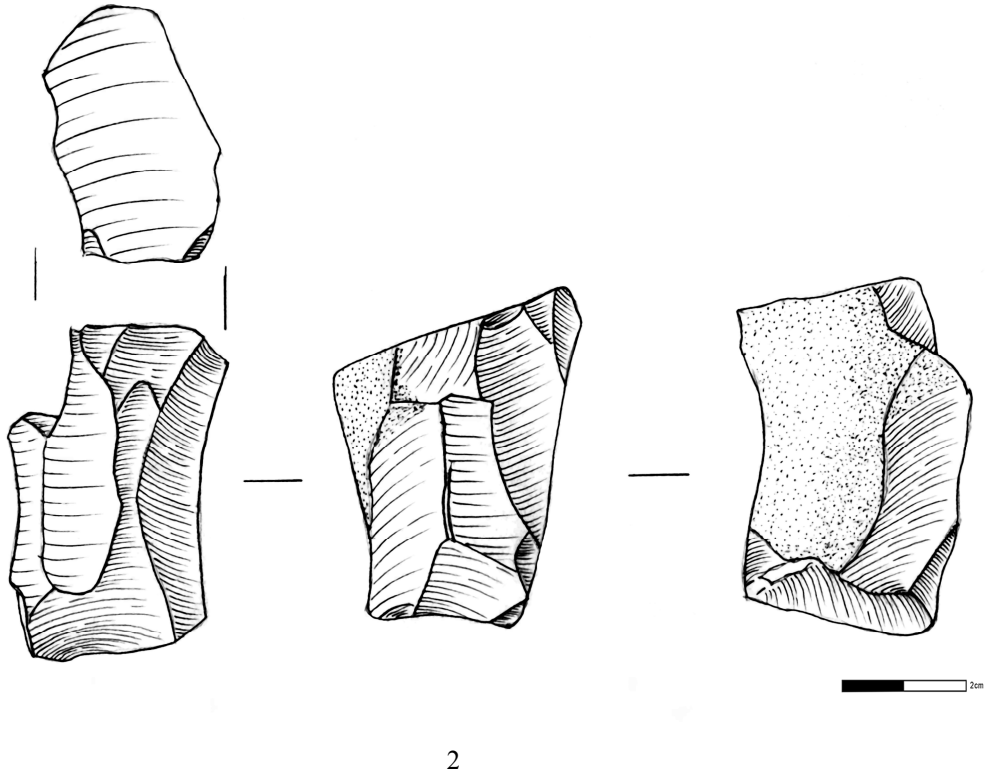
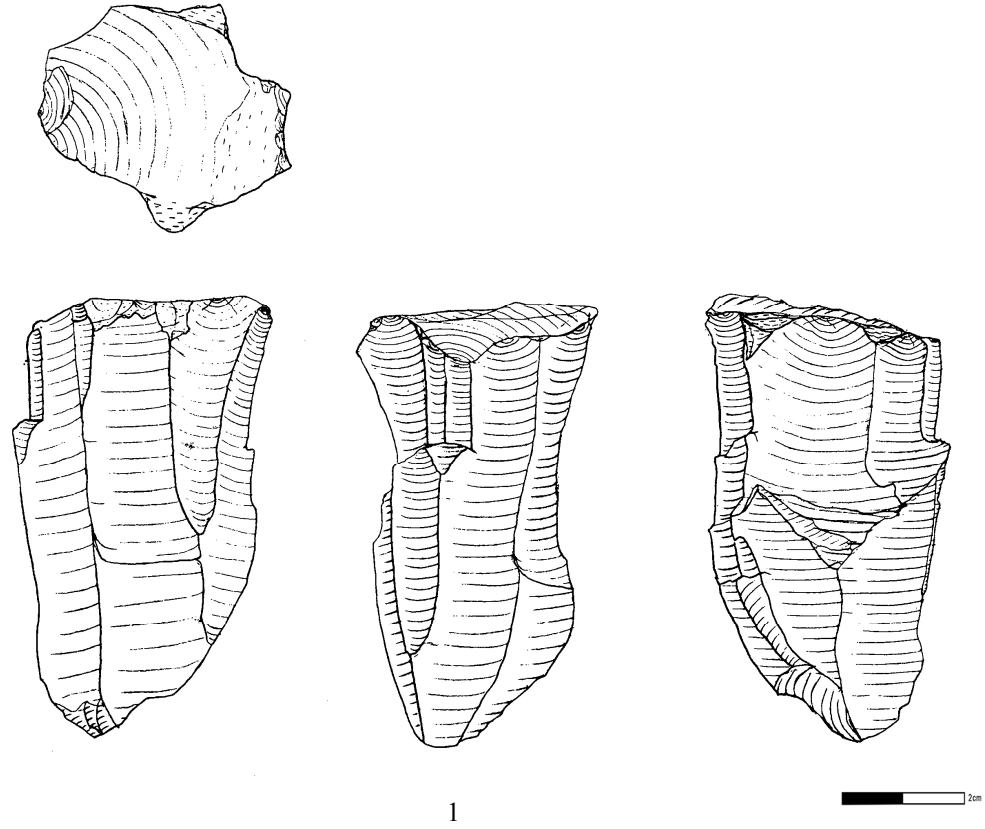
1

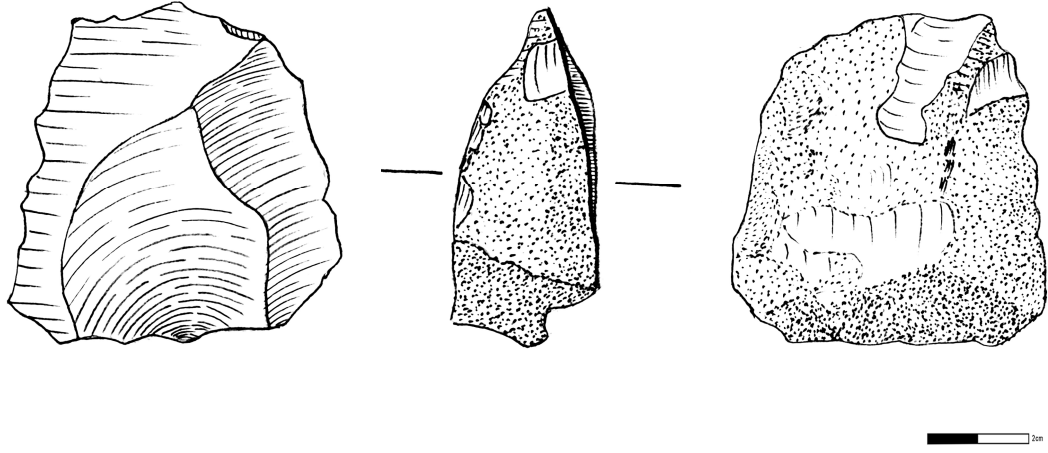
2

Şekil 1: Piramit biçimli çekirdek

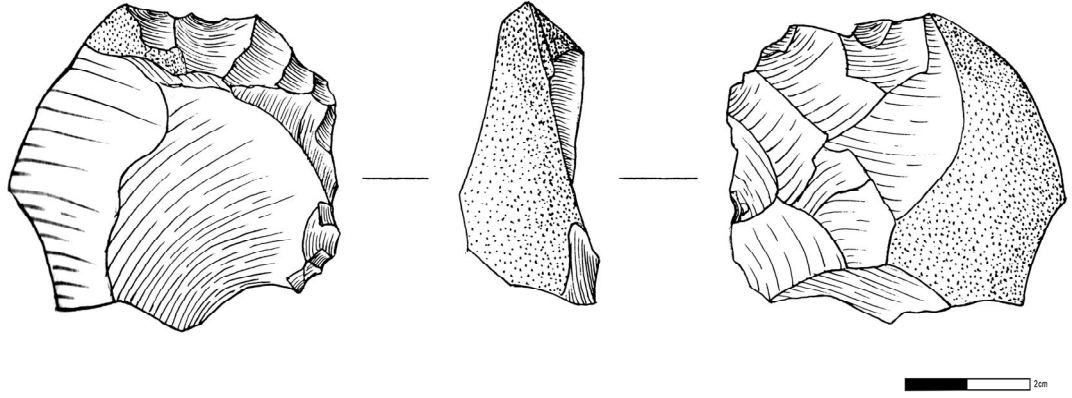
Şekil 2: Prizmatik çekirdek

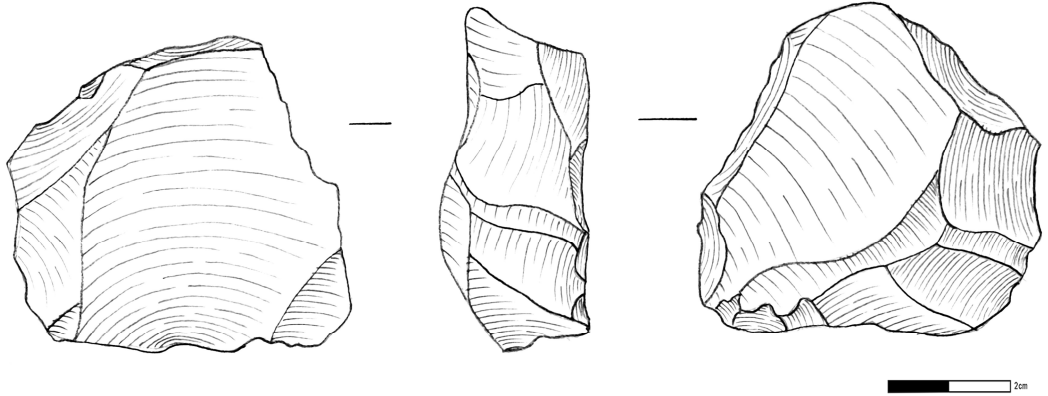
Şekil 1-2: Prizmatik çekirdek

1

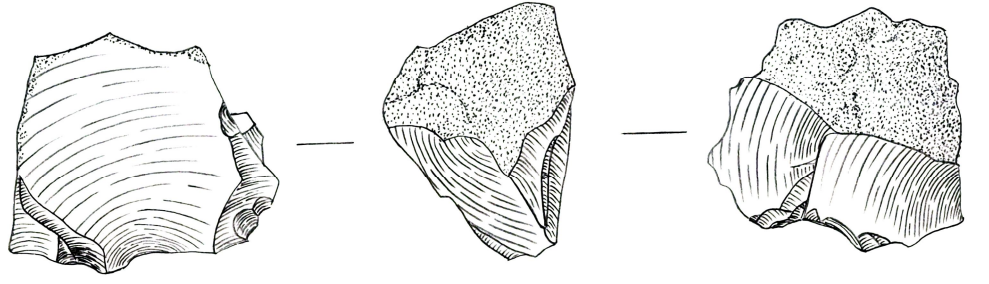

2

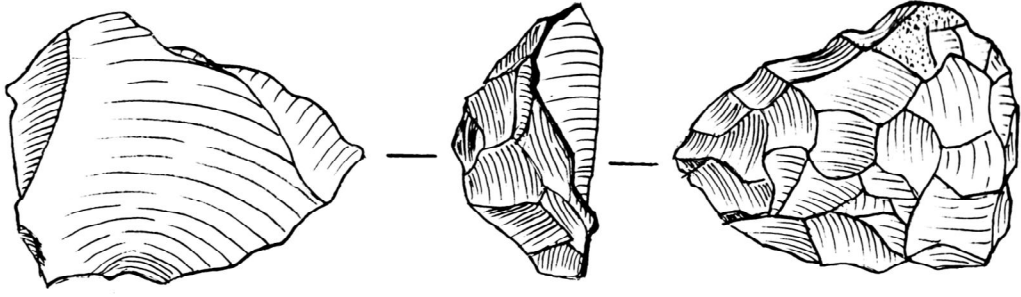

3

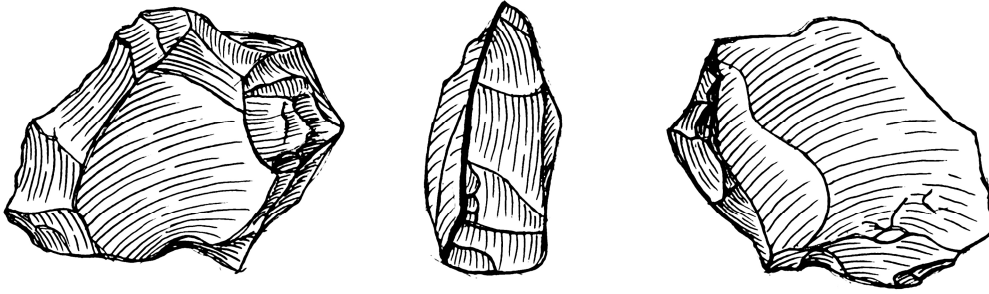
Şekil 1-3: *Levallois lineal* çekirdek

1

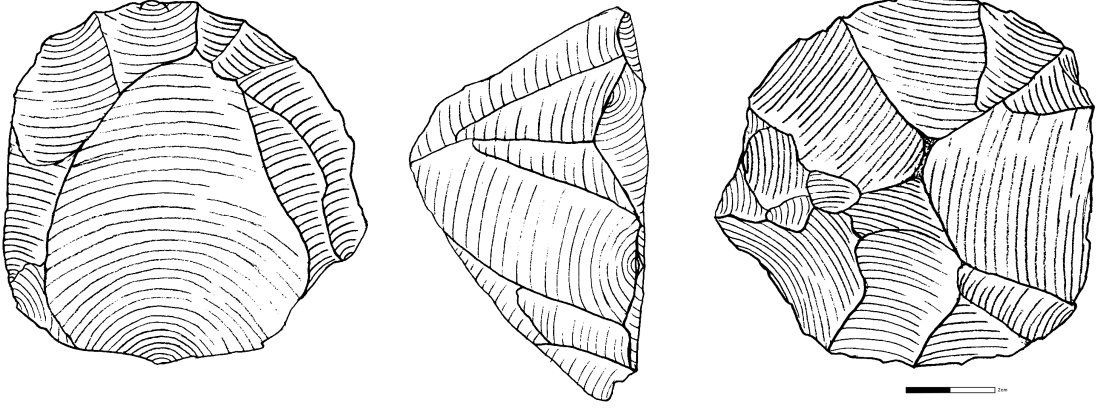

2

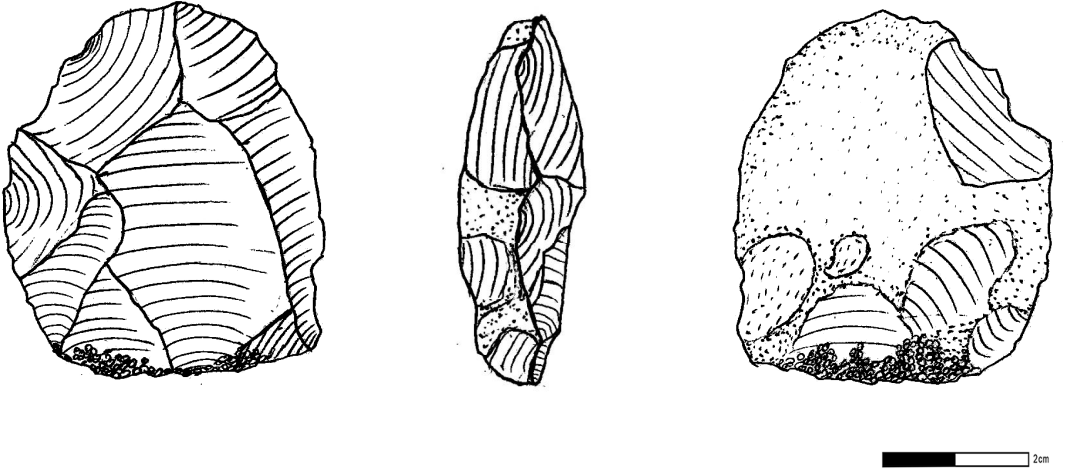

3

Şekil 1-3: *Levallois lineal* çekirdek

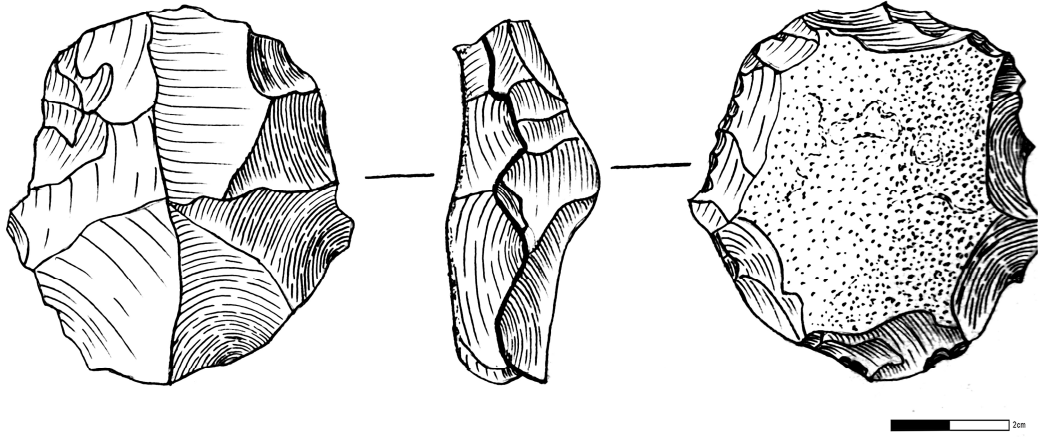

1

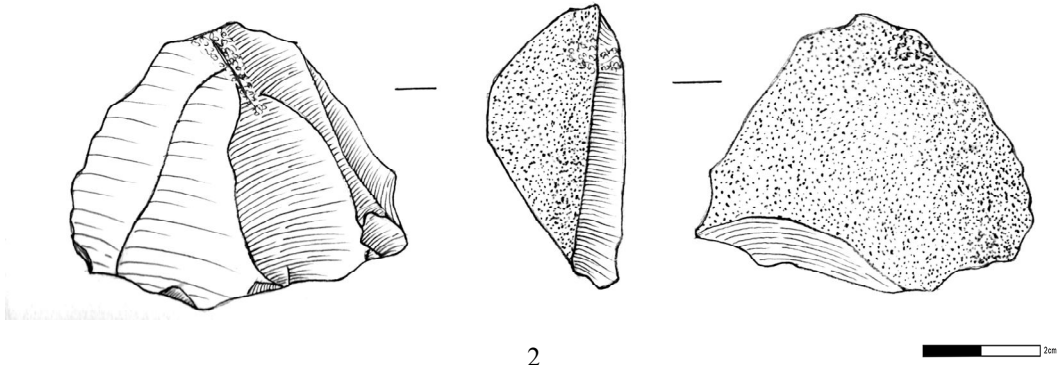

2

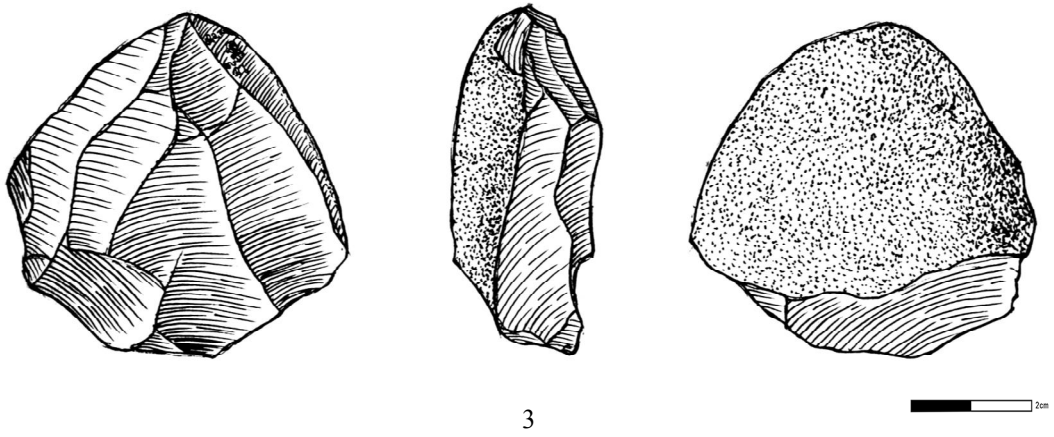
Şekil 1-2: *Levallois lineal* çekirdek

1

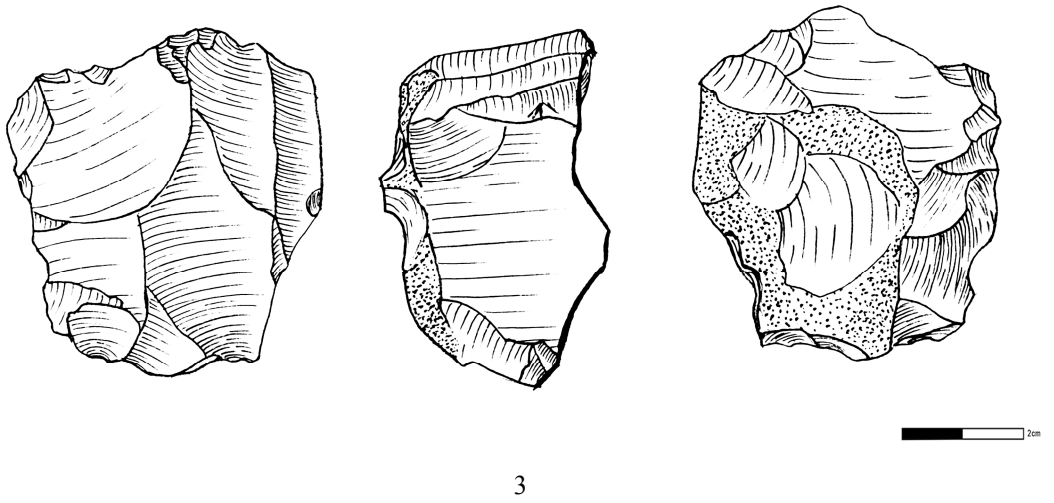
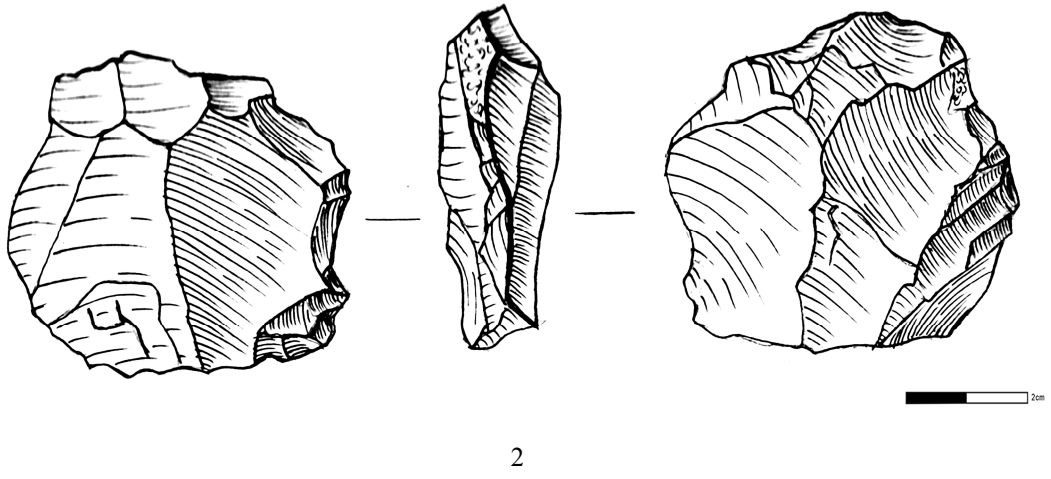
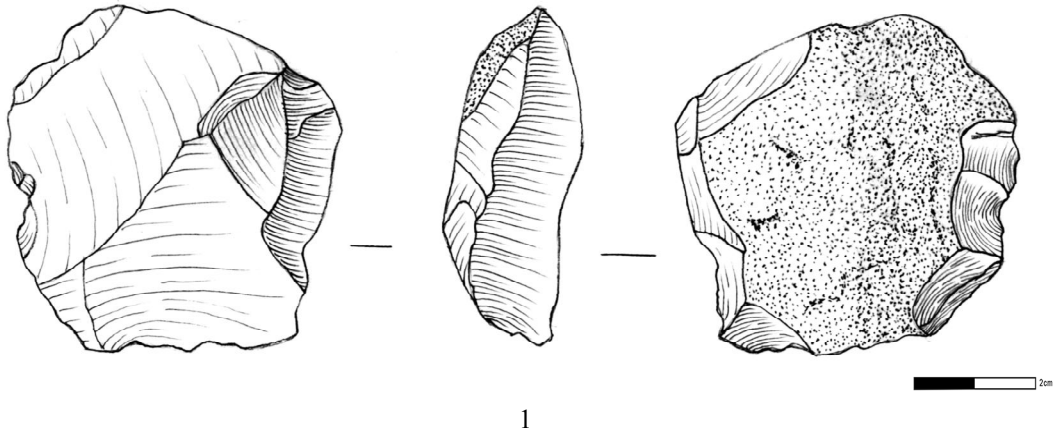

2

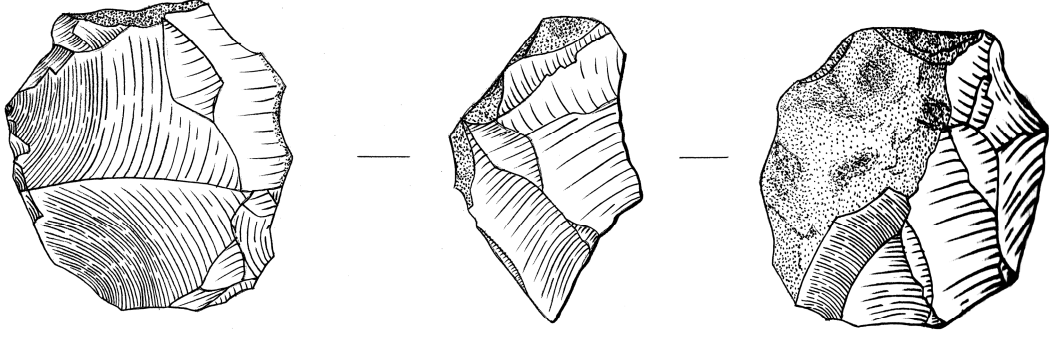

3

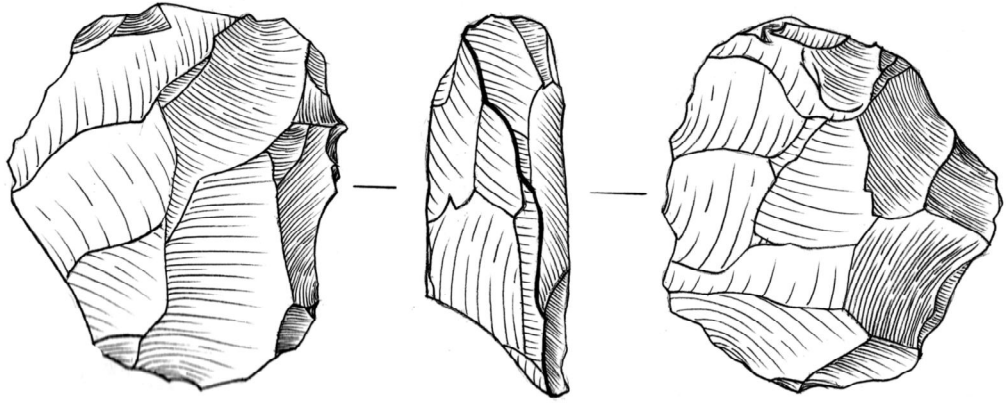
Şekil 1-3: *Levallois recurrent* çekirdek

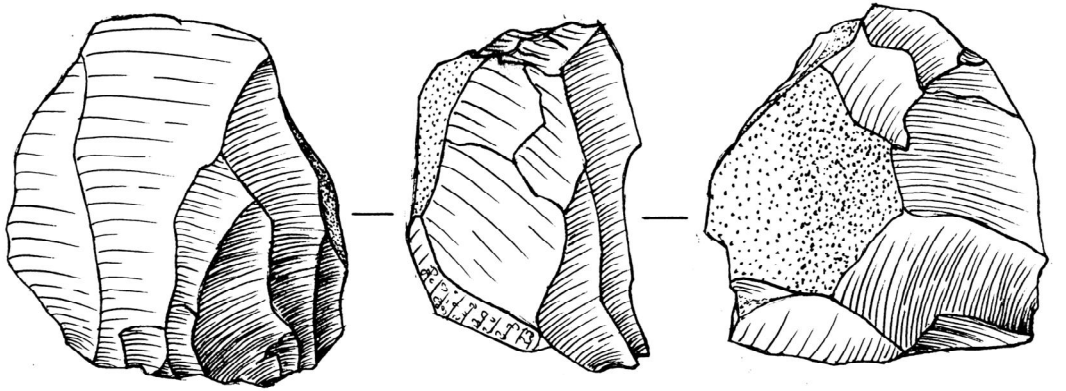
Şekil 1-3: *Levallois recurrent* çekirdek

1

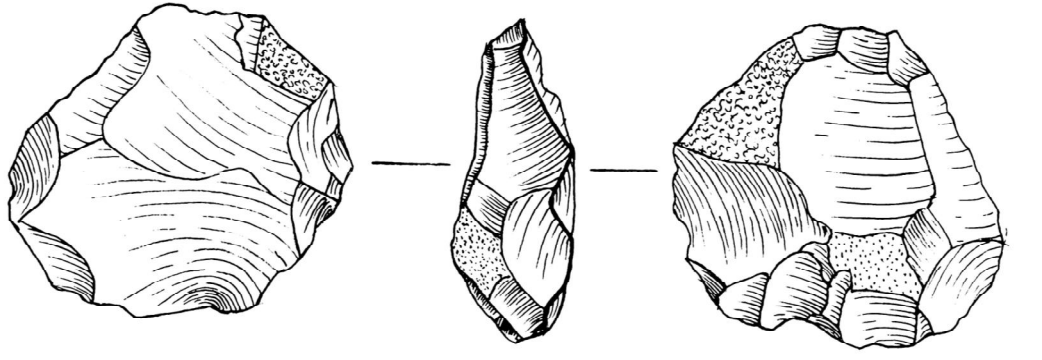

2

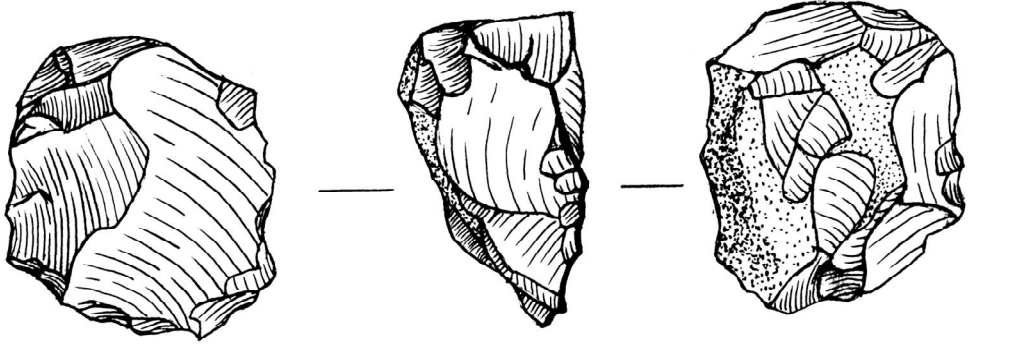

3

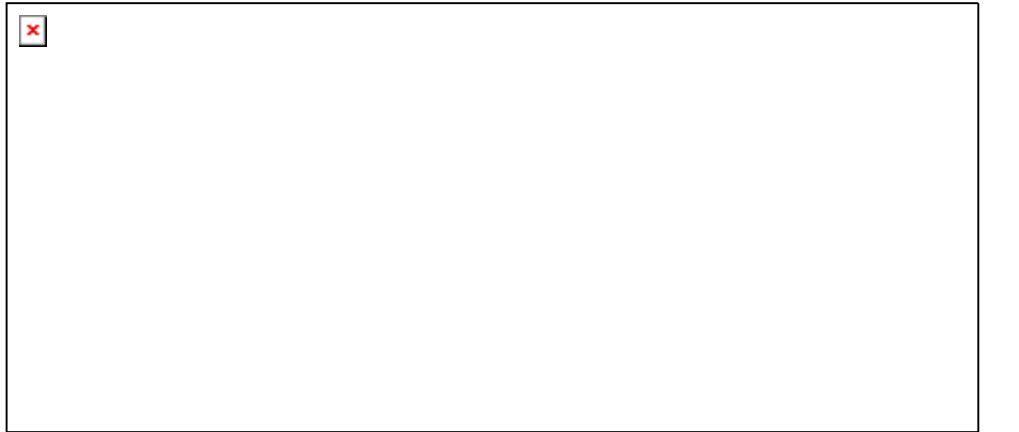
Şekil 1-3: *Levallois recurrent* çekirdek

1

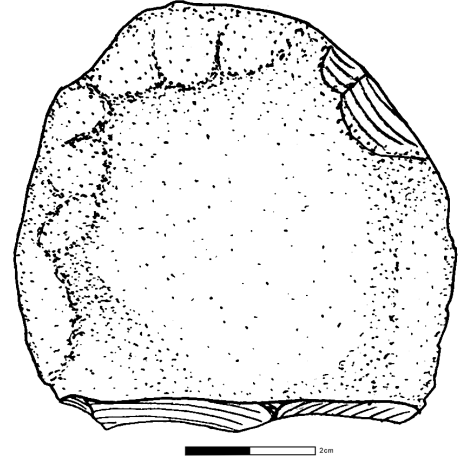
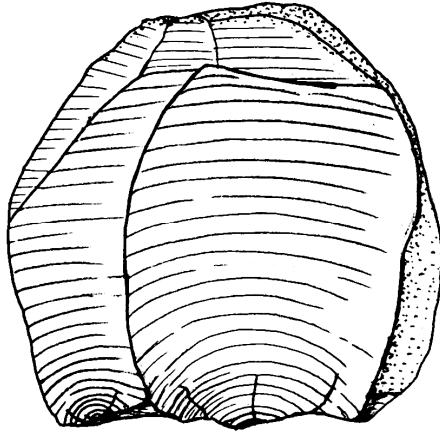

2

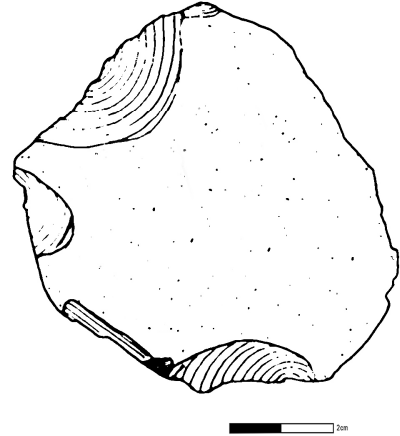
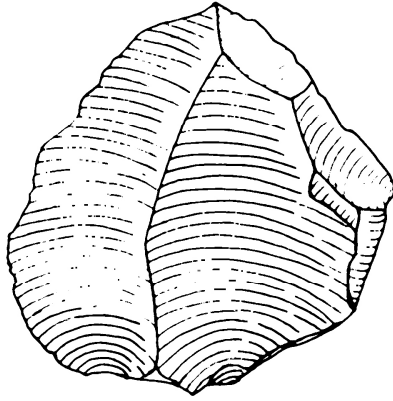

3

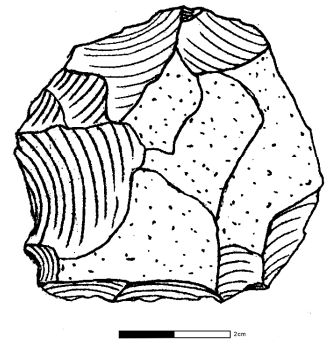
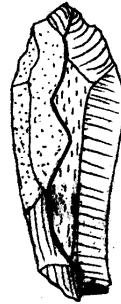
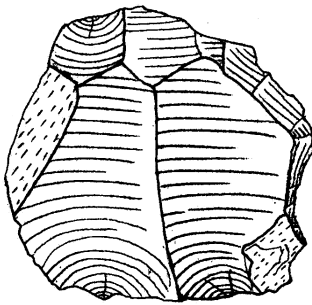
Şekil 1-3: *Levallois recurrent* çekirdek

1

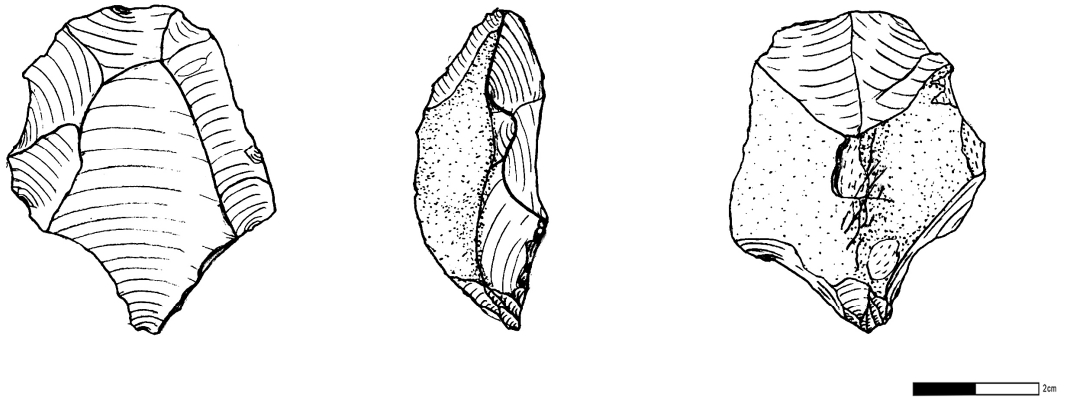

2

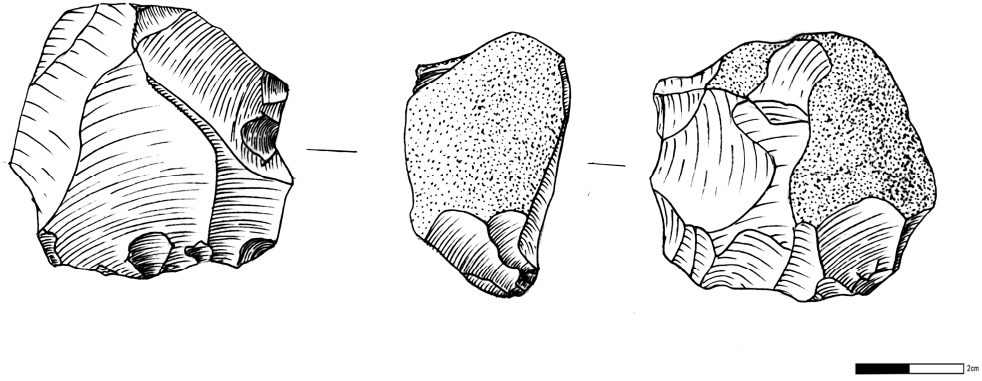

Şekil 1-2: *Proto levallois lineal* çekirdek ³

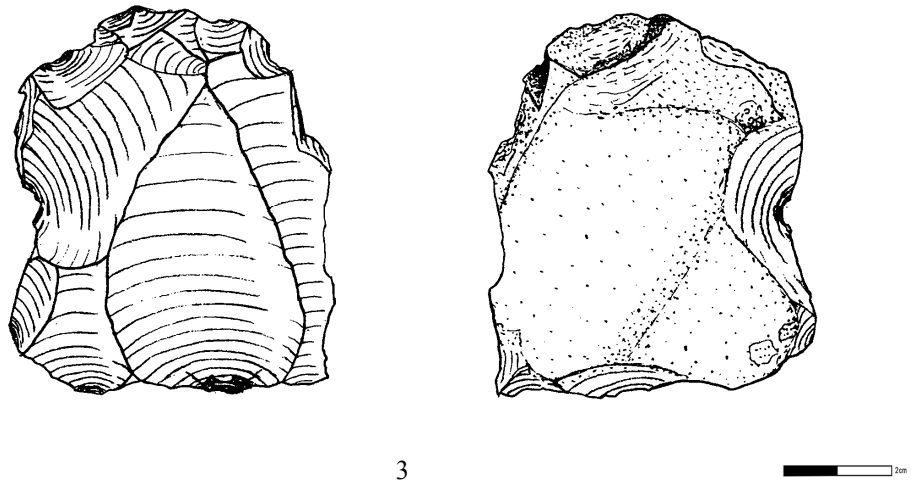
Şekil 3: *Proto levallois recurrent* çekirdek

1

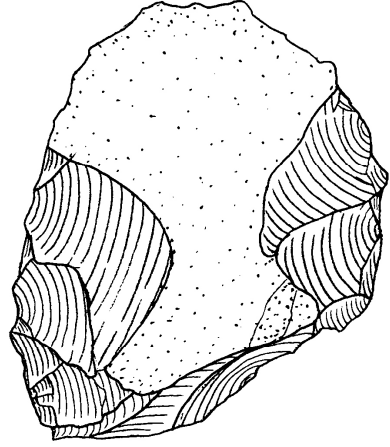
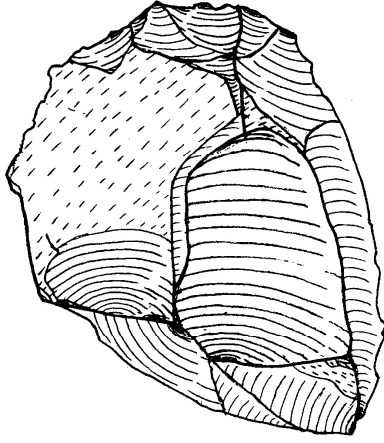

2

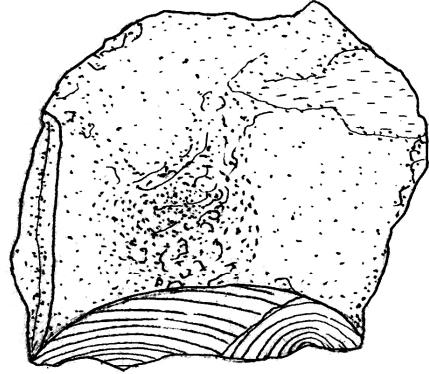
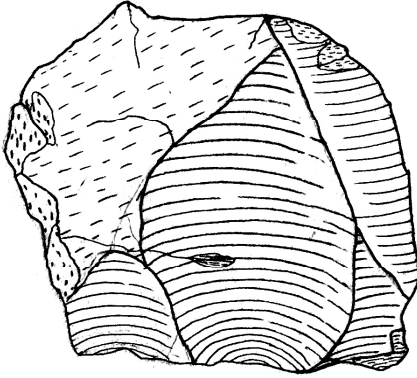

3

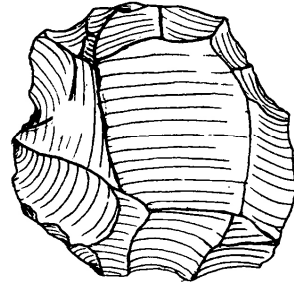
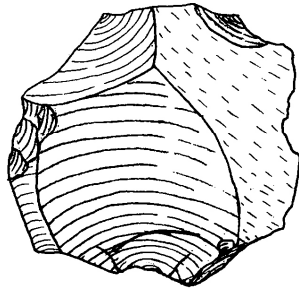
Şekil 1-3: Uçlu *levallois* çekirdek

1

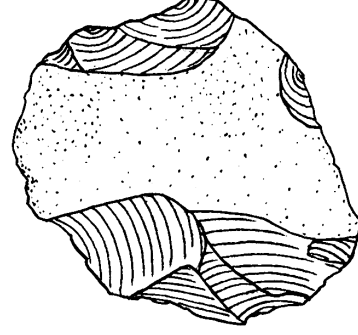
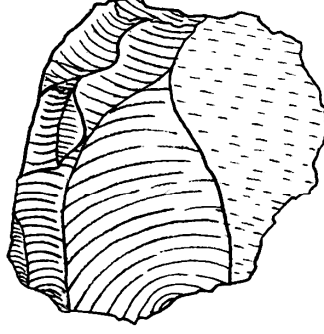

2

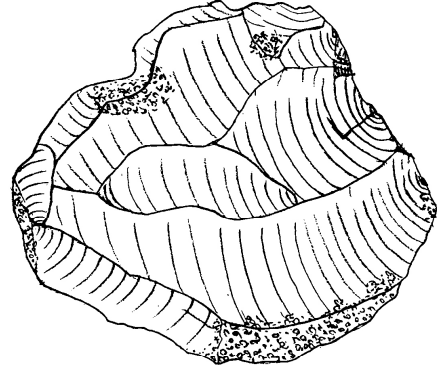
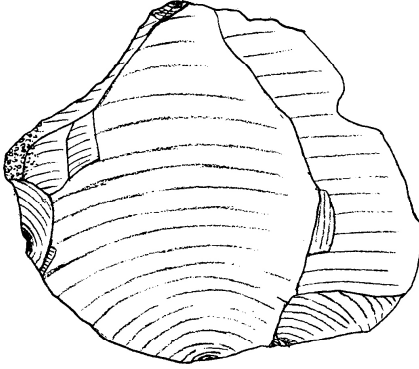

3

Şekil 1-3: Atipik *levallois* çekirdek

1

2

Şekil 1-2: Atipik *levallois* çekirdek

ÖZET

Bu çalışmayla; ODTÜ-TAÇDAM Projesi kapsamında 2001 yılında başlatılan “İlusu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırmaları” sonucunda elde edilen yontmataş malzeme içinden ayırt edilmiş çekirdekler incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Yedi araştırma sezonu boyunca yapılan araştırmalar sonucunda çok sayıda buluntu yeri saptanmış ve bu buluntu yerlerinden de çok sayıda yontmataş malzeme ele geçmiştir. Araştırma konumuz ise bölgede saptanmış olan bu buluntu yerlerinden ele geçen yontmataş malzeme içinde yer alan farklı tiplerdeki 872 çekirdektir.

İncelediğimiz çekirdeklerin genel tekno-tipolojik özellikleri göz önüne alındığında, İlusu Baraj Gölü alanının, Alt ve Orta Paleolitik süresince Paleolitik insanlar tarafından yoğun bir şekilde iskan edildiğini söyleyebiliriz.

SUMMARY

This study; cores, selected in the ashlar material obtained with the conclusion “İlisu Dam Area Paleolithic Age Survey Research” started in 2001 within METU-TAÇDAM Project, are analyzed and commented.

A great number of find area is determined in result of research conducted during seven research seasons and a great number of ashlar material is found in these find areas. Our research subject is 872 cores with different types took part in ashlar material found in this find area.

In summary; general techno-typological properties of ashlar find community we researched demonstrate that the area in question is settled by Paleolithic people during the Lower and Middle Paleolithic Epoch.